

В.В. МОЛОДИЧЕНКО, В.Д. ГАПОТІЙ,
О.В. ПЕЧЕРСЬКИЙ, Р.І. ОЛЕКСЕНКО

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ОКРЕМИХ ВИДІВ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Навчальний посібник

Мелітополь – 2014

УДК 346.7:334.722 (477) (075.8)
ББК 67.301.119 (4укр) я 73
М75

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1/11-7844 від 23.05.2014 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Гавриленко О.А. – доктор юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

Губа А.В. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедри правознавства історичного факультету Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди

Дацій О.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Академії муніципального управління. м. Київ.

Письменицький А.А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства історичного факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди

М75 В.В. Молодиченко

Правове регулювання окремих видів підприємницької діяльності: [навч. посібн.] / В.В. Молодиченко, В.Д. Гапотій, О.В. Печерський, Р.І. Олексенко. – Мелітополь: Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 287 с.

ISBN 978-617-7055-40-1

Завдання навчального посібника “Правове регулювання окремих видів підприємницької діяльності” полягає у чіткому розумінні майбутніх підприємців методів та форм організації підприємницької діяльності, організації державної реєстрації окремих видів підприємницької діяльності та ряду питань, які постануть перед підприємцями при здійсненні ними господарської, в тому числі підприємницької діяльності.

Розглянуто такі питання як державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємницької діяльності, особливості договірного права та регулювання захисту прав споживачів, правове регулювання розрахунково-кредитних відносин та забезпечення безпеки підприємницької діяльності, питання банкрутства та інше.

УДК 346.7:334.722 (477) (075.8)

ББК 67.301.119 (4укр) я 73

ISBN 978-617-7055-40-1

© Молодиченко В.В., Гапотій В.Д.,

Печерський О.В., Олексенко Р.І., 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФІЇ ЕКОНОМІКИ	15
Філософія економіки	15
Сутність і проблемна сфера філософії економіки	21
Аналіз філософсько-світоглядних концепцій і доктрин як методологічного інструментарію побудови філософії права	25
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ...38	
Поняття «підприємництво»: історичний та економічний зміст	38
Проблеми моралі в підприємницькій діяльності	46
Парадокси підприємницької діяльності	
Проблеми підприємництва та шляхи їх вирішення	51
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	54
Загальна характеристика законодавства України про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності в Україні	54
Вимоги до оформлення документів, які подаються державному реєстратору	58
Реєстраційний збір за проведення державної реєстрації	60
Фонди соціального страхування	60
Єдиний державний реєстр	60
Відомості Єдиного державного реєстру	61
Статус відомостей Єдиного державного реєстру	69
Вимоги законодавства до державної реєстрації юридичних осіб	69
Документи, що подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи	69
Порядок проведення державної реєстрації юридичної особи	72
Передача відомостей про державну реєстрацію юридичної особи до органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України для взяття юридичної особи на облік	73
Відмова у проведенні державної реєстрації юридичної особи	73
Відомості про відокремлені підрозділи юридичної особи	75

Державна реєстрація змін до установчих документів юридичної особи.....	77
Відмова у проведенні державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи	80
Скасування державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи	80
Особливості проведення державної реєстрації юридичної особи, що створюється шляхом виділу.....	80
Вимоги законодавства до державної реєстрації фізичних осіб-підприємців.....	81
Документи, що подаються для проведення державної реєстрації фізичної особи, яка має намір стати підприємцем	81
Порядок проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця	84
Відмова у проведенні державної реєстрації фізичної особи – підприємця.....	85
Державна реєстрація змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, які містяться в Єдиному державному реєстрі.....	86
Порядок державної реєстрації припинення юридичної особи та фізичної особи-підприємця.....	88
Припинення юридичної особи	88
Документи, що подаються для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженим ними органом щодо припинення юридичної особи.....	88
Порядок внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи	90
Порядок проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації.....	91
Порядок проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення	95
Порядок державної реєстрації припинення юридичної особи на підставі судового рішення, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи	99
Порядок проведення державним реєстратором спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації	101

Порядок державної реєстрації припинення юридичної особи за судовим рішенням щодо визнання юридичної особи банкрутом	103
Порядок надання органам, що ведуть облік юридичних осіб, відомостей про реєстрацію припинення юридичної особи	105
Порядок внесення до Єдиного державного реєстру судового рішення щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи.....	106
Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця	106
Порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням.....	107
Порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у разі її смерті, оголошення її померлою або визнання фізичної особи - підприємця безвісно відсутньою.....	113
Порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за судовим рішенням, що не пов'язано з банкрутством фізичної особи – підприємця	114
Порядок проведення державним реєстратором спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця.....	115
Порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за судовим рішенням щодо визнання фізичної особи – підприємця банкрутом.....	117
Порядок надання відомостей органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України щодо реєстрації припинення фізичної особи – підприємця	119
Порядок внесення до Єдиного державного реєстру судового рішення щодо відміни державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця	119
<i>Питання для самостійної роботи.....</i>	<i>120</i>

РОЗДІЛ 4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ І ФОРМ ПІДПРИЄМСТВ.....	121
Організаційно-правові форми підприємницької діяльності.....	121
Підприємство як організаційна форма господарювання.....	121
Види та організаційні форми підприємств	122
Організаційна структура підприємства.....	123

Управління підприємством	123
Майно підприємства.....	124
Господарські відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами.....	125
Зовнішньоекономічна діяльність підприємства	125
Соціальна діяльність підприємства.....	126
Об'єднання підприємств.....	127
Облік і звітність підприємства	127
Казенне підприємство.....	127
Особливості господарської діяльності казенних підприємств ...	128
Комунальні унітарні підприємства	129
Господарські товариства	130
Поняття господарського товариства	130
Види господарських товариств	131
Статутний капітал та фонди господарського товариства.....	131
Підприємства колективної власності. Поняття підприємства колективної власності.....	132
Господарська діяльність кооперативів.....	132
Виробничий кооператив	133
Принципи діяльності виробничого кооперативу.....	133
Загальні умови створення виробничого кооперативу	133
Членство у виробничому кооперативі	134
Права та обов'язки членів виробничого кооперативу.....	134
Майно виробничого кооперативу	135
Споживча кооперація. Підприємства споживчої кооперації.....	135
Підприємства об'єднань громадян, релігійних організацій.....	136

РОЗДІЛ 5. ПРИВАТНІ ПІДПРИЄМСТВА. ІНШІ ВИДИ

ПІДПРИЄМСТВ.....	138
Приватні підприємства.....	138
Фермерське господарство.....	138
Підприємство з іноземними інвестиціями	138
Іноземне підприємство	139
Об'єднання підприємств. Поняття об'єднання підприємств.....	139
Види об'єднань підприємств	140
Організаційно-правові форми об'єднань підприємств.....	140
Асоційовані підприємства. Холдингові компанії	141
Інші форми об'єднання інтересів підприємств.....	142

РОЗДІЛ 6. ГРОМАДЯНИН ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ. ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	143
Громадянин у сфері господарювання	143
Особливості статусу іноземних суб'єктів господарювання	144
Кредитні спілки у сфері господарювання	144
Правовий режим майна суб'єктів господарювання	145
Право власності – основне речове право у сфері господарювання	145
Організаційно-установчі повноваження власника.....	145
Право господарського відання	146
Право оперативного управління.....	146
Майно у сфері господарювання	147
Особливості правового режиму використання природних ресурсів у сфері господарювання.....	147
Використання природних ресурсів суб'єктами господарювання	148
Використання природних ресурсів на праві власності.....	148
Використання природних ресурсів на праві користування	148
Права суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів.....	149
Обов'язки суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів.....	149
Регулювання відносин щодо використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності	150
Об'єкти прав інтелектуальної власності	150
Правомочності щодо використання винаходу, корисної моделі та промислового зразка	150
Правомочності щодо використання торговельної марки	151
Правомочності щодо використання торговельної марки, право на яку належить кільком особам.....	152
Правомочності суб'єктів господарювання щодо комерційного найменування	152
Правомочності щодо використання географічних зазначень.....	152
Використання назви країни походження товару	153
Правомочності суб'єктів господарювання щодо комерційної таємниці	153
Цінні папери та їх види.....	154
Умови і порядок випуску цінних паперів суб'єктами господарювання.....	154

Придбання цінних паперів суб'єктами господарювання.....	155
Державне регулювання ринку цінних паперів.....	155
Зміст корпоративних прав та корпоративних відносин.....	156
Законодавство про корпоративні права держави.....	156
Поняття фермерського господарства.....	156
Члени фермерського господарства.....	157
Голова фермерського господарства.....	157
Громадяни, які мають право на створення фермерського господарства.....	157
Порядок надання (передачі) земельних ділянок для ведення фермерського господарства.....	158
Державна реєстрація фермерського господарства.....	159
Державна підтримка фермерських господарств. Надання допомоги фермерським господарствам.....	160
Український державний фонд підтримки фермерських господарств.....	160
Використання коштів Українського державного фонду підтримки фермерських господарств.....	161
Землі фермерських господарств. Склад земель фермерського господарства.....	162
Приватизація земельних ділянок членами фермерських господарств.....	162
Права фермерського господарства та його членів.....	162
Обов'язки фермерського господарства та його членів.....	163
Право фермерського господарства на будівництво житлових будинків, господарських та інших будівель і споруд.....	163
Використання земель фермерських господарств іншими особами.....	164
Право фермерського господарства на користування природними ресурсами.....	164
Формування майна фермерського господарства.....	164
Право власності на майно, яке використовується для ведення фермерського господарства.....	164
Відповідальність фермерського господарства.....	165
Фермерське господарство як об'єкт майнових прав.....	165
Успадкування фермерського господарства.....	166
Господарська діяльність фермерського господарства.....	166
Забезпечення якості продукції, вирощеної фермерським господарством.....	166
Кооперація фермерських господарств.....	167

Трудові відносини у фермерському господарстві	167
Бухгалтерський облік і звітність фермерського господарства...	168
Розрахунки і кредит	168
Страхування майна фермерського господарства.....	168
Оподаткування фермерського господарства.....	168
Держава і фермерське господарство	169
Представницький орган фермерських господарств.....	169
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування і пенсійне забезпечення	169
Підстави для припинення діяльності фермерського господарства	170
Порядок припинення діяльності фермерського господарства ..	170
Відповідальність за порушення положень Закону	171
Поняття особистого селянського господарства.....	171
Облік особистих селянських господарств.....	171
Земельні ділянки особистого селянського господарства	172
Майно, яке використовується для ведення особистого селянського господарства.....	172
Права та обов'язки членів особистого селянського господарства	173
Зайнятість членів особистих селянських господарств	174
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування членів особистих селянських господарств.....	174
Державна підтримка особистих селянських господарств	174
Припинення ведення особистого селянського господарства	175
Вирішення спорів щодо ведення особистого селянського господарства	175
Загальні положення договірної права.....	176
Поняття та ознаки господарського договору.....	176
Укладання, зміна і розірвання господарських договорів	178
Господарське зобов'язання	182
Господарські договори	184
Істотні умови господарського договору	185
Особливості укладання попередніх договорів.....	186
Особливості укладання господарських договорів на основі вільного волевиявлення сторін, примірних і типових договорів.....	187
Порядок зміни та розірвання господарських договорів	187
Ціна у господарських зобов'язаннях.....	188
Загальні умови виконання господарських зобов'язань	188

Місце виконання господарського зобов'язання	189
Загальні умови припинення господарських зобов'язань.....	190
Розірвання господарського зобов'язання.....	191
Правове регулювання захисту прав споживачів.....	192
Право споживача на належну якість продукції	193
Права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості.....	195
Права споживача при придбанні товару належної якості	198
Права споживача у разі порушення умов договору про виконання робіт (надання послуг).....	198
Права споживача в разі придбання ним продукції у кредит	200
Права споживача в разі укладення договору поза торговельними або офісними приміщеннями.....	206
Право споживача у разі укладення договору на відстані	207
Право споживача на безпеку продукції (товарів, наслідки робіт)	209
Право споживача на інформацію про продукцію	211
Права споживача у сфері торговельного та інших видів обслуговування	214
Визнання недійсними умов договорів, що обмежують права споживача	215
Заборона нечесної підприємницької практики	217
Порушення прав споживачів.....	219
Судовий захист прав споживачів	220
Відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів	220
Громадські організації споживачів (об'єднання споживачів)...	222
Діяльність органів влади у сфері захисту прав.....	223
Забезпечення безпеки підприємницької діяльності та правове регулювання банкрутства	227
Охорона та охоронна діяльність.....	230
Інформаційна безпека	230
Інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності	230
Проведення у справах про банкрутство	231
Порядок розгляду справ про банкрутство.....	231
Заява про порушення справи про банкрутство.....	232
Відмова у прийнятті заяви про порушення справи про банкрутство.....	235
Порушення провадження у справі про банкрутство.....	236

Розгляд позовних вимог конкурсних кредиторів до боржника	237
Забезпечення вимог кредиторів	237
Мораторій на задоволення вимог кредиторів	238
Введення процедури розпорядження майном боржника	240
Попереднє засідання господарського суду	241
Закінчення процедури розпорядження Майном	241
Введення процедури санації боржника.....	242
План санації боржника	243
Продаж у процедурі санації майна боржника як цілісного майнового комплексу	244
Ліквідаційна процедура	245
Оцінка майна банкрута	248
Продаж майна банкрута.....	248
Черговість задоволення вимог кредиторів.....	249
Звільнення працівників боржника. Пільги і компенсації звільненим працівникам	251
Продаж майна в провадженні у справі про банкрутство.....	252
Продаж майна на аукціоні.....	252
Вимоги до веб-сайтів, на яких проводяться електронні торги...	252
Мирова угода.....	253
Розгляд мирової угоди в господарському суді	255
Припинення провадження у справі про банкрутство	256
Загальні положення про банкрутство фізичної особи – підприємця.....	257
Розгляд господарським судом справи про банкрутство фізичної особи – підприємця.....	259
Особливості задоволення вимог кредиторів фізичної особи - підприємця, визнаної банкрутом.....	260
Особливості банкрутства фермерського господарства	262
Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор).....	264
Вимоги до арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора)	264
<i>Питання для самостійної роботи .....</i>	<i>265</i>
ДОДАТКИ	266
ГЛОСАРІЙ	276
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ УКРАЇНИ.....	284

Український алфавіт

А, б, в, г, д, е, є, ж, з, и,
і, ї, й, к, л, м, н, о, п, р, с,
т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ь, ю, Я.

ВСТУП

Значна роль, яку відіграє підприємницька діяльність на сьогодні, упродовж початкового, перехідного періоду до ринку вже не потребує доведення. Ця сфера діяльності з кожним роком виборює собі все вагоміше місце в економіці держави як за обсягом виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг, так і за кількістю працюючих, а головне – за ефективністю господарювання.

В той же час така діяльність нагально потребує відповідного правового забезпечення та регулювання, від якості якого значною мірою залежать подальші успіхи підприємництва в Україні. Звичайно, опрацювання правової бази з підприємницького права означає і необхідність її оперативного засвоєння всіма, хто пов'язує свою професійну діяльність із набуттям таких знань. Це стосується і сьогоднішніх студентів – майбутніх фахівців в яких напрацьовується підприємницький хист та бажання свою долю пов'язати з підприємницькою діяльністю.

Слід зауважити, що нагальність правового регулювання та правового забезпечення підприємницької діяльності, відповідних економічних зрушень мала наслідком значне навантаження на юридичний корпус держави. Учені та практики проводять велику роботу з аналізу вже існуючої правової бази, усунення її недоліків та визначення способів швидкого її вдосконалення. У цьому контексті отримання студентами високоякісних правових знань в тому числі і підприємницького права може стати вагомим чинником забезпечення стабільної ефективності і високої культури господарювання в Україні.

При підготовці спецкурсу навчального посібника Правове регулювання окремих видів підприємницької діяльності авторський колектив проаналізував основний обсяг нормативної бази, аналітичної інформації, що в свою чергу допомогло в короткий термін відобразити в навчальному посібнику сутність окремих елементів підприємницького права як підгалузі господарського законодавства, а також джерел, норми яких в основному і складають систему підприємницького права.

Особливу увагу автори звернули на момент ідеї до практичного втілення студентом напрацювань та бажання займатися підприємницькою діяльністю в умовах студентської аудиторії. Таким чином матеріали навчального посібника (спецкурсу) спрямовані не тільки на підвищення рівні правових знань із підприємницької діяльності, а й ступеня адаптованості тих студентів, інших верств населення і в першу чергу молоді, хто вже засвоїв економіко-теоретичний курс, до практичного виконання своїх професійних обов'язків в умовах ринку.

Сподіваємося, що таке викладення правового матеріалу дозволить студентам більш глибоко опрацювати принципи започаткування своєї

справи та власного бізнесу, уникнути помилок під час державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності та отримання необхідних дозволів на початок роботи, ретельніше аналізувати особливості різних організаційних форм діяльності, неминучі ризики та інше.

Матеріал навчального посібника розміщено з урахуванням чинного національного законодавства яке регулює правовідносини в підприємницькій діяльності аби студенти могли вільно орієнтуватися в системі господарського права України в цілому, так і в окремих аспектах підприємницького права.

Даний навчальний посібник стане в пригоді при підготовці до практичних занять, семінарів, колоквиумів, написання модулів, складання іспитів, допоможе систематизувати і конкретизувати знання в області права набуті в процесі вивчення не тільки навчальної дисципліни “Господарське право”, “Підприємницьке право” а й на практиці отримати свідоцтво про державну реєстрацію як юридичної особи, так і фізичної особи-підприємця. Сконцентрувати увагу на основних поняттях, їх ознаках і особливостях, сформулювати орієнтовну структуру (план) відповідей на питання тестів, екзаменаційних питань та питань, які висувають реалії життя.

Авторський колектив сподівається на те, що видання навчального посібника сприятиме оптимізації процесу підготовки кадрів вищої кваліфікації, добору спеціалістів з глибокими знаннями господарського та підприємницького права до державних органів, а також посилить увагу до діяльності правозахисних державних та громадських організацій.

Автори спецкурсу із вдячністю сприймуть зауваження та пропозиції щодо тематичного підбору матеріалу з урахуванням динамічності господарських процесів в Україні.

В навчальному посібнику частково використані матеріали відкритої інформації з Інтернет не захищені авторським правом.

Авторський колектив вдячний рецензентам за цінні поради й зауваження, висловлені під час підготовки навчального посібника до видання.

Навчальний посібник не є альтернативою підручникам для отримання фундаментальних знань, проте стане надійним фундаментом їх набуття.

Маємо надію, що запропонований навчальний посібник може успішно використовуватись не лише у процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, а й учнями середніх загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів, іншими зацікавленими особами.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФІЇ ЕКОНОМІКИ

Філософія економіки

Посилення уваги передусім до земних, практичних питань людського буття зумовило появу філософії економіки. В орієнтації на практичні, у т. ч. економічні, проблеми виявляється головний смисл філософії як науки про людське буття, місце людини в світі, її призначення. Виробнича діяльність є однією з основних форм людської діяльності. У І широкому сенсі економіка (грец. – мистецтво ведення домашнього господарства) – це сукупність засобів, об'єктів, процесів, які люди використовують для забезпечення свого життя, задоволення потреб завдяки створенню благ, умов, засобів та обміну ними.

Проблема визначення філософії економіки

Кожна наукова дисципліна має свій об'єкт вивчення і предмет, тобто визначає «кут зору», під яким цей об'єкт досліджується і пояснюється. Філософія економіки, як зазначає російський професор Ю. Осипов, не є сумішшю філософії та економіки, філософією в економіці чи економікою у філософії. Філософія економіки є самостійною галуззю сучасного соціогуманітарного знання, яке, широко використовуючи філософський, економічний концептуальний апарат (категорії, терміни, поняття, методи тощо), послуговується і власними понятійними термінами, методами, засобами.

Філософія економіки – різновид прикладного філософського знання про сутність економіки як специфічної сфери суспільного життя, складної системи господарювання.

Розуміння категорії «економіка» як мистецтва ведення домашнього господарства загалом побутує і нині. У широкому сучасному значенні це слово тлумачать як господарство країни або його частини (галузі, види виробництва). Поняття «економіка» багатоаспектне, з розвитком систем господарювання воно безперервно збагачувалося. Аристотель і шотландський економіст, соціальний філософ А. Сміт вважали, що це поняття означає багатство; російський вчений Н. Кондратьєв – соціальне, народне господарство, Ю. Осипов – вартість; німецькі політекономісти К.Р. Макконелл та С.Р. Брю – економічну поведінку.

Аристотель вживав термін для характеристики способу формування і відтворення багатства (хремастика) і ведення хатнього господарства (oikos – хата, дім). У цьому розумінні господарство (різних видів – від приватно-індивідуального до загальнодержавного, суспільного) та економіка (господарське природокористування, що забезпечує висхідне відтворення матеріальної основи людського життя, зумовлює його «якість») набувають тотожного значення. Тому

правомірне існування термінів «філософія економіки» і «філософія господарства». Враховуючи соціологічні традиції поділу суспільної структури на певні сфери (економіка, політика, культура), усталені у філософії типології людини як суб'єкта суспільного життя (*homo economi-cus*, *homo politicus*, *homo socialis*), зважаючи на існуючі класифікації діяльності людини (економічна, екологічна, художня, педагогічна, управлінська, медична, валеологічна, туристська тощо), варто зосередити увагу саме на філософсько-економічних проблемах. Головним об'єктом і опорною категорією є розуміння цього різновиду філософського осмислення економіки як сфери економічної поведінки людини, орієнтованої на раціональне (розумне) природокористування з метою забезпечення своїх потреб та інтересів. Філософсько значуща в цьому аспекті проблема відносин індивідуального суб'єкта із соціально цілим (колективним, соціетальним) носієм економічної культури. Ця культура представлена такими моделями:

– ліберальна, основою якої є людина суто індивідуалістичного, егоїстичного типу, економічна поведінка якого визначається правилами ринкової гри і спрямована на максимізацію власного прибутку. За такого підходу економічна система суспільства вибудовується «знизу – вгору» – від окремого індивіда до соціальних груп, корпорацій, монополій, світових економічних систем;

– директивна, яка пропонує розуміння сутності економічної системи як «економічного організму». Тому економічна поведінка індивіда зумовлюється економічними особливостями цілого (держави, етносу), а економічна система вибудовується «зверху – вниз».

Отже, філософсько-соціальний погляд на сутність економічного буття людини фіксує в ньому діалектичну суперечність, розв'язання якої надає смислового значення економічно-ціннісній орієнтації її конкретної економічної поведінки, визначення пріоритетності власних (окремих) або суспільних (загальних) інтересів. Застосування загальноприйнятих у філософії термінів, які означають структурні розділи філософського знання – онтологія, гносеологія, аксіологія тощо, дає змогу використовувати відповідну рубрикацію філософії економіки.

Економічна онтологія (розуміння об'єктивної природи економічного буття) визначає ставлення людини, суспільної та індивідуальної свідомості до проблеми співвідношення планового та ринкового ведення господарських справ. Згідно з твердженням австрійського економіста, лауреата Нобелівської премії Фрідріха-Августа фон Хайєка (1899-1992 рр.), ринкова економіка забезпечує економічний порядок, стимулює суспільний розвиток. При цьому Хайєк пропонує оновлене розуміння ринку, тобто системи, де не лише відбуваються обмін, купівля та продаж, а й взаємодія індивідуальних господарств, формується суспільна злагода, утворюється суспільний простір, у якому ворог перетворюється на друга.

Водночас у філософії економіки спостерігається сильна теоретична опозиція ринковому економічному мисленню – не лише гостра критика недоліків стихійно-ринкових механізмів, а й заперечення позитивного призначення ринку. Свою позицію критики ринку аргументують тим, що він спричинює хижацьке ставлення до природних ресурсів, роз'єднує людей, знецінює людську особистість (ринок праці як суспільний простір виробничих конкурентів). Тому предметом філософського аналізу економічної реальності є виявлення позитивних і негативних тенденцій функціонування економічних структур, механізмів (ринок, підприємництво, конкуренція систем, ризики, «Ідеологія» прибутку тощо).

Економічна гносеологія (пізнання сутності різновидів, функцій економіки) тісно взаємодіє з філософсько-економічною прогнозологією і теорією економічної практики (праксеологія). Тим самим філософія економіки виконує свою методологічну роль стосовно конкретних економічних дисциплін, в т. ч. менеджменту і маркетингу, які повинні навчати людей не лише ефективним з точки зору прибутків, а й істинним в соціальному сенсі способам господарювання. Проблема істини є центральною у філософії насамперед в її гносеологічній (теоретико-пізнавальній) частині. При цьому не йдеться про істину як винятково «правильне відображення об'єктивної реальності», а про практику як її критерій.

У сучасному розумінні істини не втратили актуальності систематичні підходи, про які писав російський філософ Володимир Соловйов (1853-1900 рр.): «Метою філософії може бути тільки пізнання істини. Але річ в тому, що сама ця істина, справжня суцільна істина, є водночас і благом, і красою, і могутністю, а тому істинна філософія нерозривно пов'язана із справжньою творчістю, моральною діяльністю». Особливої уваги потребує розгляд моральності в сенсі істини. Це спричинено тим, що принцип меркантилізму (франц. mercantilisme – торговий, комерційний) ототожнює в економічній діяльності практичний результат (дохід) і суспільну користь. У такому розумінні трактується практика як критерій істини, тобто як показник раціональної господарської діяльності. З часом таке розуміння істини виявилось обмеженим. Про це свідчить еволюція трактувань поглядів шотландського економіста Адама Сміта (1723 – 1790 рр.). Тривалий час послідовники його вчення спиралися на фундаментальну працю «Багатство народів», в якій вбачали обґрунтування економічного егоїзму і матеріалізму вигоди підприємця. При цьому залишалося поза увагою те, що А. Сміт був ще й відомим представником шотландської моральної філософії, автором книги «Теорія моральних почуттів», магістром мистецтв, правознавцем і політологом. У своєму вченні він обґрунтував необхідність враховувати те, що принцип егоїзму має поєднуватися з принципом симпатії, співчуття іншим («соціальний партикуляризм»). Тому сутність економічної дії, на його переконання, полягає не в раціональній максимізації корисності, а в морально

виваженому (справедливому) обміні, принципі комунікації, який уможлиблює суспільне взаєморозуміння та злагоду. Особливе значення на сьогодні має критика несправедливого тиску олігархічних кіл на інші верстви населення, насамперед молодь, непрაცездатних, людей «третього віку».

Однією з визначальних концепцій сучасної філософії економіки є етизація економічної проблематики, збагачення розуміння ефективності підприємницької діяльності ціннісним змістом (суспільне благо, справедливість, гідність, чесність, порядність, свобода). Показові щодо цього праці німецького професора Петер Козловські (нар. 1952), у яких він аналізує співвідношення абсолютних моральних норм і економічної ефективності. На його переконання, суто прагматичні устремління економічної людини (*homo economicus*) не лише не сприяють, а й загрожують становленню соціальної рівноваги. Тому міркування щодо економічної доцільності потребують доповнення вимогами соціально-етичного порядку – соціальний захист, рівність можливостей тощо. Ринкова економіка повинна враховувати нормативи деонтологічної етики – розділу етики, в якому розглядаються проблеми обов'язку і моральних вимог. У цьому сенсі ринок і конкуренція не можуть тлумачитись як засіб створення кращого із усіх можливих матеріальних світів. Ринкова економіка не означає, що в усьому суспільстві мають панувати ринкові відносини. Ідеться про те, що функціонування ринкової економіки не повинно зумовлювати неминучість ринкової культури, освіти, мистецтва, політики.

Актуальним для філософського розуміння економіки є питання про соціально-господарське та моральне значення ринку, який є одним із визначальних явищ соціально-економічної культури, органічним породженням людської цивілізації. Бурхливий розвиток товарно-грошових відносин з часом істотно змінює природу ринку, перетворює його економічну макросистемну форму, ускладнює його організм. До ринково-господарського процесу залучається комплекс правових, політичних, психологічних, соціальних, демографічних, національних, релігійних та інших відносин. Тобто відносин життєвого середовища людини, які у своїй сукупності утворюють простір його суспільного буття. Тому важливим завданням філософії економіки є вивчення тенденцій еволюції ринку як соціально-господарського інституту, де взаємодіють різні економічні інтереси людей і соціальних угруповань, які визначають характер рушійних сил господарської активності.

Проблема філософії економіки природно стосується і таких розділів економічної діяльності людини, самостійних галузей економічного знання, як менеджмент і маркетинг. У цих сферах помітні сюжети, які мають філософський (світоглядно-універсальний) сенс. Одним із них є те, що менеджерська і маркетингова форми діяльності є виявами економічної культури суспільства та індивіда. Як специфічний тип культури, що проявляється у сфері організаційно-економічних і соціально-економічних відносин, і економічна культура відображає

сутність культури як універсальної форми розвитку людини, яка у своїй життєдіяльності, вт. ч. виробничо-продуктивній, створює умови для самореалізації і саморозвитку. Економічна культура зберігає всі головні ознаки родового поняття «культура»: моменти новизни і творчості у відносинах природи і суспільства, конкретну історичну обумовленість, індивідуальну неповторність і спадкоємність. Розпадаючись на культуру виробництва, культуру праці, культуру обміну, розподілу та споживання матеріальних, соціальних і духовних благ, економічна культура демонструє різні грані «*homo economicus*», яка є однією з іпостасей людини, що пізнає, навчається, обмінюється інформацією, грає, займається політикою, відпочиває тощо. Економічна поведінка такої особистості, попри всі її особливості, вибудовується на загальних культурних принципах людської поведінки – раціональності, ціннісних уподобаннях та орієнтаціях, соціальній та моральній відповідальності тощо.

Одна з найактуальніших у сучасній філософії економіки – проблема моральної відповідальності в економічному менеджменті. Дедалі помітнішим у суспільно-економічній свідомості є визнання того, що діяльність у сфері бізнесу пов'язана не лише з досягненням економічного результату, який вимірюється обсягами виготовленої продукції або розширенням номенклатури наданих послуг і розміром прибутку. Важливе значення має етика ділового співробітництва, виявом якої є дотримання норм чесного партнерства, правил конкурентної боротьби, вимог турботи про співробітників тощо. Не менш значущими для підприємців, менеджерів є відповідальність перед суспільством (соціальна етика). Тому виникає філософська проблема співвідношення юридичної і соціально-моральної відповідальності. Соціальна відповідальність як принцип певною мірою конфліктує з принципом максимізації прибутку, збільшує собівартість продукції за рахунок додаткових витрат на соціальні потреби. Тому чимало теоретиків бізнесу заперечують необхідність доповнення юридичної відповідальності підприємця соціальною, тим більше моральною відповідальністю. Попри те, вимога забезпечення соціальної відповідальності бізнесу знаходить дедалі більше прихильників серед підприємців і менеджерів, перетворюється на один із принципів їх роботи.

Це міркування стосується і маркетингу, певної філософії бізнесу, відповідно до якої діяльність суб'єкта виробництва орієнтована на задоволення потреб людини-споживача. Ця орієнтація зумовлює основні принципи маркетингу – пропозиції ринку не лише товарів і послуг, а передусім засобів розв'язання проблеми споживачів; гнучка адаптація до вимог ринку з одночасним цілеспрямованим впливом на нього; комплексного підходу до розроблення маркетингових планів; спрямованості на довгострокову перспективу розвитку фірми. Важливою у філософському плані є концепція соціально-етичного маркетингу, за якою фірма, підприємство мають задовольнити потреби

споживачів краще за конкурента, турбуватися про підвищення життєвого рівня суспільства. Йдеться, зокрема, про посилення уваги до проблем захисту довкілля, участь у розв'язанні їх економічними методами та технологічними засобами. Наприклад, представники руху енвайронменталістів (англ. environment – оточення, середовище) наполягають на необхідності впровадження практики компенсацій за користування навколишнім середовищем у формі екоподатків або екомита; а «зелені конс'юмеристи» (англ. consumer – споживач) закликають виробників перейти на виробництво менш шкідливих для здоров'я побутових товарів і продуктів харчування.

Предметом філософського аналізу є не лише економіка, господарювання, а й окремі її елементи, наприклад гроші. Показова в цьому відношенні робота німецького філософа та економіста Георга Зіммеля (1858-1918 рр.) «Філософія грошей» (1900 р.), в якій він доводить, що гроші, не втрачаючи своєї якості як особливого товару, здатного виконувати функції міри вартості, засобу обігу, накопичення і збереження, сплати, водночас виконують і соціокультурну місію. Вони є не лише наслідком становлення цивілізації, а й важливим інструментом її розвитку, в т. ч. соціального. У суспільстві з ринково-грошовим господарством вони істотно визначають зміст і межі свободи, міру рівності людей, оцінюють їх здібності (принцип меритократії (англ. merit – заслуга, достоїнство, якість).

В економічній аксіології (акцентування на ціннісній функції грошей) гроші є не просто однією із важливих цінностей життя людини в суспільстві, а й дають змогу «порівнювати, виражати всі інші цінності, координувати і субординувати їх аж до цінності людського життя». Завдяки своїй універсальній здатності гроші психологічно стають для більшості людей абсолютною метою. Приналежність грошей робить їх справжнім іспитом моральності. Сучасна філософія грошей, виявляючи в них елементи добра і зла (вони є сильним подразником аморальної, кримінальної поведінки – корупція, хабарництво), наголошує на тому, що грішми як «соціальним винаходом суспільства» потрібно керуватися «силою суспільного розуму». Кращі уми людства розмірковували над тим, щоб повернути грошам «... притаманну їм на зорі виникнення роль соціального регулятора господарських відносин і зв'язків, подолати практику «виробництва» грошей із самих грошей, поза залежністю від реальних потреб та інтересів суспільства, людства» («Людина на ім'я «Гроші», І. Андреев). Це насамперед стосується володарів великих капіталів, керманців фінансових потоків. Адже гроші, які вони приводять у рух, здатні як роз'єднувати, так і зближувати людей, створювати як «світ речей», так і «світ людей», сприяти благородним цілям, виконувати комунікативну, інтегративну, благодійницьку функції. Тому філософія грошей в її соціально-культурологічному і моральному сенсі є особливо важливою складовою філософії економіки.

Сутність і проблемна сфера філософії економіки

Кожна людина щоденно залучена у сферу економічного життя, економічних явищ, адже вона купує і продає, отримує доходи і сплачує податки, керує і підпорядковується управлінським рішенням, заощаджує і прагне матеріальних статків, виробляє і споживає. Економічна діяльність, праця є одвічною долею людства. Вона не лише створює матеріальний достаток, задовольняє вітальні потреби, а й розвиває творчі сили, здібності, внутрішній світ людини, надає йому особливого спрямування.

Сутність економічних процесів, проблем у власне людському вимірі, у контексті найрізноманітніших форм життєдіяльності суспільства і особи розглядає філософія економіки.

Філософія економіки – сфера філософського знання про сутність економічного буття людини в багатовекторному полі соціуму й гуманістичному аспекті.

Філософський вимір економічного життя (економіки) значно ширший від його змістового кола – як самодостатньої умови існування й життєдіяльності людини. У ньому економічна сфера постає як особливий засіб самореалізації людини в процесі зміни нею зовнішнього і власного (внутрішнього) світу, а економіка набуває статусу людиновимірної, універсальної єдиної матеріально-духовної сфери, в якій особистість реалізує себе як біосоціодуховна цілісність.

Самореалізація людини долає межі функціональної структурності економічного процесу, створює передумови для нових форм поєднання діяльності соціальних індивідів. У такому контексті самореалізація особи є головним імпульсом і мотивом, який долає задану розмірність економіки, сприяє еволюції всіх соціальних форм.

Самореалізація як суб'єктивна орієнтація є особливим духовно-творчим процесом, забезпечує постійне наповнення економічної сфери людськими силами. Вона є своєрідним енергетично-творчим джерелом економічного процесу, розвитку людських здібностей, які забезпечують економічну діяльність людини.

Філософія економіки розглядає систему господарювання як багатовимірний, суперечливий, об'ємний світ (світ суспільства і природи), який перебуває у постійному русі й розвитку. Специфіка філософського знання допомагає піднятися над зовнішнім, буденним аналізом поверхневих явищ та їх властивостей, проникнути в сутність глибинних економічних процесів, які неможливо збагнути ні досвідом, ні практикою, оскільки вони виходять за межі раціонального осягнення, але є буттєвими і за певних обставин достатньо відчутними. Завдяки цьому філософія економіки здатна розкривати багатшу за змістом і сутністю економічну реальність. Філософський підхід дає змогу розглядати економіку як складну, відкриту, нелінійну систему з її незворотністю, можливістю виникнення нових зв'язків і відношень, з'ясувати місце і роль поодиноких людських зусиль у цій системі, які за

певних станів соціального середовища можуть суттєво впливати на макросоціальні процеси.

Визначаючи суспільну взаємообумовленість різних типів розподілу і кооперування людської діяльності, перспективи її змін, філософія економіки вирішує методологічне і світоглядне завдання. Вона не лише задає систему координат, а й продукує найскладніші фрагменти загальної картини економічної реальності, виявляє необхідні орієнтири, завдяки яким людська особистість здійснює перспективне моделювання власної життєвої поведінки, створює необхідні й різноманітні умови для свого існування і розвитку.

Факт економічної діяльності у філософській інтерпретації осмислюється у всій його глибині, позбавляється чисто об'єктивного сенсу і розкривається у сфері духу. Духовна сфера господарювання охоплює настрої, переживання, оцінки, світовідчуття, світорозуміння, світоусвідомлення, з чого й започатковуються філософська інтерпретація, осмислення, світоглядне обґрунтування економічних проблем. Сукупно вони формують так звану філософію господарювання, в якій економіка постає в універсальній, всезагальній формі, як така, що ввібрала в себе весь світ. Тотожна дійсність економіки є найповнішою формою економіки, яку здатна досягнути тільки філософія економіки. Розкриваючи універсальність економіки, її всезагальну форму через її буття у світі й нескінченність її зв'язків із ним, філософія економіки не механічно переносить філософські поняття, категорії на сферу господарювання чи результати економічних моніторинґів на інші сфери суспільного життя, а всебічно враховує сферу і специфіку власного функціонування.

Водночас філософія економіки дає філософське розуміння змісту багатьох основних економічних категорій («економіка», «господарство», «виробництво», «праця», «гроші», «економічна людина», «свобода», «потреба» та ін.), які за своєю суттю і значенням виходять за сферу економіки. Пізнання їх змісту забезпечує формування загальних уявлень про природу господарської діяльності, окреслює її місце і роль у духовному бутті, моралі, життєвому світі людини, тобто сприяє досягненню людиновимірної сутності економіки.

Як і філософія економіки, одним із видів філософського знання, складовою соціальної філософії є філософія права. Вона взаємодіє з теорією права, антропологією права, етикою права.

Філософія права – наука, яка вивчає світоглядні, гносеологічні, аксіологічні, антропологічні основи права як регулятора суспільних відносин у їх взаємодії з індивідом, суспільством і державою.

Як специфічна філософсько-правова теорія філософія права передбачає здатність суб'єктів правосвідомості, обмірковуючи факти правового життя, виходити за межі суто правового підходу, осмислювати їх в контексті загальних філософських категорій світорозуміння, таких, як добро і зло, свобода і поневолення тощо. Філософсько-правова рефлексія народжується тоді, коли виникають

питання про визначальні цілі, цінності і смисли буття, які визнають у своїй соціальній діяльності суб'єкти правосвідомості і правовідносин.

Теорія права

Для пізнання сутності філософії права насамперед слід з'ясувати, що таке право як об'єкт і предмет теорії права. Щодо цього, починаючи з XVIII ст., коли зародився цей напрям філософсько-правової науки, ведеться дискусія. За визначенням І. Канта, право є своєрідною «нормою свободи» людини. Автор праці «Філософія права» Г.В.Ф. Гегель запропонував трьохзначне визначення права: право як свобода (ідея права); право як певна ступінь і форма свободи (особливе право); право як закон (позитивне право). На його думку, вирішальним при визначенні сутності права є з'ясування Ідеї права: «Предметом філософської науки про право є ідея права – поняття права та його здійснення».

Сучасні вчені трактують право як багатоаспектне поняття гуманітарних дисциплін, своєрідну «норму свободи» (А. Камю), рівності і справедливості, які виражені в системі загальнообов'язкових норм (правил) поведінки і діяльності соціальних суб'єктів.

Вчення Гегеля про ідеальну природу права має важливий методологічний сенс. Адже феномен права не спостерігається чуттєво, безпосередньо як певна онтологічна буттєвість. У суспільстві право не посідає чітко окресленого місця, воно дисперсне (розпорошене), присутнє в різних державних, владних, економічних, соціальних структурах та інституціях. Уявлення про право у філософії права існує не стільки як знання про право, яким воно є насправді (онтологія права), скільки як право про належне, тобто те, яким воно має бути з погляду ідеального права (філософсько-правова деонтологія та аксіологія). Тому філософія права як вчення про смисл права істотно відрізняється від теорії права і тим більше від конкретних правових дисциплін, які відображають правову реальність, що склалася у сфері господарювання, політичному, духовному і побутовому житті людини.

Правову сферу характеризують такі основні ознаки:

- системність юридичних норм, правил поведінки, які встановлюються або санкціонуються державою;
- загальнообов'язковість правових норм, що забезпечуються, в силу необхідності, примусом;
- декларування юридичних норм в офіційній формі.

Надання будь-якій із цих ознак статусу головної зумовлює своєрідність «формули юридичного світу» (В. Нерсисянц), особливе трактування права.

Філософія права як наука виникає на перетині правознавства і філософської теорії. Тому її понятійний апарат охоплює власне юридичні поняття («правосвідомість», «правове регулювання», «закон» тощо) і суто філософські категорії («буття», «воля», «свобода» та ін.). Інколи філософію права тлумачать як філософську частину права, а іноді – як правові сюжети і проблеми в філософії. Тривалий час

філософію права розглядали в межах загально-юридичної науки і загальної теорії держави і права. Однак з урахуванням загальної тенденції посилення філософського підходу до явищ природи і суспільства філософія права дедалі більше набуває статусу самостійної філософської теорії і навчально-освітньої дисципліни, яка виконує методологічну роль стосовно конкретних правознавчих вчень і концепцій.

Філософія права прагне з'ясувати над юридичні смисли правових норм, тобто окреслити такі сюжети та порушити такі проблеми, розв'язанням яких зазвичай займаються юридичні дисципліни (що таке людина з погляду на її сутність; що таке свобода відносно необхідності; у чому полягає сенс людського існування тощо). Тобто філософія права намагається врахувати специфіку філософського погляду на соціальні факти у контексті філософського розуміння сутності явища, істини, обов'язку тощо. Значну увагу вона приділяє ціннісним вимірам правової свідомості і правової поведінки, якими є свобода, справедливість, гідність та інші духовні і моральні чесноти. У будь-якому разі вона передбачає необхідність застосування саме філософських методів і категорій для пізнання суспільно-правової дійсності. Визначаючи пріоритетне значення філософського підходу до явищ і процесів правового життя, німецький теоретик права Й. Колер наголошував: «Філософія права повинна спиратися на ґрунт загальної філософії, бо неможливе взагалі ніяке пізнання розвитку людства, як і розвитку взагалі, якщо не мати уявлення про загальний світовий лад і його значення».

Як і будь-яка конкретна філософська дисципліна, тобто наука про сутності і смисли свого об'єкту, філософія права досліджує сутність і смисл правового буття, з'ясовує значущість правових засад у житті людини, суспільства і держави, виявляє ціннісні виміри правової культури та правової свідомості. Тому концептуальна система філософії права, її структура логічно містять в собі правову онтологію, правову гносеологію, правову антропологію, правову аксіологію, правову логіку, правову праксеологію та правову прогнозологію.

Розробляючи ці складові, філософи-правовики дотримуються певних принципів дослідження феномену права в усіх його виявах. Систему цих принципів утворюють: загальні принципи – рівноправності, справедливості, демократизму, гуманізму; галузеві принципи – наприклад, трудові угоди; міжгалузеві принципи – узгодженості економічного та правового розвитку, взаємодії права та моралі тощо. Їх реалізація відбувається за допомогою методів, тобто теоретичних засобів пізнання певного правового явища чи процесу. У сучасній філософії права рішуче відкидається монометодологізм, стверджується поліметодологічний підхід – правомірність застосування різноманітних методів для отримання істини щодо правового життя індивіда, суспільства, людства. Класифікувати методи, якими користується філософія права, непросто. У її арсеналі перебувають

загальнонаукові методи – метод абстрактного і конкретного (право загальне та особливе право), метод емпірично-чуттєвого, теоретично-дискурсивного, історичного і логічного, діалектичного аналізу і синтезу тощо. Останнім часом в юридичній науці поширені такі філософські методи пізнання, як метод інтерпретації, герменевтичний метод, екзистенціалістський і синергетичний методи. Всі вони є теоретичними засобами (інструментами), що допомагають досягнути глибину, складність, багатогранність такого явища як право, сконструювати його адекватну понятійно-категоріальну модель.

Аналіз філософсько-світоглядних концепцій і доктрин як методологічного інструментарію побудови філософії права

Зупинимось тепер на аналізі конкретних філософсько-світоглядних, соціальних концепцій і доктрин, котрі виступають методологічним інструментарієм побудови філософії права як наукової теорії, що вивчає онтологічний, антропологічний, гносеологічний, історико-логічний аспекти права як засобу гармонізації суспільних відносин. При цьому слід пам'ятати, що основне методологічне питання філософії права – що дійсно є правом, в чому полягає загальна ідея права як форми суспільної свідомості, елементу культури та нормативної системи? Чи існують у правому житті постійні, незалежні від поглядів окремих осіб та гуртів елементи або ж усе там умовне, текуче й мінливе?

Філософія права в цьому аспекті є методологічною дисципліною, яка вбачає за змінюваними юридичними нормами та системами, за несталими законодавчими утвореннями та юридичними явищами вічну цивілізаційно-світоглядну ідею права, що може бути обґрунтована лише на раціонально-філософському рівні. Сучасний французький правознавець Рене Давід дуже слушно висловився з цієї проблеми: «Сутність підготовки юриста не в тому, щоби він завчив напам'ять і дрібницях чинні зараз норми; навряд чи це знадобиться йому через десять років у професійній роботі, для якої більша частина цих норм стане непотрібною. Але йому важливо зрозуміти сутність права як загальнолюдського, наднаціонального явища».

Ту сутність, яку неможливо свавільно змінити розчерком пера національного законодавця». У класичній філософії права, вершиною якої є вчення Канта і Гегеля, ідея права розуміється як свобода: «Філософічна наука про право має своїм предметом ідею права – поняття права та його втілення... Ідея права є свободою... Право є наявним буттям свободної волі... Система права є царством реалізованої свободи».

Проблема людини та її свободної волі, ідея природного права як категоричного імперативу, норми практичного розуму, а також критерію для оцінки позитивного права – центральні ідеї філософії

права І. Канта. На відміну від попередніх часів, у Канта остаточно загнула ідея натуралізму права; природне право виводилося не з природних прагнень і властивостей людини, а з самої сутності її духу, з практичного розуму, і розум – не знаряддя для знаходження принципів, а їх джерело. І. Кант був першим, хто філософськи обґрунтував самоцінність, унікальність і неповторність духовного світу людини, її моральну автономію.

Досить цікавим був підхід у класичній філософії права до тлумачення співвідношення між природним і позитивним правом. Сутність його полягала в тому, що закон держави забороняє не право, а не приписує; що він ставить межу людській поведінці, а не задає їй мету і напрямок. Міра поведінки, що приписується державою, принижує людину. Цю образливу для неї міру заперечує справжнє право.

Отже, класичні філософи права досконало обґрунтували сутність права, що має філософсько-світоглядну природу; його можна пізнати, лише розкривши філософський його виток, а він – у природі людської особистості.

Тому, розглядаючи передусім методологічні засади філософії права, зупинімося на неокантіанських і неогегельянських концепціях інструментарію філософії права.

Певний внесок у формування та розвиток неокантіанської філософії права внесли німецькі юристи Р. Штаммлер (1856-1938 рр.) і Г. Радбрух. У руслі кантівських положень про співвідношення належного і суцього, формального і фактичного доводиться логічний примат права стосовно до соціальних реалій, і підкреслюється, що закономірність соціального життя людей є закономірністю її юридичної форми. При цьому під закономірностями та метою соціального життя і суспільного розвитку мають на увазі апріорні ідеї розуму, а також апріорні ідеї права і правової належності. «Приватні спостереження над правом, – підкреслював Штаммлер, – залежать від загальних понять права, а не навпаки. Поняття ж права, навпаки, абсолютно незалежне від того чи того соціального використання його у формі конкретного досвіду».

Із цих позицій у неокантіанстві критикувалося марксистське вчення про визначальну роль економічних відношень та вторинному (духовна побудова) характері права, і стверджувалося, що суспільне життя обумовлене правовим регулюванням.

Під правом (у його відмінності та співвідношенні з законом) мається на увазі природне право з мінливим змістом. Оскільки мова йде про апріорне поняття природного права, то його мінливий зміст – це формальні характеристики права (апріорне ціле – покладання розуму), а не фактичний (соціальний) зміст. Концепція природного права з мінливим змістом зазначала, що право, його зміна і вдосконалення визначають розвиток суспільства, а не навпаки.

Цей підхід до права, а також ідеї надзаконного права відіграли значну роль у процесі відродження природного права та в оновленні природно-правових досліджень у ХХ ст.

У цій площині особливу роль відіграла праця неокантіанця Г. Радбруха «Законне право і надзаконне право» (1946 р.), яка значно активізувала природно-правові та філософсько-правові дослідження.

Право може бути зрозумілим тільки виходячи з апріорної ідеї права, що визначає його цілі. Своєю чергою, ця ідея у своєму внутрішньому змісті має три основні компоненти ціннісного характеру: справедливість, визначеність цілі та правову стабільність, вивчення яких і виявляється метою філософії права, на відміну від теорії права, що виконує практичні задачі з систематизації та інтерпретації норм чинного права.

Трактування юридичним позитивізмом влади як центрального критерію чинного права означає абсолютну готовність юристів до сліпої покірності відносно всіх законодавче оформлених установ влади. Правова наука, отже, капітулювала перед фактичністю будь-якої, навіть тоталітарної, влади.

Такому підходові неокантіанці протиставляють тлумачення справедливості як змістовного елементу ідеї права і сутності поняття права. При цьому йдеться не про матеріальний, а про формальний принцип справедливості, зміст якого розкривається через принцип рівності.

Для оновлення права і відродження юридичної науки, підкреслював Радбрух, необхідно звернутися до ідеї надзаконного (надзаконодавчого) права. «Юридична наука, – відзначав він у праці «Оновлення права», – має знову згадати про тисячолітню мудрість стародавнього світу, християнського середньовіччя, епохи Просвітництва, про те, що є вище право, ніж закон – природне право, абсолютне право, розумне право, надзаконне право, відповідно до якого неправу залишається неправом, навіть якщо його відлити у форму закону».

Ця ідея надзаконного права як заперечення юридичного позитивізму для багатьох була ідентична визнанню природного права і суттєво сприяла розширенню кола прихильників його відродження.

А втім, слід зазначити, що Радбрух трактував надзаконне право з антипозитивістських позицій, але в руслі неокантіанської філософії права. Природу речей він розглядав не як буття чи змістовне впровадження природного права, а як суто понятійно-абстрактну юридичну форму.

Така позиція досить характерна і для багатьох інших представників неокантіанської філософії права (К. Кюль, Й. Лоб, А. Олдеро та ін.). Усе те, що виявляється об'єктивно існуючим природним правом (у тому числі правове значення природного права, природи речей, буття людини, культури й суспільства), для неокантіанців – лише формально-правові конструкції у площині

трансцендентальної та апіорної ідеї права, яка досить далека від поняття справжнього природного права. Справжня філософія права, на думку неокантіанця А. Оллера, знаходиться в одвічному пошуку формального правового принципу.

Наповнення цих апіорних формальних конструкцій мінливим змістом культурних цінностей (визначеним сенсом справедливості, свободи, рівності, основних природних невідчужуваних прав автономної особи, правової держави) здійснюється досягненням правової належності для відповідної соціально-історичної реальності.

Неокантіанці підкреслюють, що між філософією права, соціологією права, енциклопедією і теорією права точиться постійна конкурентна боротьба за сфери впливу.

Філософія права (або метафізика права, як вона складалася історично) пізнавала та оцінювала всю юридично-правову реальність та ідею права як форми суспільної свідомості, елементу культури й нормативної системи. Новий час (Кант, Гегель) показав, що метафізика (філософія) права може бути задоволена за умови, що людська гідність і свобода визнаються й гарантуються як абсолютні масштаби справедливості (справедливе право). Це й визначає загальні проблеми філософії права.

На початку ХХ ст. значно поширився інтерес до методологічних проблем побудови філософії права Регеля. Основні аспекти неогегельянської інтерпретації політико-правової філософії Гегеля розробляли головню німецькі неогегельянці (К. Лоренц, І. Рленге, Г. Геллер, К. Біндер). Ідеї держави сили, моральності війни, сильної національної держави та інші антидемократичні та антиліберальні концепції права, політики, держави, історії, сформульовані інтерпретаторами гегелівської філософії права в ХІХ ст., знайшли благодатний ґрунт на початку ХХ ст., отримавши в сучасній соціально-історичній ситуації нові варіації тлумачення.

При цьому предмет філософії права визначався, зокрема у К. Лоренца, як ідея права, а її метод – діалектика, що дозволяє розкрити становлення цієї ідеї.

Отже, ми бачимо, що основна проблема класичної та посткласичної філософії права – це тлумачення співвідношення між природним і позитивним правом, як тлумачення протистояння між двома типами праворозуміння. Для позитивістського підходу не існує питання: Що таке право? Це – справжнє питання, дійсна проблема для юридичного праворозуміння (природного права). Сутність розбіжностей між природним і позитивним правом полягає в тому, що закон держави забороняє неправу, а не приписує; що він ставить межу людській поведінці, а не задає їй мету і напрямок. Міра поведінки, що приписується державою, принижує людину. Цю міру заперечує справжнє право, яке було предметом вивчення класичної філософії права (Кант, Регель), де досконало обґрунтовувалося, що сутність права має філософсько-світоглядну природу і його можна пізнати, лише

розкривши філософський його виток, що корениться у природі людської особистості.

Тому спершу розглянемо, на чому базується філософсько-природнича методологія побудови філософсько-правових концепцій. Засновниками вчення про природне право вважаються давні римляни. Це право втілює устрій дійсних соціальних відносин, що встановлені природою, устрій, котрий впливає з природної сутності людини.

Природне право є право для права, або метаправо як саморегламентація права. Головна проблема природного права розуміється так: чи принципово можлива така система справді загальнолюдських цінностей, які можуть щиро та без сумніву сприйматись усіма людьми. Філософія, предметом якої є природне право, повинна відповісти на певні питання: Як узагалі можливе право? Хто може встановляти і визначати право, а хто ні? Які граничні можливості права – де право починається і де закінчується?

Природне право детермінує зміст правових норм. Форма правових вимог завжди та сама – позитивне право і правові норми, що підкріплені насиллям, але їхній зміст може бути різним – відповідним або не відповідним вимогам природної, культурної та техніко-економічної реальності, релігії, моралі, звичаям і нормам національної психології. Ось чому, наприклад, природне право може повністю збігатися з мораллю і пред'являти моральні вимоги до права типу: в праві не повинно бути нічого такого, що суперечило б моральним вимогам.

При цьому однією з норм природного права є примат суб'єктивного права над об'єктивним, а це означає, що права людини визначають права влади, а не навпаки. Механізм позитивного права працює прямо протилежним чином: владні структури установлюють обсяг суб'єктивних прав людей, приймаючи закони. Загальне положення природно-правового спрямування – це визнання існування вищих, постійно існуючих, незалежних від держави норм і принципів, що уособлюють розум, справедливість, об'єктивний порядок цінностей, мудрість Бога. Знову звернімося до давніх римлян і відзначимо те, що римські юристи протиставили природу і закон, природне право і право позитивне, а сутність права вони вбачали в самих лише нормах позитивного права.

Представники класичної римсько-візантійської правової спадщини (Модестин, Павел) розвинули запозичене ними у грецьких софістів вчення про загальний природний закон. Згідно з цим ученням, природі притаманні вищі, вічні закони – вищий розум (логос). Закон цей втілюється і в природі людини – кожна людина у своїй внутрішній сутності відображає універсальний логос. Логос є мірилом добра і зла, чесного й ганебного, і людська добродійність полягає в узгодженості з ним. Пізнання і дотримання принципів цього закону утворює справедливість, яка вимагає надати кожному належне, тобто визнати гідність людської автономії як особистості.

Людина уявляється громадянином не лише якоїсь держави, а навіть всесвіту. Так, визнання людини не лише громадянином окремої держави, а й громадянином всесвіту приводило до визволення особистості від безумовного підкорення державі, до певного індивідуалізму.

У протиставленні природного права і права позитивного юристи Риму керувалися вченням Аристотеля, який у судових промовах радив піддавати критиці позитивний закон. Якщо писаний закон не відповідає обставинам справи, треба користуватися загальним законом як узгодженням із правдою. Писаний закон не є справжнім законом, коли він не виконує свого призначення. «Суддя, немовби пробірник, зобов'язаний відрізнити подробку справедливості від справжньої».

Якщо римські юристи норми природного права виводили з особливостей природи і людини (як частки єдиної розумної природи), то в християнському середньовіччі джерелом справжнього права вважалися розум і воля Бога (А. Блаженний, Ф. Аквінський). Розум Божий є витокотом Божого закону, незамінного, безумовного, який служить підставою всім іншим законам (природним і людським, або позитивним). Головні засади природного права знайшли втілення в десяти заповідях Святого Письма. Але через недосконалість людини не досить самого лише природного закону, потрібні ще й людські, або позитивні, закони, котрі силою, насильством і страхом змушували б людей утримуватися від зла.

Засновником нового вчення про природне право постав голландський правознавець Гуго Гроцій. Він наголосив передовсім на ролі розуму як сутності людської природи, в пошуку першоджерела права. Виток права знаходиться в самій природі людини як вільної істоти, а виведення положень природного права з цього джерела – справа розуму.

Отже у класичній античності джерелом справжнього права вважалася природа взагалі, у християнському середньовіччі – розум Божий. За нового часу таке джерело вбачається в природі людини. Скрізь природне право розумілось як певні вічні й незамінні для всіх часів і народів раціонально-етичні засади (норми), невід'ємні від людської природи, котрі склали підґрунтя позитивному праву і поставали критерієм його оцінки.

У середині ХХ ст. відбувався бурхливий процес відродження природного права в європейській філософії права, як протест проти засилля позитивізму в філософії та юриспруденції. Кожний з численних напрямків антипозитивістської правової думки розвивав своє уявлення про природне право, його витoki і сенс, форми його прояву і дії, форми і методи його обґрунтування, його завдання і функції, його принципи і норми, формальні та ціннісно-змістовні властивості, його онтологічні, гносеологічні та аксіологічні характеристики, про логіку і механізм його співвідношення з позитивним правом, про профіль і статут

відповідних дисциплін, що вивчають природне право (юриспруденція, філософія права, соціологія права, етика, теологія).

Отже, розглядаючи історичний генезис ідеї природного права, а також сучасний етап наукових розробок у цьому напрямку, можна дати таке визначення загального (універсального) поняття:

Природне право – це надане людині право, що виражає об'єктивні цінності й потреби людського буття (справедливість, рівність, істинність, розумність, свободу, гідність людського існування), є єдиним та безумовним першоджерелом правового змісту, абсолютним критерієм усіх людських настанов, у тому числі позитивного права, держави і правових інститутів.

Це визначення припускає та охоплює всі версії природного права – як традиційні, так і сучасні, як уявлення про вічне та незмінне природне право, так і концепції права з мінливим змістом, а також змістовні й формальні конструкції природного права, онтологічні, гносеологічні та аксіологічні інтерпретації його ціннісного змісту, імперативного характеру, природно-правового вчення теологічного, раціонального та інтуїтивістського спрямувань, що впливають із природи речей чи природи людини.

Слід зазначити, що в рамках усього природно-правового підходу домінували теологічні вчення двох основних напрямків: томізм-неотомізм, що орієнтується на вчення Фоми Аквінського про розумність порядку універсалу Бога і природне право як вираження цього розумного порядку, і протестантизм, що сходиться до положення Августина про волю Бога як основу і джерело природного права.

На відміну від томістів, які визначають можливість пізнання розумом порядку Бога, представники протестантських вчень заперечують можливість такого пізнання і орієнтуються передовсім на Святе Письмо як джерело настанов Бога.

У рамках теологічних вчень у цілому домінують неотомістські (католицькі) концепції природного права, Один із найвідоміших представників неотомізму ХХ ст. французький богослов Ж. Марітен розглядав персоналістську концепцію природного права. Згідно з цією концепцією, природне право апіорно притаманне людині та вкладене в неї вічним законом Бога, що виступає як джерело всіх інших законів Всесвіту. У природному законі, що утворюється вічним законом, кореняться і основні права людини. За концепцією Марітена, в людині існує індивідуальність (матеріальне і низьке в людині) та особистість (вище і цінне в людині), при цьому права людини трактуються як природно-правове визнання гідності людської особистості.

Природне право Марітен визначав як ідеальний порядок людської діяльності, якому як абсолютно розумному ідеалові має відповідати позитивне право та його правоздійснення.

Концепцію вічного та незмінного природного права, яке визначає всі людські норми поведінки, форми суспільної свідомості, позитивне право, мораль, розробляли також неотомісти Ж. Дабен, І. Месснер.

Методологічною основою філософії права традиційно виступає філософський раціоналізм (онтологічний, гносеологічний, етичний) як загальна філософська концепція, що лежить в основі позитивного права й позитивізму у філософії права зокрема. Сутність класичного філософського раціоналізму, згідно з яким розум, думка визнається вищою цінністю в системі філософських цінностей, основою пізнання та діяння людини, ґрунтовно викладено в багатьох вітчизняних та іноземних філософських працях, тому ми звернемо увагу на основні риси раціоналізму як методології права. Метод філософського раціоналізму подавався не лише в теоретичному викладі, а й безпосередньо був застосований у пізнанні сутності права як суспільного явища, а предмет філософії права може бути доказово розкритий лише з допомогою методу філософського раціоналізму. Що стосується пізнання права, то філософський раціоналізм, слідуючи раціоналістичній традиції (Платон, Аристотель, Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц, І. Кант, Г. Рєгель, К. Поппер, Б. Рассел), розумно визнати універсальною методологією правознавства.

Тепер, виходячи з логіки нашого дослідження, зупинімося на аналізі протилежного природним концепціям права – позитивному праворозумінні та позитивізму як методологічній основі побудови однієї з доктрин філософії права.

Поняття юридичного позитивізму зараз таке ж багатозначне, як і поняття природного права. Позитивізм узагалі, як філософська теорія (з часів О. Конта, Г. Спенсера, Дж.-С. Мілля), ґрунтується на позитивному, тобто даному, фактичному, стійкому, безумовному, і обмежує ним своє дослідження і виклад, а метафізичні (філософсько-світоглядні) пояснення вважає теоретично недійсними і практично непотрібними, що не мають користі. Позитивізм орієнтується на норми, еталони, стандарти і критерії побудови теорії знання (філософського, юридичного), що притаманні конкретно-науковому, природному знанню. Головне поняття позитивізму, поняття «факт» є дискусійним і цілком відмінно тлумачиться навіть у середині самого цього напрямку.

Що ж до філософії, то вона неможлива як раціональна чи подібна науці галузь пізнання специфічних для неї світоглядних, теоретико-пізнавальних, онтологічних проблем. Останні, зокрема основне питання філософії, були кваліфіковані як метафізичні. До пережитків метафізики позитивізм відносить також претензії науки й філософії на пізнання причин і сутності тих явищ, що пізнаються, оскільки в процесі пізнання законними начебто будуть лише відповіді на запитання, як відбуваються явища, а не чому, внаслідок яких причин.

Сутність класичного юридичного позитивізму зводиться до того, що крім позитивного знання права нічого більше знати не можна. Пізнавати можливо тільки правові явища, а не їхні внутрішній зміст, витоки і сенс.

З опертям на вихідні принципи позитивістської філософії було висунуто положення про те, що право за своєю природою – явище суто

емпіричне, що відображає існуючу систему економічних, політичних, соціальних, духовних відносин суспільства під кутом зору зовнішньої форми. У світі фактів не повинно бути місця ідеальному поняттю про право, що має витоки в природній сутності людини; такі поняття належать до сфери метафізики, а не реальної дійсності.

Юридичний позитивізм продовжує традиції формально-логічного опрацювання правового матеріалізму, розглядаючи право як самовизначену форму, що не має зв'язку з його змістом.

Наукові дослідження було зосереджено на текстах і джерелах права. Переважне значення відводилося вивченню законів, а юридична наука перетворювалася в догму, в коментування і логічне пояснення текстів норм, їх описання, узагальнення, типологізацію і класифікацію.

У цілому юридичний позитивізм умовно можна переділити на три великі групи вчень, теорій, доктрин, що існують у різних країнах і виникають у різний час: державно-інституціональний (статичний), соціологічний та антропологічний (психобіологічний). Ці умовні групи ризяться орієнтацією на особливі сфери правового досвіду.

Етичний позитивізм розглядає досвід функціонування державних інститутів – законів, прецедентів, судів, парламентів, а отже, є формою вираження державної політики. Соціологічний позитивізм можна віднести до феноменології.

Не будемо докладно зупинятися на філософсько-теоретичних вадах юридичного позитивізму, але відзначимо, що концепція позитивного права створювалася на філософських засадах, які не витримують критики. Ця концепція відреклася від філософії, перетворила науку права в суто прикладну дисципліну, яка має на меті слугувати інтересам судової та адміністративної практики. Зупинімося лише на суттєвому. Якщо філософський позитивізм має справу лише з даністю, природною чи суспільною, то тотожний йому метод у правознавстві, яким є юридичний позитивізм, має справу лише з юридичною даністю, себто з нормативними актами, створеними державою. Такі акти і визнаються правом. Отже, право в юридичному позитивізмі – завжди позитивне, покладене, установлене, призначене, ухвалене, дане. Вся багатомірна і суперечлива правова реальність зосереджується в законодавстві та правових нормах як примусових правилах поведінки людей. Якщо держава обдаровує своїх підлеглих і громадян якимись правами, то вона з таким же успіхом може й відібрати їх, бо, згідно з ученням правового позитивізму, державна влада юридично всемогутня, тобто не допускає ніяких обмежень. Усяке право є утворенням держави, залежить від державної влади і підкорене їй. Позбавляється сенсу проголошення будь-яких вічних і невід'ємних принципів і прав, тобто заперечується доктрина філософського, чи природного, права. Усе, що не є законом, юридичною нормою, взагалі позбавлено будь-якої сили.

Такий світогляд зневажає вічні, природні принципи права. Це вчення розчиняє браму всякому свавіллю і деспотизму, від якого

принципово не може відгородити ніяка конституція, ніяка, навіть найбільш демократична і ліберальна, форма державного устрою. Сьогодні визнається за доцільне забезпечити недоторканність особи, свободи думки і совісті, а завтра державна влада може визнати ці права незручними чи небезпечними і відняти їх.

Згідно з доктриною природного права людина має природжені, невід'ємні права, і ці права аж ніяк не можуть бути відчужені на користь держави чи правових інститутів суспільства. Сенс позитивного законодавства полягає не в створенні цих вічних прав – інакше вони від нього залежали б і не були б вічними та невід'ємними, – а в їх констатації та санкціонуванні. Слід зазначити, що система моральних і політичних доказів, які свідчать проти вчення юридичного позитивізму, докладно викладене в уже згадуваній праці Л.В. Петрової “Нариси з філософії права”.

Ще в дореволюційній вітчизняній філософській та правовій літературі юридичний позитивізм заперечувався і піддавався ґрунтовній критиці. Ось що писав із цього приводу російський філософ права С.Л. Франк: «Незалежно від політичних і моральних доказів, які свідчать проти цього вчення, його неспроможність може бути доведена і суто теоретично. Право і закон — не те саме; неможливо погодитися з вихідною тезою міркувань позитивістів, згідно з якою все право є утворенням державної влади, породжується нею, або ж, щонайменше, запозичує свою юридичну силу з її санкції. Навпаки, можна стверджувати, що лише найменш стійку і відносно несуттєву частину права закріплено в законі та визначено державною владою. Сутність і основу права складають норми відносин між людьми, які спираються на загальну правосвідомість і є обов'язковими незалежно від того, чи внесено їх до збірника узаконень, чи ні. Лише вузькі фахівці-юристи можуть за юридичними нормами пропустити право; лише вони можуть забути, що підвалину правового життя складають не ті складні та заплутані юридичні формули, з якими вони мають справу і які регулюють лише суперечливу частину права, що не закріплена в загальній свідомості та нерідко їй навіть недоступна, а ті нечисленні ясні й прості правові принципи, що відомі всім і зумовлюють безпосередній звичай відносин між людьми. Що рабство неприпустиме, що не можна вбивати і грабувати – невже ці норми зумовлюються лише статтями закону і можуть бути ними скасовані? Зрозуміла річ, що вони міцніші від будь-якого закону та будь-якого державного устрою, вони вкорінені в душах людей, складають моральні, але юридичне обов'язкові принципи, прищеплені людям усім їхнім вихованням, панівним у суспільстві взірцем думки і чуття. Ці принципи ніякий закон не в змозі скасувати, і вони складають те стійке правове середовище, яке оточує всяку законодавчу дію, і ставить свавілля стійку перепону».

Подібне ставлення до вчення юридичного позитивізму було властиве російським філософам права В.М. Чичеріну,

П.І. Новгородцеву,

І.Л. Ільїну,

Е.М. Трубецькому,

І.В. Михайловському, Б.О. Кістяківському.

У сучасному теоретичному правознавстві відкрито визнається, що радянський юридичний позитивізм виявився антинауковою і вкрай шкідливою концепцією. Наприкінці 80-х рр. він зайшов в очевидну суперечність із життям.

Вузьконормативне праворозуміння, будучи консервативним, не було в змозі ні забезпечити всебічного виявлення демократичного, морального, ціннісного, гуманістичного потенціалу права, ні поставити в центр усіх суспільних явищ, у тому числі й правових, людину. З цього приводу теоретик права Л.С. Явич зазначив: «Праворозуміння, яке нехтує гуманістичною характеристикою правового регулювання суспільних відносин, показало свій занепад. Навіть більше, тепер ми знаємо, що вузьконормативне тлумачення права, яке вихолостило моральний зміст, було не просто малосприйнятним та одностороннім, а й служило виправданням найгрубіших порушень прав і свобод людини, масових репресій, теоретично обґрунтовувало політику Сталіна, яка не зважала ні на право, на мораль». Отже, юридичний позитивізм потенційно містить у собі можливість неправда.

Якими мають бути перепони, щоби ця можливість не зробилася дійсністю? Нині, як зазначає Л.В. Петрова в книзі «Нариси з філософії права», коли відмовилися від офіційної державної ідеології, переосмислюється чимало суспільних, у тому числі державно-примусових, цінностей, переглядаються методологічні засади викладання юридичних дисциплін.

Розуміння права лише як системи правил поведінки, визнання законів правовими незалежно від їхнього змісту, широке тлумачення законодавства, яке дозволяло підміняти закони інструкціями, – ці та багато інших теоретичних конструкцій вірно служили тоталітарному устрою. Подолання минулої практики неможливе без відмови від її теоретичної бази, формування нової юридичної теорії. Такими горизонтами та орієнтирами можуть стати вихідні положення класичної європейської юриспруденції про філософську ідею права, її зміст, об'єктивний характер, феноменологічну даність.

На думку У. Батлера, В. Нерсисянца, порівняльне правознавство допоможе звільнитися від обмежених уявлень і стереотипів, що склалися на ґрунті національної системи права, і досягти глибокого та адекватного праворозуміння на основі вивчення й зіставлення різних систем права минулого й сучасності, врахування досвіду всесвітньої історії права.

Звернення до порівняльного правознавства має на меті головне – повернути національному праву його одвічний зміст, відмовитися від визнання «єдино вірною» доктриною юридичний позитивізм, у якій поняття «право» та «закон» дуже часто ототожнюються.

А це якраз і потребує кардинальної зміни філософської доктрини права, яка відповідала б потребам розбудови української правової

держави, розвитку економічної свободи, становленню структури громадянського суспільства і ринкових відносин.

Філософсько-методологічна доктрина у праві – це теоретична база розуміння керівних ідей і принципів у право-розумінні, нормотворенні та нормоздійсненні. Перегляд філософсько-методологічної доктрини позитивізму, панівної з часів радянського правознавства, для праворозуміння зумовлює необхідність визнання права феноменом загальнолюдським, наднаціональним, надкласовим. Унікальна, індивідуальна особистість із її невідчуженими природними правами виступає основним об'єктом і сутністю права. Право – це не державно-примусові правила поведінки, як стверджує юридичний позитивізм, а норми, що зумовлюються виключно природою людини і повинні бути мірилом для утворення позитивного законодавства.

Перегляд правової доктрини для нормотворення зумовлює необхідність визнання, що основою та критерієм кримінального, цивільного і чинного законодавства є природне право, тобто права людини, їхні природність і невід'ємність закріплюються як у міжнародному, так і в національному конституційному законодавстві.

Оновлення філософсько-методологічної доктрини для нормоздійснення зумовлює необхідність визнання джерелом права не тільки закону, а й судової практики.

Отже, філософський раціоналізм і позитивізм є тими методолого-теоретичними передумовами, які й викликали до існування теорії філософсько-природного права, з одного боку, та юридичний позитивізм – з іншого. Давня суперечка двох різних праворозумінь, що розколола філософію права на доктрину природного права і позитивного правознавства, не вщухла й досі. Отже, сутність юридичного позитивізму можна розкрити через поняття сукупності державно-примусових норм. У поняттях «держава» і «примус» – його суттєві ознаки. Право зводиться до закону і має державне походження. Сама проблема визначення природи, сутності права зводиться до питання про сутність юридичних норм. При цьому норми права традиційно визнаються як «імперативи-веління», обов'язкові для виконання. Основна проблема права розуміється як проблема «права в юридичному значенні», тобто даних державою законів.

Якщо право – це те, що є законом, лише сукупність норм, здійснення яких забезпечується єдиним засобом – державним примусом, то й дослідження правової дійсності орієнтовано на вивчення тільки правових норм і вдосконалення механізму примусу. Всі інші прояви правового життя суспільства і людини в такому випадку опинилися поза межами теоретичного змісту правознавства. Це стосується прав і свобод людини, власності як зовнішньої сфери свободи неправа як несвободи, юридичної рівноваги держави і громадянина та відповідальності держави перед громадянином, поділу влади, громадянського правового суспільства.

Слід зазначити, що на сучасному рівні розвитку правової науки з'явилися нові напрямки в межах юридичного неопозитивізму, аналітичної юриспруденції (концепція Г. Гарта, нормативізм Г. Кельзена), сформулювались і нові юридико-позитивістські підходи до права (лінгвістичні, юридико-логічні, структуралістські).

З позиції такого радикального неопозитивіста, як Г. Кельзен, адекватною позитивістською теорією про позитивне право є створене ним «чисте вчення про право», а філософія права, відповідно до такого послідовного позитивізму – це моральна філософія, як у представників природного права чи в Канта. Для неопозитивістів природне право і взагалі все те, що не є позитивним правом (законом), – це мораль, світогляд.

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Поняття «підприємство»: історичний та економічний зміст

Рис. 1 Внутрішня структура галузей права

Публічне право:

- конституційне право;
- адміністративне право;
- кримінальне право;
- фінансове право.

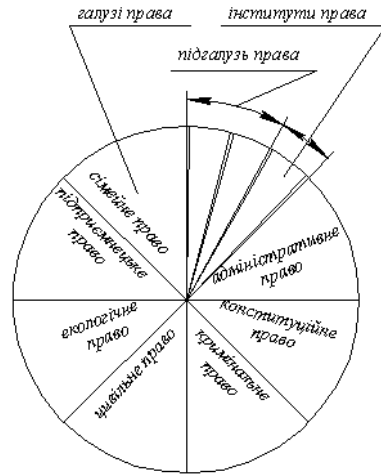
Приватне право:

- цивільне право;
- трудове право.

Змішане право:

- екологічне право;
- господарське право;
- сімейне право;
- земельне право;
- міжнародне право;
- житлове право.
- енергетичне право.

Конституційне.
 Цивільне.
 Адміністративне.
 Кримінальне.
 Кримінально – процесуальне.
 Цивільно – процесуальне.
 Сімейне.
 Трудове.
 Фінансове.
 Виправно – трудове.
 Аграрне.
 Господарське.
 (підгалузь-підприємницьке
 право)
 Екологічне.

Галузь права – сукупність норм права, які складають відокремлену частину системи права і регулюють якісно однорідні суспільні відносини специфічним методом правового регулювання. Поділ права на окремі галузі зумовлений різноманітністю суспільних відносин, що регулюються правом. Галузі права різняться видами суспільних відносин. Поділ норм права на галузі здійснюється за предметом правового регулювання (сукупністю суспільних відносин, що регулюються правом) і за методом правового регулювання (способом владного впливу держави на суспільні відносини). Основними галузями сучасного права є: конституційне (державне), адміністративне, цивільне, кримінальне, аграрне, екологічне, господарське, фінансове, банківське, трудове, сімейне, виправно-трудове, міжнародне тощо. У своїй сукупності галузі права утворюють систему права України.

У свою чергу галузі права поділяються на **інститути права**. Інститут права – це частина галузі права, що складається з норм які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин. (напр. Інститут купівлі – продажу, інститут оренди і т.п.)

Поняття підприємництва в своєму історичному аспекті має різні форми і зміст. У епоху домінування грошового товару ми вперше стикаємося з поняттям «підприємництво», оскільки історично початковим пунктом додатку підприємницької ініціативи була торгова діяльність. В цей час підприємництво ще не виділяється в самостійну категорію, та і самого визначення підприємництва як такого не існувало.

З самого початку формування ринкової економіки вона сприймалась як економіка підприємницького устрою. У поглядах

меркантилістів, фізіократів, представників класичної та після класичної течії економічної думки, сучасних економічних теорій визначається, що центральним творчим елементом ринкової системи господарювання стає «економічна людина», «самореалізовувана людина» з притаманною їй раціональною поведінкою в практичній діяльності. У багатьох дослідників спостерігається схожість позицій щодо визнання значення людини, тобто особистого фактора виробництва, у системі ринкового господарства.

При цьому головним діючим суб'єктом, рушійною силою розвитку ринкової економіки стає підприємець, людина, зайнята творчо-продуктивними видами діяльності, що мають ринкову цінність. Згідно з цивілізаційним підходом, підприємництво являє собою сферу реалізації здібностей людини до ініціативної діяльності, прояву її потенціальних можливостей щодо саморозвитку і самовираження. Поняття «підприємець» і «підприємництво» є надзвичайно місткими. Вони охоплюють сукупність соціальних, економічних, правових, психологічних і політичних відносин. Поняттєвий апарат теорії підприємництва складався протягом значного часу, змінюючись під впливом базисних економічних інститутів, надбудовних структур, панівних економічних, політекономічних, психологічних, управлінських та інших точок зору. З огляду на це, виділяють чотири «хвилі» еволюції концепції підприємництва і різні підходи до визначення його суті.

Як відомо, вперше термін «підприємництво» запровадив у науковий оборот англійський економіст Р. Кантільон (1680-1734 рр.) під час дослідження формування капіталістичної системи господарювання. На його думку, підприємництво пов'язане з ризиком, з прийняттям рішень в умовах невизначеності. Він зауважував, що в економічному середовищі з'явився новий прошарок людей, які на власний ризик здійснюють ринковий обмін у зв'язку і з метою одержання прибутку, володіють передбаченням і бажанням брати на себе ризик.

Подібну точку зору розвивали у своїх працях Й. Тюнен і Ф. Найт, які розглядали підприємницький доход ще й як винагороду за новаторську діяльність, за підприємницьке мистецтво.

Погляди цих вчених багато в чому збігаються з підходом до визначення підприємницької діяльності, який відстоював Ж.Б. Сей. У своїй книзі «Трактат політичної економії» він дав визначення підприємництву як діяльності щодо об'єднання та комбінування трьох класичних факторів виробництва – землі, капіталу і праці. Водночас Ж. Б. Сей підкреслював відмінності підприємця від капіталіста у вузькому значенні цього слова: підприємець – це активна людина, навколо якої «обертаються» виробництво й розподіл, талант якої сприяє розвитку промисловості. За його висловом, підприємець переміщує ресурси з площини низької продуктивності та низьких доходів у площину вищої продуктивності та вищої прибутковості.

Класики економічної теорії А. Сміт і Д. Рікардо розглядали підприємницьку діяльність лише в контексті діяння ринкового механізму саморегулювання. Однак поглиблене дослідження нових економічних відносин змушувало аналізувати розвиток економіки як колообіг. У праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» А. Сміт характеризує підприємця як власника капіталу, який заради реалізації певної комерційної ідеї та одержання прибутку йде на ризик. Підприємець сам планує і організовує виробництво, реалізує вигоди, пов'язані з поділом праці, розпоряджається результатами виробничої діяльності. Його поведінка регулюється центральним механізмом ринкової системи – конкуренцією. Д. Рікардо вважав, що підприємець є лише інвестором, тобто звичайним капіталістом, а його діяльність виступає обов'язковим елементом ефективного господарювання.

Значно глибше трактував роль підприємця К. Маркс, який пов'язував ті з глибинними підвалинами капіталістичного способу виробництва – відносинами власності. Дослідження руху позичкового капіталу, коли власність на капітал «цілком відокремлюється від функції в дійсному процесі відтворення», дозволили визначити відмінності привласнення в процесі розвитку економічних відносин. Грошовий капіталіст привласнює проценти на підставі того, що він є власником певної суми грошей, а капіталіст, який функціонує (підприємець), здійснює привласнення у формі підприємницького доходу. Розуміння відокремлення капіталу-функції від капіталу-власності набуває особливого значення з розвитком кредиту та поширенням корпоративних відносин в умовах ринкового трансформування, яке сьогодні переживає економіка України.

Справжнє усвідомлення значення і ролі інституту підприємництва починається на зламі ХІХ і ХХ ст., коли дослідники змінили уявлення про підприємця, збагнувши значення творчих, новаторських засад його діяльності для економічного зростання. Розвиток системи кредитних відносин остаточно роз'єднав поняття «власник» і «підприємець» у провідних сферах індустріального суспільства. А. Маршалл першим додав до трьох класичних факторів виробництва (землі, капіталу і праці) четвертий – організацію (або згодом – підприємницьку здатність). Особливо підкреслювались активна роль самого підприємця, інноваційна спрямованість його діяльності, застосування нових машин і технологічних процесів. Подібна розширена суть підприємництва та функцій підприємця є характерною також для Дж. Б. Кларка. У своїй праці «Розподіл багатства» він наголошує на такій функції підприємця, як координування факторів виробництва.

Логічним продовженням цих напрямів стала концепція інноваційності підприємницької діяльності, проголошена Й. Шумпетером. Аналізуючи період зародження й розвитку капіталізму, основним рушієм якого став підприємець, Й. Шумпетер

характеризував його діяльність як процес «творчого руйнування». Він стверджував, що джерелом розвитку економічної системи слугують внутрішні процеси, нові комбінації факторів виробництва та обігу, а також різні нововведення в галузі технології або організації виробництва. Інновація розглядається вченим як процес впровадження нових технологій, результатів наукових відкриттів і винаходів у соціально-економічну практику. На його думку, інновації спрямовані на підвищення продуктивності і, як правило, на одержання додаткового доходу в результаті втілення нововведень і створення кращих за своїми якість і технологій. Інакше кажучи, за Шумпетером, бути підприємцем означає «робити не те, що роблять інші», й «робити не так, як роблять інші».

Важливим є висновок Шумпетера про те, що підприємництво виступає універсальною загальноекономічною функцією будь-якої економічної системи, органічно поєднується з виконанням таких видів діяльності, як управління, маркетинг і наукові розробки, а тому «розсіюється» серед різних спеціалістів. При цьому право власності не є визначальною ознакою підприємця. Головний імпульс, який приводить капіталістичний механізм у рух і підтримує його, виходить від нових споживчих благ, нових методів виробництва і транспортування товарів, нових ринків і нових форм економічної організації. За цих умов визначальна роль належить не конкуренції цін або якості, а конкуренції введення нових продуктів, нових технологій, нових джерел забезпечення, нових організаційних форм, тобто конкуренції нововведень.

Дещо інакше розглядає суть підприємництва Ф. Хайек, який визначає його як пошук і вивчення нових економічних можливостей, як характеристику поведінки, але не як вид діяльності. За Хайеком, поперше, найвищою цінністю є особиста свобода: адже вона дозволяє людині продуктивніше розпоряджатися своїми здібностями та знаннями, своїм інформаційно-економічним потенціалом. По-друге, ринок через діяння цінових механізмів координує процеси використання підприємницького потенціалу особи, інформує про шанси й ризики, стан попиту і пропозиції, можливості нових засобів задоволення потреб споживачів. Підприємець здійснює пошук шляхів якнайефективнішого поєднання власного унікального «ноу-хау» з ринковою ситуацією – з метою досягнення лідерства у конкуренції та максимізації доходу. По-третє, функція підприємництва є притаманною усім індивідам, але щодо цього особливо виділяються групи людей, готових випробувати свої можливості. По-четверте, підкреслюються спільність і відмінності підприємництва і управлінської діяльності. Основна властивість менеджера – вміння внести організованість у неструктуровану організацію – може бути не притаманною навіть успішному підприємцю. Саме тому, на думку Ф. Хайека і А. Шапіро, на значній частині підприємств (насамперед, великих) на зміну

підприємцю-новатору повинен прийти високопрофесіональний керуючий – менеджер.

Істотно відрізняється підхід А. Хоскінга, який стверджує, що індивідуальним підприємцем є особа, яка веде справу за власний рахунок, особисто займається управлінням бізнесом і несе особисту відповідальність за забезпечення необхідними коштами, самостійно приймаючи рішення. Його винагородою є одержаний у результаті підприємницької діяльності прибуток і задоволення, яке він відчуває від заняття вільним підприємництвом. Але, поряд з тим, підприємець повинен брати на себе весь ризик втрат у випадку банкрутства його підприємства. Такої самої думки дотримуються сучасні західні економісти – Е.Дж. Долан і Д. Ліндсей, які пов'язують підприємництво з інноваціями, пошуком і використанням нових ринкових можливостей, використанням нових технологій та нових сфер вкладення капіталу, подоланням старих стереотипів і меж. Важливою є характеристика підприємництва як явища невідчутного та невимірного (на відміну від праці, капіталу і природних ресурсів), як процесу пошуку якнайкращого шляху поєднання трьох основних факторів виробництва, але не самостійного фактора виробництва.

Так само визначають підприємницьку здатність К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю. На їх погляд, це «здатність людини використовувати певне поєднання ресурсів для виробництва товару, приймати послідовні рішення, створювати нововведення та йти на ризик».

Згідно з підходами П.Ф. Друкера, підприємці не виступають капіталістами або інвесторами у повному розумінні цих термінів. На його погляд, суть підприємницької діяльності полягає в обґрунтуванні та утвердженні положень економічної та соціальної теорій, згідно з якими зміни за умов динамічної нерівноваги ринкової системи господарювання – це цілком нормальне і природне явище. При цьому головне завдання підприємця в економічному розвитку полягає в одержанні результатів, відмінних від попередніх, а не в поліпшенні чогось, що вже існує. Інакше кажучи, підприємця характеризує, в основному, намагання створити щось нове й відмінне від уже існуючого, що змінювало б і перетворювало наявні в суспільстві ціннісні настанови.

Наведений аналіз концептуальних підходів до визначення суті підприємництва як особливого виду діяльності дозволяє стверджувати: поки що не створено загальноекономічну теорію підприємництва або, принаймні, чіткі методологічні позиції щодо вивчення підприємництва як предмета та об'єкта економіко-теоретичного дослідження.

Аспект інноваційності підприємництва починає виявлятися лише в 1934 р. в роботах Йозефа Шумпетера. За Шумпетером, підприємець – це новатор, який розробляє нові технології. В його думках простежується нова якість підприємця – здатність по-новому організувати, комбінувати продуктивні сили. Отже, домінування

підприємництва служить постійним джерелом конкурентній реструктуризації економіки і економічного зростання.

Настання епохи панування підприємництва на основі нових і інформаційних технологій (інновацій) корінним чином змінило економіку розвинених країн, які в результаті досягли соціально-ринкових відносин. Становлення інформаційної парадигми в економічній науці відбувається досить швидкими темпами, але пережитки індустріальної парадигми, логіка якої відповідає епосі панування індустріальних технологій, ще довго відчуватимуться і в теорії, і в ухваленні практичних рішень.

Проте в новому економічному середовищі високоінноваційні (на базі нових і інформаційних технологій) фірми повинні грати провідну роль в соціальному прогресі, будучи важливою ланкою цього середовища.

Виділимо основні аспекти сутності підприємництва. Крім інноваційності, суть сучасного підприємництва складають:

- інформаційний (віртуальний) аспект (революційні зміни в інформаційних технологіях, що підвищують прозорість ринків і впливають на рівень трансакційних витрат (електронна комерція));
- фінансовий аспект (залучення в економічний процес «суб'єктів малого і середнього бізнесу за допомогою венчурного капіталу);
- маркетинговий аспект.

В сучасному економічному середовищі інноваційна складова підприємництва є не конкретним науковим відкриттям або винаходом, а цілий сегмент економіки, що генерує всезростаючий потік інновацій, що задовольняють змінні суспільні потреби і формуючих принципово нові об'єкти попиту.

В умовах ринкової економіки інформація виступає як один з основних товарів. Успіх комерційної і підприємницької діяльності пов'язаний з муніципальними, банківськими, біржовими інформаційними системами, інформатизацією оптової і роздрібною торгівлі, торгових будинків, служб управління працею і зайнятістю, створенням банку даних ринку товарів і послуг, розвитком центрів довідкової і аналітико-прогнозної котирувальної інформації, електронної пошти, електронного обміну даними. Як правило, робота цих систем базується на локальних і глобальних мережах різної архітектури або їх об'єднаннях, що одержали назву INTERNET.

Сьогодні Інтернет спільно з новітніми інформаційними технологіями фактично є могутнім засобом, який не тільки робить можливим функціонування віртуальних підприємств, але й робить віртуальний бізнес прибутковим (причому цей прибуток зовсім не віртуальний).

Віртуальні підприємства можуть і постійно перебудовуватимуть свою конфігурацію і архітектуру процесів, щоб зберігати максимальну ефективність в умовах динамічного ринку. Завдяки своїй здатності

створювати і експлуатувати більш новаторські і цілеспрямовані служби при менших капіталовкладеннях, в більш стислі терміни і із значно меншим фінансовим ризиком, вони складуть серйозну конкуренцію крупним традиційним корпораціям.

По суті, більшість підприємців стикається сьогодні лише з однією проблемою – де і як продати свої товари? Філософія успішного підприємництва – маркетинг. Маркетинговій складовій підприємництва зараз надається особлива увага. Її концепція заснована на таких положеннях:

- продавати те, що хочуть купувати, а не те, що ми можемо або нам хочеться продавати, – це пережитки минулого;
- ставити на перше місце споживача;
- регулярно виявляти за допомогою маркетингових досліджень потреби і бажання покупців;
- організовувати і координувати бізнес з метою задоволення виявлених потреб і бажань.

Загалом маркетинг спрямований на пошук найбільш ефективного поєднання традиційної і нової продукції, є основою для прийняття рішень про розширення чи скорочення обсягів тих або інших видів продукції, її модернізації чи зняття з виробництва, сприяє розробці і впровадженню планів розвитку підприємства. Він також підвищує культуру підприємницької діяльності, дає змогу підприємцям пов'язувати ресурси з цілями, а цілі – з запитами покупців, допомагаючи людям задовольняти їх потреби, а організаціям – визначити, що саме потрібно виробляти. Маркетинг сприяє суспільному прогресу. Отже, маркетинг – це система організації і управління виробничою, збутовою і торговельною діяльністю підприємства, що орієнтоване на вимоги ринку, задоволення потреб покупців у товарах і послугах.

Але свідомість багатьох вітчизняних підприємців не приймає уявлення про систематичні витрати на маркетинг, пропорційні витратам на виробництво.

Дисбаланс між зусиллями, затрачуваними на виробництво і на продажі, указує на недооцінку труднощів, пов'язаних із збутом і нерозуміння умов, які можуть зробити збут більш ефективним.

Підприємницька діяльність (підприємництво) – це ініціативна, самостійна діяльність осіб або підприємств (фірм), націлена на отримання прибутку, або особистого доходу, і яка здійснюється на власний ризик та під власну майнову відповідальність.

Підприємцю повинні бути притаманні певні здібності, серед них – ініціативність, здатність самостійного мислення та прийняття рішень, завзятість щодо досягнення мети, вміння організувати та вести за собою колектив, зробити цей колектив групою однодумців. Значну увагу, коли мова йде про характеристику особи підприємця, приділяють етичній стороні його діяльності, необхідності дотримання даного слова, виконання взятих зобов'язань, порядності у стосунках,

тобто етиці ділових відносин. Сучасний підприємець повинен добре розуміти сутність економічних процесів, які відбуваються у суспільстві, орієнтуватись в обставинах, що швидко змінюються, вміти приймати нестандартні рішення, розбиратись в людях, правильно оцінювати їх позитивні якості та недоліки.

Отже, термін «підприємництво» пройшло у своєму розвитку велику кількість етапів. В особі підприємця мають поєднуватися новаторські, комерційні та організаторські здібності для пошуку та розвитку прогресивних методів виробництва, створення нових видів продукції високої якості, ефективних сфер застосування капіталу. А термін «підприємництво» означає розвиток інноваційної ідеї в процесі самоорганізації та саморозвитку підприємства у взаємодії з внутрішнім і зовнішнім середовищами його функціонування, систематизовану, самостійну, ініціативну, здійснювану на власний ризик діяльність.

Проблеми моралі в підприємницькій діяльності

У сучасному уявленні мораль є сукупністю норм і принципів поведінки людей у стосунках один з одним і в суспільстві. При цьому йдеться не тільки про чисто побутову, а й службову, трудову поведінку. Мораль характеризує культуру та етику людських відносин, їх основою є не юридичні закони і службові принципи, яких потрібно дотримуватися, а людське виховання, совість і честь.

Між морально-етичними принципами і самою сутністю підприємництва існує безпосередній зв'язок. Адже бізнес – це неперервні контакти, зв'язки, відносини, переговори, угоди з величезною кількістю людей: партнерами, іншими підприємцями, найманими працівниками, покупцями, постачальниками товару, споживачами, представниками податкових органів. З усіма необхідно будувати відповідні відносини і часто, спираючись не стільки на офіційні документи, скільки на взаємну довіру. А довіряти можна лише тому, чий тверді моральні принципи не викликають сумніву. Оскільки механізм підприємництва полягає в обміні товарами, грошми, ресурсами, послугами, то визначальним принципом такого обміну має бути еквівалентність, рівноцінність взаємних розрахунків. При еквівалентному обміні, як засвідчує досвід, жоден із учасників не програє, а навпаки, закріплюються довірливі та тривалі ділові відносини.

У літературі про підприємництво зустрічається вислів «чесний бізнес». З погляду моралі бізнес має бути чесним, адже інакше це не бізнес, не обмін, а обдурювання.

Одним із принципів чесного бізнесу є укладання підприємницьких угод або здійснення спільних операцій, як кажуть, «один на один», без свідків. Єдиною гарантією і запорукою у таких випадках служить чесність і порядність особистостей, що

домовляються. Ще з давніх часів існує таке поняття, як «ціна слова», його тримали в свій час не тільки лицарі, а й підприємці. Ціна слова в підприємстві має бути щонайвищою.

Однак, як засвідчує підприємницька дійсність нині, в різних країнах, в тому числі в Україні, широко розповсюджений нечесний бізнес. Прислів'я «не обдуриш – не продаси», на жаль, глибоко в'їлося у свідомість та дії багатьох підприємців. Далеко не всі підприємці здатні встояти перед спокусою отримати дохід обманом, присвоєнням чужої праці.

Боротьба з нечесним бізнесом і запобігання його поширенню є гострою суспільною проблемою. Складність викорінення нечесності в бізнесі полягає в тому, що тільки тоді, коли заборонено злочин і порушено юридичні закони, виникає громадянська, адміністративна або кримінальна відповідальність бізнесмена. У менших порушеннях залишається сподіватися тільки на совість людини.

Морально-етичний кодекс цивілізованого підприємця в багатьох розвинених країнах світу виник унаслідок історичного розвитку уявлень про риси чесного підприємництва. Правила морально-етичної поведінки цивілізованого підприємця можна сформулювати так:

- упевненість у корисності своєї праці не тільки для себе, а й для інших людей, для суспільства, для держави;
- уявлення про людей, з якими треба спілкуватися, як таких, що прагнуть і вміють добре працювати, намагаються самореалізуватися разом із підприємцем;
- віра в бізнес, сприйняття його як творчого процесу і ставлення до нього як до високого мистецтва;
- визнання необхідності конкуренції при одночасному прагненні до співробітництва, партнерства;
- повага до усіх видів власності, державних органів влади, громадських організацій, соціального порядку, законів;
- довіра до інших людей, їх професіоналізму і компетентності;
- турбота про охорону навколишнього природного середовища;
- прагнення до новацій, застосування у підприємстві сучасних досягнень науки і техніки;
- виховання почуття гуманізму.

Етика бізнесу розглядає взаємозв'язок цілей і засобів бізнесу та специфічно людських цілей. Таким чином, етика бізнесу вивчає особливі зобов'язання, які людина, як бізнесмен і громадянин суспільства, приймає на себе, коли розпочинає бізнесову діяльність (завдяки чому й інтегрується у світ бізнесу). Вона вивчає прийняті у бізнесі моральні норми, щоб визначити, мають вони під собою серйозне підґрунтя чи виражають лише обмежений консенсус деякої групи людей або різновид комерційного етикету. Вона повинна керуватися виключно розумом, без сторонньої допомоги і ґрунтується вона не на почуттях, а на уважному спостереженні навколишньої реальності.

Специфічно людською метою є найвищий рівень досконалості людської істоти як особистості. З цього випливає, що людина в демократичному суспільстві не є засобом для досягнення досконалості суспільства. Саме суспільство є засобом для досягнення реальної досконалості особи (при цьому вплив суспільства може бути не обов'язково безпосереднім). Інструментом для досягнення досконалості особи є праця, яка може використовуватися індивідуумом або групою людей як засіб досягнення добробуту, морального задоволення та громадського визнання (за умови поваги до інших індивідуумів, їх прав і особистої гідності, та при, забезпеченні добробуту усіх працюючих в групі людей).

Бізнес, як пов'язана з суспільством діяльність, призводить до виробництва продукції – товарів і послуг, серед яких виділяються необхідні й корисні. Бізнес також потенційно може завдавати або реально завдає шкоди суспільству. Етика бізнесу саме досліджує і вивчає ступінь зла – більшого чи меншого, що його може завдавати суспільству в цілому або окремим індивідуумам бізнес.

Слід зауважити, що в демократичному світі вважається, що послідовна етика є запорукою і необхідною складовою успішного бізнесу. Також вважається, що ефективність бізнесу є лише однією з сторін життя суспільства. Головними в житті людства вважаються високо моральні вчинки й етична поведінка, дотримання вимог якої у повсякденній діяльності сприяє вдосконаленню людей як вищих істот і вдосконаленню суспільства, як сприятливого середовища для існування людей. Іншими словами, без високої моралі й дотримання етики (в бізнесі – ще й етики бізнесу) людина не може стати ні успішним бізнесменом, ні громадянином суспільства.

Головна теза етики бізнесу – «в бізнесі потрібно творити добро і уникати зла». В основу цієї тези покладений філософський закон єдності і боротьби протилежностей: добро і зло. На практиці, трапляється, що результати бізнесу спричиняють суспільству шкоди, містять у тій чи іншій мірі зло. Тому доцільно навчати майбутніх бізнесменів щодо необхідності нести відповідальність за результати своєї діяльності, вміти правильно ставити й обирати необхідні засоби, щоб спричинити суспільству якомога меншої шкоди. Необхідно навчати майбутніх бізнесменів зважувати наслідки й детально аналізувати наміри їх підприємницької діяльності з позицій моралі ті професійної етики, запобігаючи, або мінімізуючи зло, або шкоду, що в результаті може завдати їх бізнес суспільству або окремій особі.

Необхідно підкреслити, що існують різні види зла та його наслідків, що їх може завдавати бізнес. Найгіршими та найнебезпечнішими вважаються такі різновиди зла, що б'ють безпосередньо по гідності людей чи по засобах, необхідних для вдосконалення особистості. При цьому, аналізуючи та розв'язуючи проблему щодо мінімізації або попередження шкоди (зла) від результатів бізнесової діяльності необхідно відкидати хибну теорію:

«мета виправдовує засоби». З традиційної теорії етики, що стверджує, що «люди відповідальні принаймні за те, що самі обирають як засіб чи мету», випливає один з головних і вирішальних принципів етики бізнесу: «кожний несе відповідальність за обрані мету і засоби її досягнення» (принцип відповідності результатів і наслідків меті і засобам її досягнення).

Відповідно до цього принципу, якщо і мета, і засоби її досягнення є добрими самі по собі, етичним буде допускати появу чи ризик появи передбачуваних, але небажаних побічних наслідків, тоді і лише тоді, коли для цього існують достатні підстави. В свою чергу підстави є достатніми, якщо передбачуване добро не менше, або переважає зло, поява якого допускається. Це означає, що підприємець не несе відповідальності за ненавмисні побічні наслідки, якщо у нього були достатні підстави допустити їх появу чи ризик їх появи за незмінної умови, що і обрана мета і засоби її досягнення є добрими.

Принцип відповідності застосовується до оцінки можливості допущення появи чи ризику появи будь-якого зла. Він може використовуватися лише тоді, коли метою і засобами її досягнення є добро. Майбутні бізнесмени повинні в своїй діяльності реально застосовувати цей принцип, особливо при виникненні можливості допущення появи чи ризику появи фізичного зла (яке при деяких достатніх підставах може бути допустимим) або морального зла (яке може зачіпати людську гідність і тому завжди є недопустимим). Також необхідно розрізняти так зване більше зло, яке означає знищення необхідних для особи чи суспільства благ та порушення прав, і менше зло, що завдається деяким фізичним особам або деяким корисним, але не необхідним для людей і суспільства засобам. З цього витікає, що одним із головних завдань етики бізнесу є намагання встановити, яке зло є більшим, і таким чином доведення неетичності вибору його в якості мети чи засобу її досягнення.

Існують такі принципові положення етики бізнесу:

1. В бізнесі неетично завдавати будь-кому (комусь іншому, а також собі) більше зло, чим би воно не було (чи метою, чи засобом її досягнення).

2. В бізнесі неетично допускати появу чи ризик появи більшого зла для будь-кого (когось іншого, а також для себе), не маючи на це достатніх підстав.

3. В бізнесі неетично бажати, планувати або допускати появу чи ризик появи меншого зла без достатніх для цього підстав.

Бізнесмен, як і кожний громадянин суспільства, має певні права та обов'язки. Етика бізнесу формулює такі принципи щодо обов'язків:

1. Ніхто не зобов'язаний чинити добрі дії, шкідливі побічні ефекти яких переважатимуть заплановані добрі наслідки.

2. Ніхто не зобов'язаний допомагати людям, які не бажають допомогти самі собі, хоч при бажанні це можна робити.

3. Людина не зобов'язана до певних добрих дій, якщо хтось інший є більш зобов'язаним до цього, готовий і здатний їх виконати.

Головними філософськими аспектами є підприємництва, пов'язаними з етикою бізнесу, є такі:

1. морально-етичні проблеми щодо доцільності заснування конкретного бізнесу, організації та керівництва діяльністю фірми. В тому числі – етичність та ієрархія цілей, співвідношення користі та шкоди для індивідуума, груп людей і суспільства в цілому від діяльності фірми, оцінка прибутковості та ефективності її діяльності, а також суспільної корисності фірми, етичність менеджменту, його права та обов'язки, економічні та політичні аспекти діяльності фірми, її відношення до влади тощо;

2. морально-етичні проблеми, що виникають під час найму та звільнення з роботи працівників, виявлення їх дійсної кваліфікації, просування по службі, оцінки результатів їх діяльності та виплати винагород, справедливе встановлення та регулювання заробітної плати, стабільність і умови праці, виробничо-побутові проблеми, ризик на роботі тощо;

3. морально-етичні проблеми, пов'язані з приватним життям працівників (сфери законного зацікавлення керівництвом компанії, умови та ступінь втручання) і діяльністю компанії, довірою у відносинах і конфліктами інтересів, негативними явищами (хабарництвом, здирництвом, крадіжками), етичністю подарунків, фінансовими та іншими інтересами, роботою за сумісництвом, кадровим піратством тощо;

4. проблеми моралі та етики у справах із промисловим, комерційним та іншим шпигунством, секретністю, чесністю і довірою, контролем і доносом, позитивним і негативним прикладом керівництва тощо;

5. моральність і етика у професійно-виробничих стосунках із покупцями, компаньйонами, акціонерами, поставниками, дилерами, конкурентами, проблеми якості і безпеки виробів (товарів, послуг), ціноутворення, стосунків із законодавством, рекламної діяльності, гласності і суспільних відносин, розподілу дивідендів, зростання прибутків тощо;

6. дуже важливими є стосунки бізнесу і бізнесових структур з трудовими спілками, місцевими громадами, навколишнім середовищем, владою, законодавством, міжнародним бізнесом тощо. Багато морально-етичних проблем виникають також під час взаємодії бізнесу (приватного малого, сімейного, середнього і т.п.) з соціальною економікою, з проявами націоналізму й шовінізму.

Специфічно до реальних умов України доцільно також зупинитися на морально-етичних проблемах щодо проявів корупції, зловживань, використання службових посад в корисних цілях, хабарництва посадових осіб, здирництва представниками виконавчих структур, некоректної та недобросовісної конкуренції, відсутності

свобод і альтернативних рішень в питаннях політико-правового регулювання та економічного розвитку країни, що безпосередньо негативно впливає на ефективність підприємницької діяльності.

Парадокси підприємницької діяльності. Проблеми підприємництва та шляхи їх вирішення

Розглянемо тепер з філософської точки зору можливі парадокси підприємницької діяльності.

Парадокс № 1. Компанії, що збільшують свої витрати на розробку нових ідей, нових видів бізнесу, зрештою втрачають ефективність своєї підприємницької діяльності, оскільки конкуренти застосовують аналогічний підхід. В результаті, щоб обігнати конкурентів, необхідно скорочувати тривалість циклу роботи над інноваціями. Як наслідок, відбувається збільшення вкладень додаткових ресурсів і скорочення частки одержуваного доходу.

Парадокс № 2. З одного боку, підприємництво дає можливість творчій самореалізації, отримання прибутку, з іншою – унаслідок високого ступеня ризику – загрожує недоотриманням прибутку, неупровадженням інновацій і т.п. Чим вище рівень невизначеності і величина ризику, тим вище новизна ідеї, що напряду впливає на прибуток підприємця.

Проте керівники багатьох підприємств, організацій і фірм розвинених країн починають усвідомлювати роль науково-технічного розвитку як одного із способів підвищення якості своєї підприємницької діяльності. В Україні процес розуміння різносторонньої сутності підприємництва як стрижня і стабілізатора нинішньої економічної ситуації поки, на жаль, загальмований. Для сучасних економічних умов характерні швидкі зміни кон'юнктури, активна конкурентна боротьба, різноманітність ресурсів, що використовуються, і т.д. Зараз важливо зрозуміти і чітко уявити собі всі аспекти підприємницької діяльності, які в сукупності з вищепереліченими чинниками здатні вивести економіку України на якісно новий рівень і підвищити її адаптивну до змін зовнішнього середовища.

Здійснювані в Україні соціально-економічні перетворення зумовлюють необхідність суттєвого реформування господарсько-правових відносин. Це насамперед стосується проблем становлення вітчизняного підприємництва та товаровиробництва як матеріальної основи забезпечення життєдіяльності держави. Окремі позитивні зрушення в економічному процесі, що відбуваються протягом останніх років незалежного державного статусу України, не можуть компенсувати ті паралітичні, гальмівні явища, якими оплутане суспільне виробництво і які стримують його розвиток, не даючи можливостей долучити до господарського обороту колосальні

природно-матеріальні ресурси, нагромаджені та заморожені резерви розвитку продуктивних сил.

Важливим напрямком стимулювання та державного регулювання розвитку малих форм підприємництва є формування відповідної податкової політики держави. Система оподаткування, в якій малий бізнес користується тими чи іншими податковими пільгами, сприяє залученню капіталу саме до цієї сфери підприємницької діяльності. У такий спосіб здійснюється державна підтримка малих та середніх підприємств у багатьох країнах світу.

Ще однією формою державного стимулювання розвитку малого бізнесу з допомогою податків є прогресивне оподаткування доходів чи прибутків корпорацій: ставки податків для корпорацій з меншими доходами (що властиво для малих підприємств) менші, ніж для корпорацій з великими доходами.

Суттєвим важелем регулювання розвитку малого й середнього бізнесу є надання йому кредитної підтримки, без чого він просто виявиться неконкурентоздатним порівняно з великими підприємствами, концернами чи об'єднаннями, оскільки малі фірми не мають можливості надавати необхідні фінансові гарантії, а тому й одержувати в комерційних банках кредити, брати широку участь в лізингових операціях.

Результати досліджень показали, що основними причинами, які стримують розвиток підприємництва в Україні, є:

1. Недосконалість законодавства з питань розвитку дрібного та малого бізнесу, як і підприємництва в цілому.
2. Високі податки, що примушують деяких суб'єктів дрібного і малого підприємництва йти в тіньову економіку.
3. Недостатня державна фінансово-кредитна підтримка дрібних і малих підприємств.
4. Відсутність дієвого механізму реалізації державної політики з підтримки дрібного та малого бізнесу.
5. Недосконалість системи обліку та статистичної звітності дрібних і малих підприємств.
6. Обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення.
7. Недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності.
8. Відсутність стимулів для інвестицій.
9. Психологічне несприйняття позитивної ролі підприємців у ринкових перетвореннях серед окремих верств населення.

Однією з умов стратегії розвитку підприємництва є суттєва перебудова правової бази. Зокрема необхідні:

- перегляд законодавства з метою скасування положень тих чинних нормативних актів, які заважають розвитку підприємництва;
- підготовка проектів актів законодавства з участю підприємців і їх спілок, які б містили гарантії щодо обмеження втручання держави

- в підприємницьку діяльність та визначали ступінь відповідальності посадових осіб;
- упровадження механізму реалізації прийнятих правових і нормативних актів;
  - удосконалення системи правового забезпечення роботи органів державного контролю за фінансовою та господарською діяльністю малих підприємств;
  - установлення в законодавстві додаткових санкцій за дії, що завдають збитків підприємству;
  - удосконалення антимонопольного законодавства.

Основними напрямками підвищення ефективності функціонування діяльності підприємництва можуть бути:

- підвищення якості управління через забезпечення реалізації відповідного законодавства на місцевому рівні при його стабільності протягом 3-5 років;
- спрямування зусиль держави на удосконалення чинного законодавства щодо розвитку підприємництва;
- збереження спрощеної системи оподаткування для суб'єктів малого підприємництва та встановлення лише двох видів ставок податку для дрібних торговців і решти малих підприємств, а також подальшого спрощення податкового обліку;
- в умовах недостатніх фінансових можливостей держави зростає роль інтеграційних форм підтримки малого підприємництва.

Серед них можна виділити два основних напрями – взаємодію малого підприємництва з великим та інтеграцію саме малих підприємств. Найбільш перспективними її формами є лізинг, венчурне фінансування, кооперативне кредитування.

Отже, підприємництво є органічним структурним елементом ринкової економіки, її провідним фактором, одним з найважливіших діючих факторів економічного розвитку суспільства, що спирається на ринкові моделі господарювання.

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Загальна характеристика законодавства України про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності в Україні

Підприємницька діяльність з кожним роком виборює собі все вагомніше місце в економіці держави як за обсягом виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг, так і за кількістю працюючих, а головне – ефективністю господарювання.

В той же час так діяльність потребує відповідного правового регулювання, від якості якого значною мірою залежать подальші успіхи підприємництва в Україні. Звичайно, опрацювання правової бази з підприємницького права означає і необхідність її оперативного засвоєння всіма, хто пов'язує свою професійну діяльність із набуттям таких знань.

Слід зауважити, що нагальність правового забезпечення відповідних економічних зрушень мала наслідком безпрецедентне навантаження на юристів держави. Учені та практики проводять величезну роботу з аналізу існуючої правової бази, усунення її недоліків та визначення способів якнайшвидшого її вдосконалення. У цьому контексті отримання високоякісних знань із підприємницького права може стати вагомим чинником забезпечення стабільної ефективності і високої культури господарювання в Україні.

Підприємницьке право на сьогодні це підгалузь господарського права, хоча до недавня воно рахувалось комплексною галуззю права. Із прийняттям у січні 2003 року ВРУ Господарського кодексу України статус галузі підприємницького права дещо змінився. Внаслідок прийняття кодифікованого законодавчого акта було закріплене існування повноцінної галузі права – господарського права. З цього моменту підприємницьке право набуває ознак комплексної підгалузі господарського права з збереженням своїх ознак.

Предметом правового регулювання підприємницького права є підприємницька діяльність, яка відповідно до ст. 42 ГКУ визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Тобто, вона є специфічним видом господарської діяльності, яка здійснюється від імені підприємця, під його майнову відповідальність, на його власний ризик і має мету отримання прибутку.

У підприємницькій діяльності, зокрема, вбачають риси діяльності особливого характеру – творчого, пошукового, новаторського під час якої опрацьовуються нові сфери вигідного вкладення ресурсів, ідеї

нових комбінацій в виробництві, опанування нових ринків, створення нових продуктів і способів досягнення мети.

Комерційна діяльність – входить елементом до підприємницької діяльності. Вона обмежується відносинами, які мають місце під час реалізації вже готової продукції, доведення її до споживача, і стосується виконання робіт та надання послуг, у тому числі посередницьких, щодо торгівлі, рекламних заходів, планування нових обсягів продажу, експортно-імпортних операцій, опрацювання способів виходу на зовнішній ринок та інших.

Таким чином підприємницька діяльність включає в себе і комерційну діяльність і є однією зі складових господарської діяльності – більш широкого поняття, що може бути спрямована на лише на отримання прибутку, а й на виконання програм загальноекономічного, соціального, культурного та іншого значення.

Систематичні господарські операції, які здійснюються з метою отримання прибутку, вимагають від їх учасників Державної реєстрації як суб'єктів підприємницької діяльності та отримання, в передбачених законом випадках, ліцензій, патентів, дозволів тощо.

В умовах ринкової економіки підприємницькі кола складають основу існування господарського комплексу країни. Тому їх діяльність завжди тією чи іншою мірою знаходиться в полі зору державних органів. Контроль останніх починається з процедури реєстрації, тобто підтвердження законності створення суб'єкта підприємницької діяльності та діяльності, що її він планує. Напрямки та можливі наслідки такої діяльності повинні відповідати потребам суспільства, державним стандартам і не загрожувати національним інтересам.

Розвиток підприємництва в Україні поступово сприяє вихованню в суспільстві позитивного ставлення до таких демократичних цінностей, як право на власність, на її недоторканість, вихованню поваги до підприємців, які працюють, дотримуючись прав, і законних інтересів інших осіб-споживачів їх продукції, робіт та послуг. Позитивне психологічне середовище для започаткування власного бізнесу в Україні є.

Що стосується спроб деяких осіб уникнути державної реєстрації, організовуючи тіншову діяльність, варто зауважити, що такі дії шкодять не лише державним інтересам, а й інтересам самого порушника.

По-перше, чинне законодавство передбачає відповідальність аж до кримінальної за заняття підприємницькою діяльністю без державної реєстрації чи без спеціального дозволу (ліцензії).

По-друге, відсутність легального статусу підприємця, ліцензій, патентів та інших документів означає і відсутність можливостей державного захисту його бізнесу як з боку органів виконавчої влади, в тому числі правоохоронних, та к і в судових. Без цього неможливо отримати кредит у банку, укласти господарський договір із поважним партнером. Це відсутність можливості здійснювати зовнішньоекономічні операції, позбавлення перспектив публічного

розвитку бізнесу. З а таких умов не створити необхідного іміджу, не здобути гідного імені своєї справи в підприємницьких колах і в суспільстві взагалі.

Отже, державне регулювання процесу реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності є необхідною вимогою, і водночас невід'ємним правом визначеної законом категорії громадян України.

Беручи до уваги, що таке регулювання здійснюється на нормативному рівні, успішне подолання перших кроків у бізнесі робить чітке усвідомлення їх змісту принципово важливим.

Процедуру реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності можна умовно поділити на 2 нерівноцінних за правовим значенням та кількістю органів реєстрації етапи:

1. Державна реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності Вона проводиться державним реєстратором лише в одному державному органі – у виконавчому комітеті міської ради міста обласного значення, або у районній, у містах Києва та Севастополя державній адміністрації за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи-підприємця.
2. Реєстрація(постановка на облік) в інших державних органах та установах. Згідно законодавства.

Нерівноцінність правового значення зазначених етапів полягає в тому, що законодавство пов'язує набуття статусу суб'єкта підприємницької діяльності і відповідної право дієздатності на провадження такої діяльності не з моментом завершення реєстрації у всіх органах, а саме із моментом державної реєстрації і видачею відповідного свідоцтва.

Порядок державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності регулюється на сьогодні Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” від 15 травня 2003 року № 755-IV, із змінами та доповненнями. (далі Закону). Відповідні норми щодо порядку здійснення державної реєстрації містяться і в ст.. 58 ГКУ, проте, зважаючи на те, що загальні норми цього Кодексу у цьому питанні суперечать нормам спеціальним, що містяться в вищезазначеному Законі, за теорією права застосовуються норми спеціального Закону про державну реєстрацію.

Згідно ст. 4 Закону про державну реєстрацію державною реєстрацією юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців вважається засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також вчинення інших реєстраційних дій, які передбачені цим Законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Державний реєстратор – посадова особа центрального органу виконавчої влади що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, яка

відповідно до вищезазначеного закону від імені держави здійснює державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. На посаду державного реєстратора призначається особа, яка має повну вищу юридичну освіту. Державний реєстратор має посвідчення державного реєстратора та власну печатку, опис яких затверджується МЮОУ.

Державний реєстратор:

- проводить державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;
- передає органам державної статистики (далі – органи статистики), доходів і зборів, Пенсійного фонду України повідомлення та відомості з реєстраційних карток про вчинення реєстраційних дій, які передбачені цим Законом, у тому числі щодо створення або ліквідації відокремлених підрозділів юридичних осіб;
- формує та веде реєстраційні справи (крім реєстраційних справ юридичних осіб, зареєстрованих відповідно до частини четвертої статті 3 цього Закону);
- оформлює та видає виписки, витяги та довідки з Єдиного державного реєстру;
- проводить державну реєстрацію змін до установчих документів юридичних осіб та державну реєстрацію зміни імені або місця проживання фізичних осіб-підприємців;
- проводить державну реєстрацію припинення юридичних осіб та державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичними особами-підприємцями;
- звертається до суду із заявою про зміну мети установи у встановленому законом порядку;
- здійснює оформлення, видачу та засвідчення юридичним особам дублікатів оригіналів їх установчих документів та змін до них;
- вносить до Єдиного державного реєстру відомості про державну реєстрацію особи на підставі рішення суду;
- здійснює облік одержаного ним від заявника електронного документа та направляє заявнику підтвердження факту одержання електронного документа, проводить необхідні реєстраційні дії у випадках, передбачених цим Законом, та надсилає заявнику відповідний документ у вигляді електронного документа і на паперовому носії. У разі наявності підстави для відмови у проведенні державної реєстрації заявникові надсилається відповідне повідомлення в електронній формі;
- повідомляє правоохоронні органи щодо порушення визначеного законом строку для подання відповідними посадовими особами юридичної особи та фізичною особою - підприємцем державному реєстраторові рішень щодо припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;
- проводить у випадках, передбачених цим Законом, спрощену процедуру державної реєстрації припинення юридичної особи

шляхом її ліквідації та припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;

– здійснює інші дії, передбачені цим Законом.

Порядок проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців включає, зокрема:

– перевірку комплектності тих документів, які подаються державному реєстратору, та повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці;

– перевірку документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації;

– внесення відомостей про юридичну особу або фізичну особу-підприємця до Єдиного державного реєстру;

– оформлення і видачу виписки з Єдиного державного реєстру.

Зміни до установчих документів юридичної особи, а також зміна прізвища та/або імені, та/або по батькові (далі – імені) або місця проживання фізичної особи – підприємця підлягають обов'язковій державній реєстрації шляхом внесення відповідних змін до записів Єдиного державного реєстру в порядку, встановленому цим Законом.

При цьому, відокремлені підрозділи юридичної особи не підлягають державній реєстрації.

Представництва, філії іноземних компаній в Україні підлягають акредитації на території України в порядку, встановленому законом.

Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців проводиться державним реєстратором за місцезнаходженням юридичної особи або за місцем проживання фізичної особи-підприємця.

*Вимоги до оформлення документів,
які подаються державному реєстратору*

Документи, які відповідно до вимог цього Закону подаються (надсилаються поштовим відправленням або електронним документом) державному реєстратору, повинні бути викладені державною мовою.

Реєстраційна картка заповнюється машинодруком або від руки друкованими літерами. Якщо документи надсилаються державному реєстратору поштовим відправленням, справжність підпису заявника на реєстраційній картці (заяві, повідомленні) повинна бути нотаріально засвідчена.

Підпис особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи (виконавчого органу), на реєстраційній картці та заяві про втрату (заміну) документів повинен бути засвідчений відповідною посадовою особою в установленому порядку.

Установчі документи (установчий акт, статут або засновницький договір, положення) юридичної особи повинні містити відомості, передбачені законом. Відповідальність за відповідність установчих

документів законодавству несуть засновники (учасники) юридичної особи.

Статути банків, установчі документи інших юридичних осіб, які відповідно до закону підлягають погодженню Національним банком України, іншими державними органами, подаються з відміткою про їх погодження відповідно Національним банком України, іншими державними органами.

Установчі документи юридичної особи, а також зміни до них, викладаються письмово, прошиваються, пронумеровуються та підписуються засновниками (учасниками) або уповноваженими особами, якщо законом не встановлено інший порядок їх затвердження. У випадках, які передбачені законом, установчі документи повинні бути погоджені з відповідними державними органами.

Внесення змін до установчих документів юридичної особи оформляється окремим додатком або викладенням установчих документів у новій редакції. На титульній сторінці додатка до установчих документів юридичної особи робиться відмітка про те, що зазначені документи є невід'ємною частиною відповідних установчих документів.

Документ про підтвердження реєстрації іноземної юридичної особи в країні її місцезнаходження повинен бути легалізований у встановленому порядку.

Вимоги щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу встановлюються Міністерством юстиції України.

Електронні документи, подані для проведення державної реєстрації у випадках, передбачених цим Законом, оформляються згідно з вимогами законодавства у сфері електронних документів та електронного документообігу, а також електронного цифрового підпису.

З документів, поданих для проведення державної реєстрації на паперових носіях державним реєстратором, обов'язково виготовляється електронна копія шляхом сканування.

У разі подання електронних документів у випадках, передбачених цим Законом, реєстраційна картка та документи, крім документів, що засвідчують повноваження уповноваженої особи, засвідчуються електронним цифровим підписом заявника.

Електронний документ вважається одержаним державним реєстратором з часу надходження заявникові повідомлення в електронній формі про одержання такого електронного документа державним реєстратором. Державний реєстратор автоматично після отримання від заявника електронного документа надсилає йому електронний документ з підтвердженням факту одержання електронного документа.

Реєстраційний збір за проведення державної реєстрації

За проведення державної реєстрації справляється реєстраційний збір у такому розмірі:

- десять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – за проведення державної реєстрації юридичної особи;
- два неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – за проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця;
- три неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – за проведення державної реєстрації благодійної організації.

За проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, державної реєстрації зміни імені або місця проживання фізичної особи-підприємця справляється реєстраційний збір у розмірі тридцяти відсотків реєстраційного збору, встановленого частиною першою цієї статті.

Реєстраційний збір за проведення державної реєстрації змін до установчих документів благодійних організацій не справляється.

За видачу дубліката оригіналу установчих документів та змін до них, засвідчених державним реєстратором, справляється реєстраційний збір у розмірі одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Кошти, одержані відповідно до цього Закону як реєстраційний збір, зараховуються до державного бюджету.

Документом, що підтверджує внесення реєстраційного збору, є копія квитанції, виданої банком, або копія платіжного доручення з відміткою банку.

У разі подання електронних документів підтвердженням внесення реєстраційного збору є примірник електронного розрахункового документа, засвідченого електронним цифровим підписом.

Фонди соціального страхування

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності,

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Єдиний державний реєстр

Єдиний державний реєстр створюється з метою забезпечення державних органів, а також учасників цивільного обороту достовірною інформацією про юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців з Єдиного державного реєстру.

Єдиний державний реєстр ведеться на електронних носіях відповідно до державних стандартів, що забезпечують його сумісність і

взаємодію з іншими інформаційними системами та мережами, що складають інформаційний ресурс держави.

Технічні та програмні засоби ведення Єдиного державного реєстру повинні забезпечувати:

- автоматизоване ведення еталона Єдиного державного реєстру;
- контроль за повнотою внесення записів до Єдиного державного реєстру;
- передачу відповідним органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України повідомлень та відомостей з реєстраційних карток при вчиненні реєстраційних дій, що передбачені цим Законом, у тому числі для взяття на облік, зняття з обліку юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців;
- отримання даних у порядку взаємообміну інформацією відомчих реєстрів органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України;
- виконання в повному обсязі функцій адміністратора бази даних Єдиного державного реєстру (накопичення, аналіз даних, актуалізація даних, права доступу тощо);
- зберігання відомостей про юридичних осіб або фізичних осіб - підприємців протягом 75 років з дати внесення запису про припинення юридичної особи або припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем;
- захист даних згідно із законом;
- достовірність та повноту відомостей з реєстраційних карток;
- контроль за проведенням реєстраційних дій;
- оперативну видачу виписок та довідок з Єдиного державного реєстру, а також документальне відтворення процедур державної реєстрації.

До Єдиного державного реєстру не заносяться відомості, що становлять державну таємницю.

Єдиний державний реєстр створюється і ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, який є його розпорядником. Адміністратором Єдиного державного реєстру є державне підприємство, що належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців.

Єдиний державний реєстр є об'єктом права державної власності.

Відомості Єдиного державного реєстру

Відомості про юридичну особу або фізичну особу - підприємця включаються до Єдиного державного реєстру шляхом внесення записів на підставі відомостей з відповідних реєстраційних карток та відомостей, що надаються юридичними особами державному

реєстратору за місцезнаходженням реєстраційної справи згідно із законодавством України.

Форми реєстраційних карток затверджуються Міністерством юстиції України.

В Єдиному державному реєстрі містяться такі відомості щодо юридичної особи:

- повне найменування юридичної особи та скорочене у разі його наявності;
- ідентифікаційний код юридичної особи;
- організаційно-правова форма;
- центральний чи місцевий орган виконавчої влади, до сфери управління якого належить державне підприємство або частка держави у статутному капіталі юридичної особи, якщо ця частка становить не менше 25 відсотків;
- місцезнаходження юридичної особи;
- перелік засновників (учасників) юридичної особи, у тому числі ім'я, місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків, якщо засновник – фізична особа; найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код, якщо засновник – юридична особа;
- види діяльності;
- відомості про органи управління юридичної особи;
- прізвище, ім'я, по батькові, дата обрання (призначення) та реєстраційні номери облікових карток платників податків, які обираються (призначаються) до органу управління юридичної особи, уповноважених представляти юридичну особу у правовідносинах з третіми особами, або осіб, які мають право вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності, у тому числі підписувати договори;
- дані про наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи;
- дані про розмір статутного капіталу (статутного або складеного капіталу), у тому числі частки кожного із засновників (учасників), та про дату закінчення його формування;
- дата та номер запису про проведення державної реєстрації юридичної особи, дати та номери записів про внесення змін до нього;
- підстави для відмови у проведенні державної реєстрації;
- дані про установчі документи, дати та номери записів про внесення змін до них;
- дані про наявність відмітки про те, що юридична особа створюється та діє на підставі модельного статуту;
- підстави для відмови у проведенні державної реєстрації змін до установчих документів;
- дата та номер запису про скасування державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи;

- дата та номер запису про втрату оригіналів установчих документів;
- дані про відокремлені підрозділи юридичної особи;
- дані про перебування юридичної особи в процесі провадження у справі про банкрутство, санації, зокрема відомості про розпорядника майна, санатора;
- дані про перебування юридичної особи в процесі припинення, зокрема дата реєстрації рішення засновників (учасників) або уповноважених ними органів про припинення юридичної особи, відомості про комісію з припинення (ліквідатора, ліквідаційну комісію тощо);
- дата та номер запису про початок процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації;
- дата та номер запису про зупинення процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи у зв'язку з початком процесу проведення заходів з припинення юридичної особи шляхом її ліквідації в загальному порядку або у зв'язку з наявністю заперечень заінтересованих осіб (органів) щодо проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи;
- відомості про перебування юридичної особи у процесі припинення, зокрема про дату реєстрації рішення засновників (учасників) або уповноваженого ними органу про припинення юридичної особи;
- дату публікації у виданні спеціально уповноваженого органу з питань державної реєстрації повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи;
- персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), її голову, дату обрання (призначення) або дату обрання (призначення) ліквідатора;
- реєстраційні номери облікових карток платників податків всіх членів такої комісії (або відомості про серію та номер паспорта громадянина України або паспортного документа іноземця – для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган доходів і зборів і мають запис в електронному безконтактному носії паспорта громадянина України);
- дата затвердження передавального акта або розподільчого балансу;
- дані про юридичних осіб, правонаступником яких є зареєстрована юридична особа;
- дані про юридичних осіб - правонаступників;
- дата прийняття, дата набрання законної сили та номер судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язане з

- банкрутством, щодо порушення (припинення) провадження у справі про банкрутство, щодо санації, щодо визнання її банкрутом, щодо скасування державної реєстрації припинення;
- дата та номер запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи, підстава для його внесення;
  - дата та номер запису про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи, підстава для його внесення;
  - номер та дата розпорядження про скасування реєстрації випуску акцій, винесеного уповноваженою особою Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
  - місце проведення державної реєстрації, а також місце проведення інших реєстраційних дій, передбачених цим Законом;
  - місцезнаходження реєстраційної справи;
  - дані про видачу виписок, витягів, довідок з Єдиного державного реєстру;
  - прізвище, ім'я та по батькові посадової особи, що внесла до Єдиного державного реєстру запис про державну реєстрацію юридичної особи, внесла зміни до цього запису або внесла запис про державну реєстрацію припинення юридичної особи;
  - відомості, отримані в порядку взаємного обміну інформацією з відомчих реєстрів органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України: дата та номер запису про взяття та зняття з обліку, назва та ідентифікаційні коди органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, у яких юридична особа перебуває на обліку;
  - дата надходження від органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України до державного реєстратора документів (повідомлень, інформації), передбачених цим Законом, у зв'язку з припиненням юридичної особи із зазначенням прізвища, імені та по батькові посадової особи, яка підписала документ;
  - дані органів статистики про основний вид економічної діяльності юридичної особи, визначений на підставі даних державних статистичних спостережень відповідно до статистичної методології за підсумками діяльності за рік;
  - дані Пенсійного фонду України про реєстраційний номер платника єдиного внеску, клас професійного ризику виробництва платника єдиного внеску за основним видом його економічної діяльності;
  - у разі зміни місцезнаходження юридичної особи – термін, до якого юридична особа перебуває на обліку в органі доходів і зборів за місцем попередньої реєстрації;
  - інша додаткова інформація про здійснення зв'язку з юридичною особою;
  - фінансова звітність про господарську діяльність юридичної особи (крім бюджетних установ) у складі балансу і звіту про річні фінансові результати;

- відомості про відкриття та закриття рахунків юридичних осіб;
- відомості про накладення та зняття арештів на рахунки юридичних осіб та їх майно (у тому числі на закріплене за відокремленими підрозділами);
- відомості про відкриття виконавчого провадження щодо юридичних осіб;
- відомості про строк, визначений засновниками (учасниками) юридичної особи, судом або органом, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, для заявлення кредитором своїх вимог;
- відомості про початок проведення органами доходів і зборів, Пенсійного фонду України позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з припиненням юридичної особи;
- відомості про неможливість проведення органами доходів і зборів, Пенсійного фонду України позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з припиненням юридичної особи;
- відомості про наявність заперечень органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України проти проведення державної реєстрації припинення юридичної особи;
- відомості про відкликання повідомлення про наявність заперечень органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України проти проведення державної реєстрації припинення юридичної особи;
- дата подання заяви щодо обрання спрощеної системи оподаткування, податкова адреса суб'єкта господарювання, місце провадження господарської діяльності, обрана група платників єдиного податку, дата надсилання електронної копії такої заяви до органу доходів і зборів, якщо така заява подана як додаток до реєстраційної картки;
- дата подання реєстраційної заяви про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, дата надсилання електронної копії такої заяви до органу доходів і зборів, якщо така заява подана як додаток до реєстраційної картки.

В Єдиному державному реєстрі містяться такі відомості щодо державних органів і органів місцевого самоврядування як юридичних осіб:

- повне найменування юридичної особи та скорочене в разі його наявності;
- ідентифікаційний код юридичної особи;
- місцезнаходження юридичної особи;
- дані про розпорядчий акт, на підставі якого створено юридичну особу;
- дата створення юридичної особи;
- дата державної реєстрації юридичної особи;
- дані про відокремлені підрозділи юридичної особи;
- дані про перебування юридичної особи в процесі припинення;

- дата та номер запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи, підстава для його внесення.

Відомості, отримані в порядку взаємного обміну інформацією з відомих реєстрів органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України:

- дата та номер запису про взяття та зняття з обліку, назва та ідентифікаційні коди органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, у яких юридична особа перебуває на обліку;
- дата надходження від органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України до державного реєстратора документів (повідомлень, інформації), передбачених цим Законом, у зв'язку з припиненням юридичної особи із зазначенням прізвища, імені та по батькові посадової особи, яка підписала документ;
- дані органів державної статистики про основний вид економічної діяльності юридичної особи, визначений на підставі даних державних статистичних спостережень відповідно до статистичної методології за підсумками діяльності за рік;
- дані Пенсійного фонду України про реєстраційний номер платника єдиного внеску, клас професійного ризику виробництва платника єдиного внеску за основним видом його економічної діяльності; у разі зміни місцезнаходження юридичної особи - термін, до якого юридична особа перебуває на обліку в органі доходів і зборів за місцем попередньої реєстрації.

В Єдиному державному реєстрі повинні міститися такі відомості щодо фізичної особи - підприємця:

- ім'я фізичної особи;
- реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган доходів і зборів і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта);
- місце проживання;
- види діяльності;
- дата та номер запису про проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, дати та номери записів про внесення змін до нього;
- підстави для відмови у проведенні державної реєстрації;
- підстави для відмови у проведенні державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця;
- дані про перебування фізичної особи - підприємця в процесі припинення підприємницької діяльності, зокрема дата подання заяви про припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем за її рішенням;

- дата прийняття, дата набрання законної сили та номер судового рішення про оголошення фізичної особи - підприємця померлою або визнання безвісно відсутньою, щодо припинення підприємницької діяльності, що не пов'язано з банкрутством, щодо порушення (припинення) провадження у справі про банкрутство, щодо визнання банкрутом, щодо скасування державної реєстрації припинення підприємницької діяльності;
  - дата і номер запису про початок проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;
  - дата і номер запису про зупинення процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у зв'язку з початком процесу проведення заходів з припинення такої діяльності фізичної особи - підприємця в загальному порядку або у зв'язку з наявністю заперечень заінтересованих осіб (органів), щодо проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення зазначеної діяльності фізичної особи - підприємця;
  - дата і номер запису про закінчення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;
  - прізвище, ім'я та по батькові, реєстраційний номер облікової картки платника податків особи, яка призначена управителем майна фізичної особи - підприємця;
  - дата та номер запису про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем, а також підстава для його внесення;
  - дата та номер запису про відміну державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем, а також підстава для його внесення;
  - місце проведення державної реєстрації, а також місце проведення інших реєстраційних дій, передбачених цим Законом;
  - місцезнаходження реєстраційної справи;
  - прізвище, ім'я та по батькові посадової особи, що внесла до Єдиного державного реєстру запис про державну реєстрацію фізичної особи - підприємця, внесла зміни до цього запису або внесла запис про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою – підприємцем.
- Відомості, отримані в порядку взаємного обміну інформацією з відомчих реєстрів органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України:
- дата та номер запису про взяття та зняття з обліку, назва та ідентифікаційні коди органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, у яких фізична особа - підприємець перебуває на обліку;

- дата надходження від органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України до державного реєстратора документів (повідомлень, інформації), передбачених Законом, у зв'язку з припиненням підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця із зазначенням прізвища, імені та по батькові посадової особи, яка підписала документ; дані про основний вид діяльності;
- дані органів державної статистики про основний вид економічної діяльності фізичної особи - підприємця, визначений на підставі даних державних статистичних спостережень відповідно до статистичної методології за підсумками діяльності за рік; дані Пенсійного фонду України про реєстраційний номер платника єдиного внеску, клас професійного ризику виробництва платника єдиного внеску за основним видом його економічної діяльності;
- у разі зміни місця проживання фізичної особи - підприємця – термін, до якого фізична особа - підприємець перебуває на обліку в органах доходів і зборів за місцем попередньої реєстрації;
- відомості про відкриття та закриття рахунків фізичних осіб - підприємців у банках та інших фінансових установах;
- відомості про накладення та зняття арештів на рахунки та майно фізичних осіб - підприємців;
- відомості про відкриття виконавчого провадження щодо фізичних осіб – підприємців
- інша додаткова інформація про здійснення зв'язку з фізичною особою - підприємцем;
- відомості про строк, визначений фізичною особою - підприємцем або спадкоємцем, опікуном, піклувальником чи управителем майна фізичної особи - підприємця, для заявлення кредиторами своїх вимог;
- відомості про початок проведення органами доходів і зборів, Пенсійного фонду України позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з припиненням підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;
- відомості про неможливість проведення органами доходів і зборів, Пенсійного фонду України позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з припиненням підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;
- відомості про наявність заперечень органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України проти державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;
- відомості про відкликання повідомлення про наявність заперечень органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України проти державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;
- дата подання заяви щодо обрання спрощеної системи оподаткування, податкова адреса суб'єкта господарювання, місце

провадження господарської діяльності, обрана група платників єдиного податку, обрані види діяльності згідно з КВЕД ДК 009:2010 (vb457609-10) (для платників єдиного податку першої та другої груп), дата надсилання електронної копії такої заяви до органу доходів і зборів, якщо така заява подана як додаток до реєстраційної картки;

- дата подання реєстраційної заяви про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, дата надсилання електронної копії такої заяви до органу доходів і зборів, якщо така заява подана як додаток до реєстраційної картки.

В Єдиному державному реєстрі містяться також відомості про відсутність юридичної особи за її місцезнаходженням, про відсутність підтвердження відомостей про юридичну особу, а також відомості про зарезервовані найменування юридичних осіб.

Порядок взаємного обміну інформацією з відомчих реєстрів органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України встановлюється спеціально уповноваженим органом з питань державної реєстрації та центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах.

Статус відомостей Єдиного державного реєстру

Якщо відомості, які підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, були внесені до нього, то такі відомості вважаються достовірними і можуть бути використані в спорі з третьою особою, доки до них не внесено відповідних змін.

Якщо відомості, які підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, є недостовірними і були внесені до нього, то третя особа може посилатися на них у спорі як на достовірні. Третя особа не може посилатися на них у спорі у разі, якщо вона знала або могла знати про те, що такі відомості є недостовірними.

Якщо відомості, які підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, не були до нього внесені, вони не можуть бути використані в спорі з третьою особою, крім випадків, коли третя особа знала або могла знати ці відомості.

Вимоги законодавства до державної реєстрації юридичних осіб

Документи, що подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи

Для проведення державної реєстрації юридичної особи засновник (засновники) або уповноважена ними особа повинні особисто подати державному реєстратору (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення або в разі подання електронних документів подати опис, що

містить відомості про надіслані електронні документи, в електронній формі) такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи, до якої може бути подана як додаток заява щодо обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику;
- примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом;
- два примірники установчих документів (у разі подання електронних документів - один примірник);
- документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації юридичної особи. У разі подання електронних документів для проведення державної реєстрації юридичної особи підтвердженням внесення плати за проведення державної реєстрації юридичної особи є примірник електронного розрахункового документа, засвідченого електронним цифровим підписом;
- інформацію з документами, що підтверджують структуру власності засновників - юридичних осіб, яка дає змогу встановити фізичних осіб - власників істотної участі цих юридичних осіб.

У разі утворення юридичної особи на підставі модельного статуту в реєстраційній картці на проведення державної реєстрації юридичної особи проставляється відповідна відмітка з посиланням на типовий установчий документ.

У випадках, що передбачені законом, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається (надсилається) копія рішення органів Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України про надання дозволу на узгоджені дії або на концентрацію суб'єктів господарювання.

У разі державної реєстрації фермерського господарства крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається копія Державного акта на право приватної власності засновника на землю або копія Державного акта на право постійного користування землею засновником, або нотаріально посвідчена копія договору про право користування землею засновником, зокрема на умовах оренди.

У разі державної реєстрації юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається документ про підтвердження реєстрації іноземної особи в країні її місцезнаходження, зокрема витяг із торговельного, банківського або

судового реєстру, який відповідає вимогам частини шостої статті 8 цього Закону.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації юридичної особи, якщо вони не передбачені в законі окремо.

Якщо документи для проведення державної реєстрації юридичної особи подаються засновником юридичної особи, державному реєстратору додатково пред'являється його паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця.

Якщо документи для проведення державної реєстрації юридичної особи подаються особою, уповноваженою засновником (засновниками) юридичної особи, державному реєстратору додатково пред'являється її паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та надається документ, що засвідчує її повноваження, або в разі подання електронних документів документ, що засвідчує повноваження цієї особи, в електронній формі залучається до документів, передбачених частинами першою - сьомою цієї статті.

Документи, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) засновнику або уповноваженій ним особі з відміткою про дату надходження документів. Дата надходження документів для проведення державної реєстрації юридичної особи вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор зобов'язаний залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації;
- документи не відповідають вимогам, які встановлені частинами першою, другою, четвертою – сьомою статті 8 та частиною п'ятою статті 10 Закону;
- до державного реєстратора надійшло рішення суду щодо заборони у проведенні реєстраційних дій;
- документи подані не в повному обсязі;
- документи подано особою, яка не має на це повноважень.

Про залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, без розгляду засновнику або уповноваженій ним особі не пізніше наступного робочого дня з дати їх надходження державним реєстратором видаються (надсилається поштовим відправленням з описом вкладення) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації юридичної особи, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації юридичної особи, без розгляду не перешкоджає засновнику

або уповноваженій ним особі повторному зверненню до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

Подання електронних документів для проведення державної реєстрації юридичної особи державному реєстратору засновником (засновниками) або уповноваженою ним (ними) особою здійснюється виключно для засвідчення державним реєстратором факту створення юридичної особи.

Подання засновником (засновниками) або уповноваженою ним (ними) особою документів державному реєстратору для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи здійснюється виключно на паперових носіях без подання електронних документів.

Порядок проведення державної реєстрації юридичної особи

Державний реєстратор за відсутності підстав для залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, без розгляду зобов'язаний перевірити ці документи на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи, які передбачені частиною першою статті 27 Закону.

Перевірка на відсутність підстав для відмови, які передбачені абзацами п'ятим – восьмим частини першої статті 27 Закону, здійснюється з використанням відомостей з Єдиного державного реєстру.

За відсутності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи державний реєстратор повинен внести до реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи ідентифікаційний код відповідно до вимог Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації юридичної особи на підставі відомостей цієї реєстраційної картки.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації юридичної особи є датою державної реєстрації юридичної особи.

Строк державної реєстрації юридичної особи не повинен перевищувати три робочих дні з дати надходження документів для проведення державної реєстрації юридичної особи.

Не пізніше наступного робочого дня після отримання державним реєстратором від органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України даних про взяття на облік юридичної особи державним реєстратором видається (надсилається поштовою відправленням з описом вкладення) засновнику або уповноваженій ним особі один примірник оригіналу установчих документів з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи та виписка з Єдиного державного реєстру.

Порядок передачі державному реєстратору ідентифікаційних кодів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України для внесення їх до реєстраційної картки визначається Міністерством юстиції України та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері статистики.

Передача відомостей про державну реєстрацію юридичної особи до органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України для взяття юридичної особи на облік

Державний реєстратор у день державної реєстрації юридичної особи зобов'язаний передати відповідним органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи.

До відповідного органу доходів і зборів одночасно з відомостями з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи державним реєстратором передається електронна копія заяви щодо обрання спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційної заяви про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, виготовлена шляхом сканування, якщо такі заяви були подані як додаток до реєстраційної картки.

Підставою для взяття юридичної особи на облік в органах статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України є надходження до цих органів відомостей з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи.

Відмова у проведенні державної реєстрації юридичної особи

Підставами для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи є:

- невідповідність відомостей, які вказані в реєстраційній картці на проведення державної реєстрації юридичної особи, відомостям, які зазначені в документах, що подані для проведення державної реєстрації юридичної особи;
- невідповідність установчих документів вимогам частини третьої статті 8 цього Закону;
- порушення порядку створення юридичної особи, який встановлено законом, зокрема:
- наявність обмежень на зайняття відповідних посад, встановлених законом щодо осіб, які зазначені як посадові особи органу управління юридичної особи;
- невідповідність відомостей про засновників (учасників) юридичної особи відомостям щодо них, які містяться в Єдиному державному реєстрі;
- наявність обмежень щодо вчинення засновниками (учасниками) юридичної особи або уповноваженою ними особою юридичних

дій, які встановлені абзацом четвертим частини другої статті 35 цього Закону;

- наявність в Єдиному державному реєстрі найменування, яке тотожне найменуванню юридичної особи, яка має намір зареєструватися;
- використання у найменуванні юридичної особи приватного права повного чи скороченого найменування державного органу або органу місцевого самоврядування, або похідних від цих найменувань, або історичного державного найменування, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України;
- невідповідність найменування юридичної особи вимогам закону щодо найменування окремих видів юридичних осіб (банк, кредитна спілка, недержавний пенсійний фонд тощо);
- встановлена іншими законами заборона використання у найменуванні юридичної особи певних термінів, абревіатур, похідних термінів.

Відмова у проведенні державної реєстрації юридичної особи з інших підстав не допускається.

За наявності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи державний реєстратор зобов'язаний не пізніше трьох робочих днів з дати надходження документів для проведення державної реєстрації видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) засновнику або уповноваженій ним особі повідомлення про відмову в проведенні державної реєстрації із зазначенням підстав для такої відмови та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації юридичної особи, відповідно до опису.

У разі відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи реєстраційний збір не повертається.

Після усунення причин, що були підставою для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи, засновник (засновники) або уповноважена ними особа можуть повторно подати документи на проведення державної реєстрації юридичної особи, які розглядаються у порядку, передбаченому Законом для проведення державної реєстрації юридичної особи.

Відмову в проведенні державної реєстрації юридичної особи може бути оскаржено в суді.

Порушення строків видачі (направлення поштовим відправленням) засновнику або уповноваженій ним особі примірника оригіналу установчих документів з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи, повідомлення про відмову у проведенні державної реєстрації або повідомлення про залишення документів без розгляду вважається відмовою у проведенні державної реєстрації юридичної особи і може бути оскаржено в суді.

Відомості про відокремлені підрозділи юридичної особи

Відомості про відокремлені підрозділи юридичної особи залучаються до її реєстраційної справи та включаються до Єдиного державного реєстру.

В Єдиному державному реєстрі містяться такі відомості про відокремлені підрозділи юридичної особи:

- ідентифікаційний код юридичної особи;
- ідентифікаційний код філії, представництва;
- повне найменування відокремленого підрозділу;
- місцезнаходження відокремленого підрозділу;
- види діяльності відокремленого підрозділу;
- прізвище, ім'я та по батькові осіб, які мають право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи на підставі довіреності, у тому числі підписувати договори, їх реєстраційні номери облікових карток платників податків.

Відомості, отримані в порядку взаємного обміну інформацією з відомчих реєстрів органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України:

- дата та номер запису про взяття та зняття з обліку, назва та ідентифікаційні коди органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, у яких відокремлений підрозділ юридичної особи перебуває на обліку;
- дані про основний вид діяльності;
- дані Пенсійного фонду України про реєстраційний номер платника єдиного внеску, клас професійного ризику виробництва платника єдиного внеску за основним видом його економічної діяльності;
- у разі зміни місцезнаходження відокремленого підрозділу юридичної особи - термін, до якого відокремлений підрозділ юридичної особи перебуває на обліку в органі доходів і зборів за місцем попередньої реєстрації;
- дату та номер запису про включення відомостей до Єдиного державного реєстру, дату та номери запису про внесення змін до нього;
- місце проведення запису про включення відомостей до Єдиного державного реєстру;
- місцезнаходження реєстраційної справи юридичної особи;
- прізвище, ім'я та по батькові посадової особи, що внесла до Єдиного державного реєстру запис про включення відомостей про відокремлений підрозділ юридичної особи, внесла запис про зміни до відомостей про відокремлений підрозділ або запис про закриття відокремленого підрозділу юридичної особи.

Виконавчий орган юридичної особи або уповноважена ним особа зобов'язані подати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) державному реєстратору за місцезнаходженням юридичної

особи заповнену реєстраційну картку про створення відокремленого підрозділу та рішення органу управління юридичної особи про створення відокремленого підрозділу або повідомлення встановленого зразка про закриття відокремленого підрозділу.

Державному реєстратору забороняється вимагати для включення до Єдиного державного реєстру відомостей про відокремлені підрозділи юридичної особи документи, якщо вони не передбачені частиною третьою цієї статті.

Якщо документи для включення до Єдиного державного реєстру відомостей про відокремлені підрозділи юридичної особи подаються особою, уповноваженою виконавчим органом юридичної особи, державному реєстратору додатково пред'являються паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та документ, що засвідчує її повноваження.

Документи, які подані для включення до Єдиного державного реєстру відомостей про відокремлені підрозділи юридичної особи, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) виконавчому органу юридичної особи або уповноваженій ним особі з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для включення до Єдиного державного реєстру відомостей про відокремлені підрозділи юридичної особи вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які передбачені частиною третьою цієї статті, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення реєстраційних дій;
- реєстраційна картка не відповідає вимогам частин першої, другої та сьомої статті 8 Закону.

Про залишення документів, які подані для включення до Єдиного державного реєстру відомостей про відокремлені підрозділи юридичної особи, без розгляду виконавчому органу юридичної особи або уповноваженій ним особі не пізніше наступного робочого дня з дати їх надходження державним реєстратором видаються (надсилається поштовим відправленням з описом вкладення) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів без розгляду та документи, що подавалися для включення до Єдиного державного реєстру відомостей про відокремлені підрозділи юридичної особи, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для включення до Єдиного державного реєстру відомостей про відокремлені підрозділи юридичної особи, без розгляду не перешкоджає виконавчому органу юридичної особи або уповноваженій ним особі повторному зверненню до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

Державний реєстратор за відсутності підстав для залишення документів, які передбачені частиною третьою цієї статті, без розгляду зобов'язаний протягом двох робочих днів з дати надходження цих документів долучити їх до реєстраційної справи даної юридичної особи, внести відповідний запис до Єдиного державного реєстру, видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) заявнику виписку з Єдиного державного реєстру та в той же день передати відповідні відомості про відокремлені підрозділи юридичної особи органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України за місцезнаходженням юридичної особи та за місцезнаходженням відокремленого підрозділу.

Порушення строку видачі (направлення поштовим відправленням) повідомлення про залишення без розгляду документів, які подаються для внесення до Єдиного державного реєстру відомостей про створення (закриття) відокремленого підрозділу юридичної особи, має наслідки, передбачені частиною п'ятою статті 27 Закону.

Державна реєстрація змін до установчих документів юридичної особи

Для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридична особа повинна подати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи;
- примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення про внесення змін до установчих документів. Документ, що підтверджує правомочність прийняття рішення про внесення змін до установчих документів;
- оригінали установчих документів юридичної особи з відміткою про їх державну реєстрацію з усіма змінами, чинними на дату подачі документів, або копія опублікованого в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації повідомлення про втрату всіх або частини зазначених оригіналів установчих документів;
- два примірники змін до установчих документів юридичної особи у вигляді окремих додатків або два примірники установчих документів у новій редакції;
- документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації змін до установчих документів, якщо інше не встановлено цим Законом.

У разі внесення змін до статуту, які пов'язані із зменшенням статутного капіталу (статутного або складеного капіталу) юридичної особи, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається документ, що підтверджує внесення плати за публікацію у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації відповідного повідомлення.

У разі внесення змін до установчих документів, які пов'язані із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається примірник оригіналу (ксерокопія, нотаріально засвідчена копія) одного із таких документів:

- рішення про вихід юридичної особи із складу засновників (учасників);
- заяви фізичної особи про вихід із складу засновників (учасників);
- заяви, договору, іншого документа про перехід чи передачу частки учасника у статутному капіталі товариства;
- рішення уповноваженого органу юридичної особи про примусове виключення засновника (учасника) із складу засновників (учасників) юридичної особи, якщо це передбачено законом або установчими документами юридичної особи.

У разі внесення змін до установчих документів, які пов'язані із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи на підставі факту смерті фізичної особи - засновника (учасника) та відмови інших засновників (учасників) у прийнятті спадкоємця (спадкоємців) померлого до складу засновників, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається ксерокопія (нотаріально засвідчена копія, завірена органом державної реєстрації актів цивільного стану) свідоцтва про смерть фізичної особи або документа, що є підставою для його видачі відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану».

У разі внесення змін до установчих документів, які пов'язані із зміною мети установи, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається копія відповідного судового рішення.

Державному реєстратору забороняється вимагати документи для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, якщо вони не передбачені частинами першою - шостою цієї статті.

Якщо документи для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи подаються особою, яка згідно з відомостями, внесеними до Єдиного державного реєстру, має право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи без довіреності, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця.

Якщо такі документи подаються іншим представником юридичної особи, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та надається документ або нотаріально засвідчена копія документа, що засвідчує повноваження представника.

Документи, які подані для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається

поштовим відправленням) заявнику з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор зобов'язаний залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації;
- документи не відповідають вимогам, які встановлені частинами першою, другою, четвертою, п'ятою та сьомою статті 8, частиною п'ятою статті 10 Закону документи подані не у повному обсязі;
- документи подано особою, яка не має на це повноважень;
- до державного реєстратора надійшло рішення суду щодо заборони у проведенні реєстраційних дій.

Проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи здійснюється за процедурами, передбаченими частинами першою – п'ятою статті 25 та частинами другою-третьою статті 27 Закону для проведення державної реєстрації юридичної особи.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи повинен видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) заявнику один примірник оригіналу установчих документів у старій редакції з відмітками державного реєстратора про проведення державної реєстрації змін до установчих документів та в той же день передати відповідним органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи із зазначенням номера та дати внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру.

У разі проведення державної реєстрації змін до установчих документів, які пов'язані із зміною відомостей про юридичну особу, які відповідно до цього Закону зазначаються у виписці з Єдиного державного реєстру, державний реєстратор крім документів, які передбачені частиною чотирнадцятою цієї статті, додатково повинен видати (надіслати поштовим відправленням) заявнику виписку з Єдиного державного реєстру не пізніше наступного робочого дня після отримання від органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України відомостей про внесення відповідних відомостей до відомчих реєстрів.

*Відмова у проведенні державної реєстрації змін
до установчих документів юридичної особи*

Державний реєстратор відмовляє у проведенні державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи за наявності підстав, встановлених частиною першою статті 27 Закону.

*Скасування державної реєстрації змін
до установчих документів юридичної особи*

У разі постановлення судового рішення щодо скасування рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу про внесення змін до установчих документів юридичної особи, або про визнання повністю або частково недійсними змін до установчих документів юридичної особи суд у день набрання законної сили судовим рішенням надсилає його державному реєстратору для внесення запису про судове рішення щодо скасування державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи.

Дата надходження відповідного судового рішення вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор у строк, що не перевищує двох робочих днів з дати надходження судового рішення щодо скасування державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, вносить до Єдиного державного реєстру запис щодо скасування державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, якщо інше не встановлено судовим рішенням, та в той же день повідомляє органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України про внесення такого запису.

*Особливості проведення державної реєстрації юридичної особи,
що створюється шляхом виділу*

Для проведення державної реєстрації юридичної особи, що створюється шляхом виділу, засновники (учасники) або уповноважені ними орган чи особа крім документів, які передбачені частинами першою – сьомою статті 24 Закону, повинні додатково подати примірник оригіналу (ксерокопію або нотаріально засвідчену копію) розподільчого балансу.

Прийом документів державним реєстратором для проведення державної реєстрації юридичної особи, що створюється шляхом виділу, проводиться в порядку, встановленому частинами восьмою - дванадцятю статті 24 Закону.

Державна реєстрація юридичної особи, що створюється шляхом виділу, проводиться в порядку, встановленому статтями 25 – 27 Закону, не раніше двох місяців з дати публікації повідомлення про прийняття

засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом рішення про виділ у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації.

Внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом щодо виділу здійснюється за процедурами, передбаченими статтею 34 Закону для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом щодо припинення юридичної особи.

Якщо виділ здійснюється на підставі судового рішення, внесення до Єдиного державного реєстру запису про це здійснюється за процедурами, передбаченими статтею 38 Закону для внесення до Єдиного державного реєстру запису про судове рішення щодо припинення юридичної особи.

Виділ вважається завершеним з дати державної реєстрації юридичних осіб, утворених в результаті виділу.

Вимоги законодавства до державної реєстрації фізичних осіб-підприємців

Документи, що подаються для проведення державної реєстрації фізичної особи, яка має намір стати підприємцем

Для проведення державної реєстрації фізична особа, яка має намір стати підприємцем та має реєстраційний номер облікової картки платника податків, або уповноважена нею особа (далі – заявник) повинна подати особисто (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення або в разі подання електронних документів подати опис, що містить відомості про надіслані електронні документи, в електронній формі) або через уповноважену особу державному реєстратору за місцем проживання такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, до якої може бути подана як додаток заява щодо обрання фізичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику;
- копію документа, що засвідчує реєстрацію у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків;
- документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця;
- нотаріально посвідчену письмову згоду батьків (усиновлювачів) або піклувальника, або органу опіки та піклування, якщо

заявником є фізична особа, яка досягла шістнадцяти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю.

У разі подання електронних документів нотаріально посвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника, або органу опіки та піклування, якщо заявником є фізична особа, яка досягла шістнадцяти років і має бажання провадити підприємницьку діяльність, надсилається державному реєстратору поштовим відправленням. При цьому державному реєстратору електронним документом надсилаються відомості про реквізити поштового відправлення та подається опис, що містить відомості про надіслані електронні документи, в електронній формі.

У разі подання державному реєстратору електронних документів фізичної особи до них додається електронний документ, що засвідчує повноваження особи, пов'язані з підготовкою електронних документів фізичної особи.

Для проведення державної реєстрації фізична особа, яка через свої релігійні або інші переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, офіційно повідомила про це відповідні державні органи, має запис в електронному безконтактному носії паспорта громадянина України та намір стати підприємцем, повинна подати виключно особисто:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця;
- документ, що підтверджує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

У разі подання електронних документів підтвердженням внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця є примірник електронного розрахункового документа, засвідченого електронним цифровим підписом.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, якщо вони не передбачені частинами першою та другою цієї статті.

Якщо документи для проведення державної реєстрації подаються заявником особисто, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця. Фізична особа, яка через свої релігійні або інші переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, офіційно повідомила про це відповідні державні органи, повинна особисто пред'явити державному реєстратору паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця з відповідним записом в електронному безконтактному носії. Уповноважена особа повинна пред'явити свій паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та документ, що засвідчує її повноваження

У разі якщо для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, яка через свої релігійні або інші переконання відмовилася

від присвоєння ідентифікаційного номера та офіційно повідомила про це відповідним державним органам, подаються електронні документи, до документів, передбачених частинами першою і другою цієї статті, додається копія з відповідним записом в електронному безконтактному носії паспорта громадянина України.

Документи, які подаються для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) заявнику з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця;
- документи не відповідають вимогам частин першої та другої статті 8 та частини п'ятої статті 10 Закону;
- документи подані не у повному обсязі.

Про залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, без розгляду заявнику не пізніше наступного робочого дня з дати надходження документів державним реєстратором видаються (надсилається поштовим відправленням з описом вкладення) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, без розгляду не перешкоджає повторному зверненню заявника до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

Подання електронних документів для проведення державної реєстрації фізичної особи, яка має намір стати підприємцем, здійснюється для засвідчення державним реєстратором факту набуття фізичною особою статусу підприємця.

Подання фізичною особою - підприємцем документів державному реєстратору для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця здійснюється виключно на паперових носіях без подання електронних документів.

Порядок проведення державної реєстрації фізичної особи – підприємця

Державний реєстратор за відсутності підстав для залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, без розгляду зобов'язаний перевірити ці документи на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця, які передбачені частиною першою статті 44 Закону. Перевірка на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця, які передбачені абзацами третім та четвертим частини першої статті 44 Закону, здійснюється з використанням відомостей Єдиного державного реєстру.

За відсутності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця на підставі відомостей реєстраційної картки на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця є датою державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

Строк державної реєстрації фізичної особи - підприємця не повинен перевищувати два робочих дні з дати надходження документів для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

Не пізніше наступного робочого дня після отримання державним реєстратором від органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України даних про взяття на облік фізичної особи - підприємця державним реєстратором видається (надсилається поштовим відправленням з описом вкладення) заявнику виписка з Єдиного державного реєстру.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації фізичної особи - підприємця зобов'язаний передати відповідним органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України повідомлення про проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця із зазначенням номера та дати внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру та відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця для взяття фізичної особи - підприємця на облік.

До відповідного органу доходів і зборів одночасно з відомостями з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця державним реєстратором передається електронна копія заяви щодо обрання спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційної заяви про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, виготовлена шляхом сканування, якщо такі заяви були подані як додаток до реєстраційної картки.

Відмова у проведенні державної реєстрації фізичної особи – підприємця

Підставами для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця є:

- невідповідність відомостей, які вказані у реєстраційній картці на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, відомостям, які зазначені у документах, що подані для проведення державної реєстрації;
- наявність обмежень на зайняття підприємницькою діяльністю, які встановлені законом, щодо фізичної особи, яка має намір стати підприємцем;
- наявність в Єдиному державному реєстрі запису, що заявник є підприємцем.

Відмова у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця з інших підстав не допускається.

За наявності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця державний реєстратор зобов'язаний не пізніше двох робочих днів з дати надходження документів для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) заявнику повідомлення про відмову у проведенні державної реєстрації, із зазначенням підстав для такої відмови, та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, відповідно до опису.

У разі відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця реєстраційний збір не повертається.

Після усунення причин, що були підставою для відмови у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця, фізична особа може повторно подати документи на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, які розглядаються у порядку, передбаченому цим Законом для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

Відмову у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця може бути оскаржено у суді.

Порушення строків видачі (направлення поштовим відправленням) повідомлення про відмову у проведенні державної реєстрації або повідомлення про залишення документів без розгляду вважається відмовою у проведенні державної реєстрації фізичної особи - підприємця і може бути оскаржено у суді.

Державна реєстрація змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, які містяться в Єдиному державному реєстрі

Зміни до відомостей про фізичну особу - підприємця, які містяться в Єдиному державному реєстрі, а саме зміни щодо імені фізичної особи, місця її проживання, реєстраційного номера облікової картки платника податків або номера та серії паспорта громадянина України або паспортного документа іноземця фізичної особи, яка через свої релігійні або інші переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідні державні органи і має запис в електронному безконтактному носії паспорта громадянина України, набувають чинності з дня їх державної реєстрації.

Для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, що передбачені частиною першою цієї статті, фізична особа - підприємець подає державному реєстратору особисто (надсилає поштовим відправленням з описом вкладення) такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця;
- документ, що підтверджує сплату реєстраційного збору за державну реєстрацію змін до відомостей про фізичну особу - підприємця;
- копію довідки про зміну реєстраційного номера облікової картки платника податків.

Для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, що передбачені частиною першою цієї статті, фізична особа - підприємець, яка через свої релігійні або інші переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідні державні органи і має запис в електронному безконтактному носії паспорта громадянина України, подає документи, визначені цією частиною, виключно особисто.

Державному реєстратору забороняється вимагати документи для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, якщо вони не передбачені частиною другою цієї статті.

Якщо документи для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця подаються фізичною особою - підприємцем особисто, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця.

Фізична особа, яка через свої релігійні або інші переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідні державні органи, для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця повинна особисто пред'явити державному

реєстратору паспорт громадянина України з відповідним записом в електронному безконтактному носії.

Для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця уповноважена особа повинна пред'явити свій паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та документ, що засвідчує її повноваження.

Документи, які подаються для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) заявнику з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів на проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця;
- документи не відповідають вимогам частин першої та другої статті 8 та частини п'ятої статті 10 Закону;
- документи подані не у повному обсязі.

Про залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, без розгляду заявнику не пізніше наступного робочого дня з дати надходження документів, які подані для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, державним реєстратором видаються (надсилається поштовим відправленням з описом вкладення) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу - підприємця, без розгляду не перешкоджає повторному зверненню заявника до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

Державна реєстрація змін до відомостей про фізичну особу - підприємця здійснюється за процедурами, передбаченими статтею 43 Закону для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

Порядок державної реєстрації припинення юридичної особи та фізичної особи-підприємця

Припинення юридичної особи

Юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам - правонаступникам у результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення (реорганізації) або в результаті ліквідації за рішенням, прийнятим засновниками (учасниками) юридичної особи або уповноваженим ними органом, за судовим рішенням або за рішенням державних органів, прийнятим у випадках, передбачених законом.

Юридична особа є такою, що припинилася, з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи.

Документи, що подаються для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженим ними органом щодо припинення юридичної особи

Для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи заявник повинен подати (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) державному реєстраторові оригінал або нотаріально засвідчену копію рішення засновників (учасників) або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи.

У випадках, встановлених законом, крім документів, що передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається документ, який підтверджує одержання згоди відповідних державних органів на припинення юридичної особи.

У разі припинення юридичної особи шляхом злиття або приєднання рішення щодо припинення юридичної особи підписується уповноваженими особами юридичної особи або юридичних осіб, що припиняються, та юридичної особи - правонаступника.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи, якщо вони не передбачені частинами першою та другою цієї статті.

Якщо документи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи подаються особою, яка згідно з відомостями, внесеними до Єдиного державного реєстру, має право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи без довіреності, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця.

Якщо такі документи подаються іншим представником юридичної особи, державному реєстратору пред'являється паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та додатково подається примірник оригіналу (ксерокопія, нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує повноваження такого представника.

Документи, які подані для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) заявнику з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про призначення комісії з припинення не пізніше наступного робочого дня з дати отримання (надходження) зазначених відомостей.

Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації припинення юридичної особи за рішенням засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу;
- документи не відповідають вимогам, які встановлені частиною першою статті 8 цього Закону;
- рішення щодо припинення юридичної особи оформлено з порушенням вимог, які встановлені частиною третьою цієї статті;
- документи подані не у повному обсязі;
- рішення щодо припинення юридичної особи не містить відомостей про персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), її голову або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків (або відомості про серію та номер паспорта громадянина України або паспортного документа іноземця - для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган доходів і зборів і мають запис в електронному безконтактному носії паспорта громадянина України), про порядок або строк заявлення кредитором своїх вимог або якщо такий строк не відповідає закону.

Про залишення документів, які подані для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи, без розгляду заявнику не пізніше наступного робочого дня з дати їх надходження державним реєстратором видаються (надсилається

поштовим відправленням з описом вкладення) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів без розгляду та документи, що подавалися для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи, відповідно до опису.

Залишення документів для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи без розгляду не перешкоджає повторному зверненню до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

Порядок внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи

Державний реєстратор за відсутності підстав для залишення документів, які подані для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи, без розгляду повинен у день надходження цих документів внести до Єдиного державного реєстру запис про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи та в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України відомості про внесення такого запису.

Повідомлення про внесення запису до Єдиного державного реєстру щодо прийняття рішення засновників (учасників) юридичної особи, суду або уповноваженого ними органу про припинення юридичної особи публікується у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації.

Відомості про дату публікації повідомлення, яке містить інформацію про строк заявлення вимог кредиторів щодо юридичної особи, що припиняється, надаються органам доходів і зборів, Пенсійного фонду України не пізніше наступного дня з дати публікації такого повідомлення.

З дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи забороняється:

- проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи, щодо якої прийнято рішення щодо припинення;
- внесення змін до Єдиного державного реєстру щодо відомостей про відокремлені підрозділи, крім відомостей про їх закриття;
- проведення державної реєстрації юридичної особи, засновником (учасником) якої є юридична особа, щодо якої прийнято рішення щодо припинення;

- проведення державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, про місцезнаходження юридичної особи.

Порядок проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації

Для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації голова ліквідаційної комісії, уповноважена ним особа або ліквідатор після закінчення процедури ліквідації, передбаченої законом, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами повинен подати (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) державному реєстраторові такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи у зв'язку з ліквідацією;
- довідку відповідного органу доходів і зборів про відсутність заборгованості із сплати податків, зборів;
- довідку відповідного органу Пенсійного фонду України про відсутність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових коштів до Пенсійного фонду України і фондів соціального страхування;
- довідку архівної установи про прийняття документів, які відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

У випадках, що встановлені законом, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається висновок аудитора щодо достовірності та повноти ліквідаційного балансу.

Ліквідаційний баланс центрального органу виконавчої влади повинен бути затверджений головою ліквідаційної комісії. Нотаріальне посвідчення справжності підписів голови та членів ліквідаційної комісії на ліквідаційному балансі у цьому випадку не вимагається.

У реєстраційній картці на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації голова ліквідаційної комісії, уповноважена ним особа або ліквідатор письмово зазначають та підтверджують своїм особистим підписом, що ними вчинено всі передбачені законодавством дії стосовно порядку припинення юридичної особи, включаючи завершення розрахунків з кредиторами (у тому числі із сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування).

У разі проведення державної реєстрації припинення акціонерного товариства, крім документів, передбачених частиною першою цієї статті, додатково подається копія розпорядження про скасування

реєстрації випуску акцій, засвідчена Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У разі проведення державної реєстрації припинення юридичної особи - емітента цінних паперів, крім документів, передбачених частиною першою цієї статті, додатково подається довідка відповідного органу Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про відсутність не скасованих випусків цінних паперів цієї юридичної особи.

Спеціально уповноважений орган з питань державної реєстрації спільно з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку забезпечує отримання державним реєстратором інформації про емісію цінних паперів юридичними особами в порядку встановленому спеціально уповноваженим органом з питань державної реєстрації за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Державний реєстратор, отримавши документи для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, зобов'язаний перевірити інформацію про наявність відкритих виконавчих проваджень стосовно такої юридичної особи.

У разі якщо після закінчення процедури припинення, передбаченої законом, але не раніше закінчення строку заявлення кредитором своїх вимог юридичній особі в установленому законом порядку органом доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України не надані довідки про відсутність заборгованості із сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування або рішення про відмову в їх видачі, голова комісії з припинення або уповноважена ним особа не раніше ніж через десять робочих днів з дня закінчення такого строку набуває право на подання державному реєстраторові документів, передбачених частинами першою – третьою статті 36 Закону, за винятком зазначених довідок, для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації за принципом мовчазної згоди.

За наявності підстав, визначених абзацом першим цієї частини, державний реєстратор проводить державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації за принципом мовчазної згоди, про що вносить відповідний запис до Єдиного державного реєстру.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, якщо вони не передбачені цією статтею.

Якщо документи для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації подаються головою ліквідаційної комісії або уповноваженою ним особою особисто, державному реєстратору додатково пред'являються паспорт

громадянина України або паспортний документ іноземця та документ, що підтверджує його (її) повноваження.

Документи, які подані для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) голові ліквідаційної комісії або уповноваженій ним особі з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Органи доходів і зборів, Пенсійного фонду України під час проведення заходів щодо припинення юридичної особи надсилають в електронній формі та на паперовому носії державному реєстраторові протягом десяти робочих днів з дати публікації повідомлення про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи одне з таких повідомлень, що має бути засвідчено підписом відповідної посадової особи у встановленому порядку, а саме:

- повідомлення про початок проведення позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з рішенням про припинення юридичної особи;
- повідомлення про неможливість проведення позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з рішенням про припинення юридичної особи.

У разі надіслання державному реєстраторові повідомлення про неможливість проведення органами доходів і зборів, Пенсійного фонду України позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з рішенням про припинення юридичної особи, таке повідомлення не пізніше двох місяців з дати публікації повідомлення про рішення засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу щодо припинення юридичної особи має бути замінено відповідним органом доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України повідомленням про проведення позапланової перевірки або про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації.

Повідомлення про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації органами доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України надсилаються державному реєстраторові в електронній формі та на паперовому носії із зазначенням обґрунтованих обставин, які підтверджують проведення перевірки або неможливість її проведення, наявність грошових зобов'язань або заборгованості із сплати податків, зборів та/або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України

та фондів соціального страхування або наявність інших обставин, за яких юридичну особу не може бути припинено.

Органи доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дати, коли вони дізналися про усунення обставин, які були підставою заперечень проти проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, відкликати повідомлення про наявність таких заперечень.

Зазначені повідомлення мають бути засвідчені підписом відповідної посадової особи у встановленому порядку.

Форми повідомлень, зазначених у цій частині, порядок їх заповнення та подання державному реєстраторові встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику та Пенсійним фондом України відповідно.

Дата надходження до державного реєстратора повідомлень органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор залишає без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації;
- документи не відповідають вимогам, які встановлені частинами першою та другою статті 8 цього Закону;
- документи подані не у повному обсязі;
- документи подані раніше строку, встановленого абзацом першим частини першої цієї статті;
- в Єдиному державному реєстрі щодо юридичної особи, що припиняється, містяться відомості про те, що вона є учасником (власником) інших юридичних осіб та/або має не закриті відокремлені підрозділи;
- не скасовано реєстрацію всіх випусків акцій, якщо юридична особа, що припиняється, є акціонерним товариством;
- від органів доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України надійшло повідомлення про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, і воно не відкликане;
- не зазначено та не підтверджено особистим підписом голови ліквідаційної комісії, ліквідатора або уповноваженої особи відомості, передбачені частиною другою цієї статті;
- стосовно юридичної особи відкрито виконавче провадження;
- стосовно юридичної особи відкрито виконавче провадження у справі про банкрутство юридичної особи.

Про залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, без

розгляду голові ліквідаційної комісії або уповноваженій ним особі не пізніше наступного робочого дня з дати їх надходження державним реєстратором видаються (надсилається поштовим відправленням) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, без розгляду не перешкоджає голові ліквідаційної комісії або уповноваженій ним особі повторному зверненню до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

За відсутності підстав для залишення документів, які подані для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, без розгляду державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації є датою державної реєстрації припинення юридичної особи.

Строк державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації не повинен перевищувати одного робочого дня з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати проведення державної реєстрації припинення юридичної особи повинен видати (надіслати рекомендованим листом) голові ліквідаційної комісії (ліквідатору) або уповноваженій ним особі повідомлення про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи, другий примірник якого залучається до реєстраційної справи такої юридичної особи.

Порядок надання відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку встановлюється статтею 40 Закону.

Порядок проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення

Для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення голова комісії з припинення або уповноважена ним особа після закінчення процедури припинення, передбаченої законом, але не раніше

закінчення строку заявлення вимог кредиторами повинна подати особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) державному реєстраторові такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення;
- підписаний головою і членами комісії з припинення юридичної особи та затверджений засновниками (учасниками) юридичної особи або органом, який прийняв рішення про припинення юридичної особи, примірник оригіналу передавального акта, якщо припинення здійснюється в результаті злиття, приєднання або перетворення, чи розподільчого балансу, якщо припинення здійснюється в результаті поділу, або їх нотаріально засвідчені копії;
- довідку архівної установи про прийняття документів, які відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню;
- документ про узгодження плану реорганізації з органом доходів і зборів (за наявності податкового боргу);
- довідку відповідного органу доходів і зборів про відсутність заборгованості із сплати податків, зборів;
- довідку відповідного органу Пенсійного фонду України про відсутність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування.

У випадках, що встановлені законом, крім документів, які передбачені частиною першою цієї статті, додатково подається висновок аудитора щодо достовірності та повноти передавального акта або розподільчого балансу.

У реєстраційній картці на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення голова комісії з припинення або уповноважена ним особа зазначають та підтверджують своїм особистим підписом, що ними вчинено всі передбачені законодавством дії стосовно порядку припинення юридичної особи, включаючи завершення розрахунків з кредиторами (у тому числі із сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування).

У разі державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті перетворення документи, які передбачені абзацами четвертим - шостим частини першої цієї статті, державному реєстратору не подаються.

Передавальний акт або розподільчий баланс повинен бути затверджений засновниками (учасниками) юридичної особи або органом, який прийняв рішення про припинення юридичної особи. Нотаріальне посвідчення справжності підписів голови та членів комісії

з припинення юридичної особи на передавальному акті або розподільчому балансі у такому разі не вимагається.

Передавальний акт або розподільчий баланс центрального органу виконавчої влади повинен бути затверджений головою комісії з реорганізації. Нотаріальне посвідчення справжності підписів голови та членів комісії з реорганізації на передавальному акті або розподільчому балансі у цьому випадку не вимагається.

У разі проведення державної реєстрації припинення акціонерних товариств, крім документів, передбачених частиною першою цієї статті, додатково подається копія розпорядження про скасування реєстрації випуску акцій, засвідчена Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У разі проведення державної реєстрації припинення юридичної особи - емітента цінних паперів, крім документів, передбачених частиною першою цієї статті, додатково подається довідка відповідного органу Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про відсутність не скасованих випусків цінних паперів цієї юридичної особи.

У разі якщо після закінчення процедури припинення, передбаченої законом, але не раніше закінчення строку заявлення кредитором своїх вимог юридичній особі не надані в установленому законом порядку органом доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України довідки про відсутність заборгованості із сплати податків, зборів та/або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування або рішення про відмову в їх видачі, голова комісії з припинення або уповноважена ним особа не раніше ніж через десять робочих днів з дня закінчення такого строку набуває право на подання державному реєстраторові документів, передбачених частинами першою – п'ятою статті 37 Закону, за винятком зазначених довідок, для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення за принципом мовчазної згоди.

За наявності підстав, визначених абзацом першим цієї частини, державний реєстратор проводить державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення за принципом мовчазної згоди, про що вносить відповідний запис до Єдиного державного реєстру.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення, якщо вони не передбачені цією статтею.

Приємом документів, які подані для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення, здійснюється відповідно до вимог частин п'ятої – шостої статті 36 Закону.

Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації;
- документи подані не у повному обсязі;
- документи не відповідають вимогам, які встановлені частинами першою та другою статті 8 цього Закону;
- передавальний акт або розподільчий баланс не відповідає вимогам, які встановлені частиною четвертою цієї статті;
- документи подані раніше строку, встановленого абзацом першим частини першої цієї статті;
- в Єдиному державному реєстрі щодо юридичної особи, що припиняється, містяться відомості про те, що вона є учасником (власником) інших юридичних осіб та/або має не закриті відокремлені підрозділи;
- не скасовано реєстрацію всіх випусків акцій, якщо юридична особа, що припиняється, є акціонерним товариством;
- від органів доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України надійшло повідомлення про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення, і воно не відкликано;
- не зазначені та не підтверджені особистим підписом голови комісії з припинення або уповноваженою ним особою відомості, передбачені частиною другою цієї статті.

Порядок залишення документів, які передбачені частинами першою та другою цієї статті, без розгляду встановлюється частиною дев'ятою статті 36 Закону.

Порядок внесення державним реєстратором запису про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення встановлюється відповідно частинами десятою - дванадцятою статті 36 Закону.

Порядок надання відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку встановлюється статтею 40 Закону.

Зміни до установчих документів юридичної особи, що не припиняється в результаті приєднання, підлягають державній реєстрації після державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті приєднання у порядку, встановленому статтею 29 Закону. Приєднання вважається завершеним з моменту державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються в результаті

приєднання, та державної реєстрації відповідних змін до установчих документів.

Державна реєстрація юридичної особи, яка утворена в результаті злиття або поділу, здійснюється у порядку, встановленому статтями 24-27 Закону.

Злиття вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутвореної юридичної особи та державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття.

Поділ вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутворених юридичних осіб та державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу.

Державна реєстрація юридичної особи, яка утворена в результаті перетворення, здійснюється у порядку, який встановлено статтями 24-27 Закону. При перетворенні юридичної особи до неї не застосовуються обмеження, встановлені частиною другою статті 35 Закону. Перетворення вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутвореної юридичної особи та державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті перетворення.

*Порядок державної реєстрації припинення юридичної особи
на підставі судового рішення, що не пов'язане
з банкрутством юридичної особи*

Суд, який постановив рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи, у день набрання таким рішенням законної сили направляє його копію державному реєстратору за місцезнаходженням юридичної особи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про судове рішення. Дата надходження відповідного судового рішення вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

Підставами для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, зокрема є:

- визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом;
- провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом;
- невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону;
- неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону;
- наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням;
- визнання судом юридичної особи - емітента такою, що відповідає ознакам фіктивності;

- неподання акціонерним товариством протягом двох років посліпль Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації, передбаченої законом;
- нескликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом двох років посліпль;
- неутворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи, внести до Єдиного державного реєстру запис щодо цього судового рішення та в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та юридичну особу, щодо якої було прийнято судове рішення, про внесення до Єдиного державного реєстру такого запису.

З дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про судове рішення щодо припинення юридичної особи застосовуються обмеження, які встановлені законом, зокрема частиною другою статті 35 цього Закону.

Суд призначає в рішенні щодо припинення юридичної особи у зв'язку з її ліквідацією комісію з припинення (ліквідаційну комісію) та встановлює строк і порядок її роботи. Державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про призначення комісії з припинення (ліквідаційної комісії) не пізніше наступного робочого дня з дати надходження відповідного рішення.

У разі, якщо в судовому рішенні щодо припинення юридичної особи у зв'язку з її ліквідацією не призначена комісія з припинення (ліквідаційна комісія), державний реєстратор не пізніше трьох робочих днів від дати надходження такого судового рішення вносить до Єдиного державного реєстру запис, в якому вказує як голову комісії з припинення (ліквідаційної комісії) юридичної особи керівника органу управління або особу, яка згідно з відомостями, внесеними до Єдиного державного реєстру, має право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи без довіреності, якщо інше не встановлено судовим рішенням.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису, в якому керівник органу управління або засновник (учасник) юридичної особи вказаний як голова комісії з припинення (ліквідаційної комісії) юридичної особи зобов'язаний надіслати такому керівнику органу управління або засновнику (учаснику) юридичної особи, а також суду, який постановив рішення щодо припинення юридичної особи у зв'язку з її ліквідацією, відповідне повідомлення.

Документи для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи подаються головою комісії з припинення (ліквідаційної комісії) юридичної особи, яку призначив суд, або головою комісії з припинення (ліквідаційної комісії), якого вказав в Єдиному державному реєстрі державний реєстратор, у порядку, який встановлено частинами першою – шостою статті 36 або частинами першою – восьмою статті 37 Закону.

Порядок залишення документів, які передбачені частинами першою та другою цієї статті, без розгляду встановлюється частиною дев'ятою статті 36 Закону.

Порядок внесення державним реєстратором запису про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи встановлюється відповідно частинами десятою – дванадцятою статті 36 Закону.

Порядок надання відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку встановлюється статтею 40 Закону.

Судове рішення щодо припинення юридичної особи може бути оскаржено в порядку відповідно до закону.

Порядок проведення державним реєстратором спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації

Спрощена процедура державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації проводиться державним реєстратором на підставі судового рішення про:

- скасування (визнання недійсною) державної реєстрації юридичної особи, у випадках, передбачених законом, якщо таке рішення прийнято судом до 1 липня 2004 року, крім судового рішення щодо визнання юридичної особи банкрутом;
- припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи, якщо таке рішення прийнято судом після 1 липня 2004 року та в разі, якщо голова ліквідаційної комісії з припинення юридичної особи або ліквідатор юридичної особи протягом трьох років з дати опублікування в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації оголошення про постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи, не надав державному реєстратору документи, перелік яких передбачено частиною першою статті 36 Закону.

За наявності підстав, визначених частиною першою цієї статті, державний реєстратор розпочинає процес проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення такої юридичної особи.

З цією метою державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про те, що ним розпочато процес проведення

спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації.

Одночасно державний реєстратор надсилає поштовим відправленням до органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, фондів соціального страхування та голові ліквідаційної комісії (ліквідатору) юридичної особи повідомлення про те, що з відповідної дати розпочинається процес проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації.

Органи доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, фондів соціального страхування у місячний строк з дати надходження повідомлення від державного реєстратора повинні надіслати йому:

- довідку відповідного органу доходів і зборів про відсутність або про списання заборгованості із сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) юридичної особи або повідомлення про наявність податкового боргу та неможливість проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи;
- довідку відповідного органу Пенсійного фонду України про відсутність або про списання заборгованості юридичної особи або повідомлення про наявність боргу із сплати страхових внесків та неможливість проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи;
- довідку відповідного органу Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про відсутність нескасованих випусків цінних паперів юридичної особи або повідомлення про наявність нескасованих випусків цінних паперів юридичної особи та неможливість проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи;
- довідки відповідних органів фондів соціального страхування про відсутність або про списання заборгованості юридичної особи або повідомлення про наявність боргу із сплати страхових внесків та неможливість проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи.

Після надходження довідок, зазначених у частині третій цієї статті, від органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, фондів соціального страхування державний реєстратор заповнює відповідну реєстраційну картку та вносить до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи за спрощеною процедурою шляхом її ліквідації та про втрату чинності установчими документами юридичної особи з дати внесення цього запису до Єдиного державного реєстру.

У разі надходження до державного реєстратора від голови ліквідаційної комісії (ліквідатора) юридичної особи від органів доходів

і зборів, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування повідомлень про розпочаті заходи з припинення юридичної особи або у разі надходження повідомлення відповідного органу Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про те, що нею розпочато процедуру зупинення обігу або скасування реєстрації випуску цінних паперів юридичної особи, щодо якої розпочато спрощену процедуру державної реєстрації припинення, державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про зупинення процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення такої юридичної особи у зв'язку з початком процесу проведення заходів з припинення юридичної особи шляхом її ліквідації в порядку, встановленому цим Законом.

У разі надходження до державного реєстратора від заінтересованих органів, кредиторів юридичної особи повідомлень про заперечення ними щодо здійснення спрощеної процедури державної реєстрації припинення такої юридичної особи шляхом її ліквідації державний реєстратор також вносить до Єдиного державного реєстру запис про зупинення процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення такої юридичної особи шляхом її ліквідації на підставі таких заперечень.

У разі надходження до державного реєстратора від заінтересованих органів, кредиторів юридичної особи повідомлення про зняття заперечень щодо проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації або в разі неприпинення юридичної особи шляхом ліквідації протягом одного року з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про зупинення процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи державний реєстратор повторно розпочинає спрощену процедуру державної реєстрації припинення такої юридичної особи в порядку, визначеному законом.

Порядок державної реєстрації припинення юридичної особи за судовим рішенням щодо визнання юридичної особи банкрутом

Суд, який постановив рішення про порушення провадження у справі про банкрутство юридичної особи, про проведення санації боржника та призначення керуючого санацією, про визнання юридичної особи банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, у день набрання рішеннями законної сили направляє їх державному реєстратору за місцезнаходженням юридичної особи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про відповідні судові рішення.

Дата надходження відповідних судових рішень вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судових рішень внести до Єдиного державного реєстру запис про такі рішення суду і в той же день повідомити органи

статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, фондів соціального страхування про внесення до Єдиного державного реєстру такого запису.

З дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про судові рішення про порушення провадження у справі про банкрутство юридичної особи до дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про визнання юридичної особи банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури проведення реєстраційних дій, які визначені законом, зокрема частиною другою статті 35 цього Закону, здійснюється або за згодою розпорядника майном, або згідно із планом санації.

Після внесення до Єдиного державного реєстру запису про визнання юридичної особи банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури застосовуються норми частини другої статті 35 Закону.

Порядок призначення арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) встановлюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

У разі, якщо після завершення ліквідаційної процедури в процесі банкрутства, яка встановлена законом, судом постановлене рішення про ліквідацію юридичної особи – банкрута, суд, що виніс відповідне рішення, в день набрання ним законної сили направляє його державному реєстратору за місцезнаходженням юридичної особи - банкрута для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи.

Дата надходження судового рішення про ліквідацію юридичної особи у зв'язку з визнанням її банкрутом вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення про ліквідацію юридичної особи - банкрута заповнити реєстраційну картку про державну реєстрацію припинення юридичної особи, внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи та в той же день передати органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку повідомлення про внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення для зняття юридичної особи з обліку.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи є датою припинення юридичної особи.

При надходженні до державного реєстратора оригіналу установчих документів юридичної особи, яку ліквідовано у зв'язку з визнанням її банкрутом, державний реєстратор зобов'язаний зробити на зазначених документах відмітку про державну реєстрацію припинення

юридичної особи та видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) зазначені документи на адресу місця проживання одного із засновників (учасників) юридичної особи, що припинилася.

У разі, якщо після завершення ліквідаційної процедури у процесі банкрутства, яка встановлена законом, судом постановлене рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство юридичної особи, суд, що виніс відповідне рішення, в день набрання ним законної сили направляє його державному реєстратору за місцезнаходженням юридичної особи - банкрута для внесення до Єдиного державного реєстру запису щодо припинення провадження у справі про банкрутство юридичної особи. Дата надходження судового рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство юридичної особи вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство юридичної особи внести до Єдиного державного реєстру запис про припинення провадження у справі про банкрутство юридичної особи та в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про внесення такого запису для зняття юридичної особи з обліку.

Порядок надання органам, що ведуть облік юридичних осіб, відомостей про реєстрацію припинення юридичної особи

Державний реєстратор у день державної реєстрації припинення юридичної особи відповідно до статей 36 – 39 Закону зобов'язаний надіслати відповідним органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку повідомлення про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи із зазначенням номера та дати внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру та відомості реєстраційної картки на проведення державної реєстрації припинення юридичної особи, що є підставою для зняття юридичної особи з обліку в цих органах та/або вчинення інших дій щодо припинення зазначеної юридичної особи відповідно до законодавства.

Повідомлення про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи на підставі рішення суду щодо ліквідації юридичної особи та відомості відповідної реєстраційної картки є підставою для зняття юридичної особи з обліку в органах статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Порядок внесення до Єдиного державного реєстру судового рішення щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи

Підставою для внесення до Єдиного державного реєстру запису про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи є постановлення судом рішення щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи.

Суд, який постановив рішення щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи, у день набрання таким рішенням законної сили направляє його державному реєстратору за місцем реєстрації юридичної особи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи.

Дата надходження судового рішення щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи внести до Єдиного державного реєстру запис про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи та в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про внесення такого запису для взяття юридичної особи на облік та/або вчинення інших дій відповідно до законодавства, а також повідомити юридичну особу про внесення до Єдиного державного реєстру запису про відміну державної реєстрації її припинення.

При надходженні до державного реєстратора оригіналу установчих документів юридичної особи, державна реєстрація припинення якої була відмінена на підставі відповідного судового рішення, державний реєстратор зобов'язаний зробити на зазначених документах відмітку про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи та видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) на адресу місця проживання одного із засновників (учасників) юридичної особи, щодо якої було постановлено судове рішення щодо відміни державної реєстрації припинення юридичної особи.

Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця

Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця проводиться у разі:

- прийняття фізичною особою - підприємцем рішення про припинення підприємницької діяльності;
- смерті фізичної особи - підприємця;

- постановлення судового рішення про оголошення фізичної особи померлою або визнання безвісно відсутньою;
  - постановлення судового рішення про визнання фізичної особи, яка є підприємцем, недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності;
  - постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.
Підставами для постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця є:
    - визнання фізичної особи - підприємця банкрутом;
    - провадження нею підприємницької діяльності, що заборонена законом;
    - неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону;
    - наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність фізичної особи - підприємця за зазначеним місцем проживання.
- Фізична особа позбавляється статусу підприємця з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

Порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням

Для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності така фізична особа - підприємець або уповноважена нею особа має подати державному реєстраторові (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) заяву про припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем із зазначенням відомостей про порядок та строк заявлення кредитором своїм вимог.

У разі якщо після закінчення проведення заходів щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, але не раніше закінчення строку заявлення кредитором своїм вимог фізичній особі не надані у встановленому законом порядку органом доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України довідки про відсутність заборгованості із сплати податків, зборів та/або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування або рішення про відмову в їх видачі, фізична особа - підприємець або уповноважена ним особа не раніше ніж через десять робочих днів з дня закінчення такого строку набуває право на подання державному реєстраторові документів, передбачених частиною одинадцятою статті 47 цього Закону, за винятком зазначених довідок, для проведення державної реєстрації припинення підприємницької

діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням за принципом мовчазної згоди.

За наявності підстав, визначених абзацом першим цієї частини, державний реєстратор проводить державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи за принципом мовчазної згоди, про що вносить відповідний запис до Єдиного державного реєстру.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності, якщо вони не передбачені законом.

Якщо документи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності подаються заявником або уповноваженою ним особою особисто, державному реєстратору додатково пред'являється паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця.

Органи доходів і зборів, Пенсійного фонду України під час проведення заходів щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням надсилають в електронній формі та на паперовому носії державному реєстраторові протягом десяти робочих днів з дати публікації повідомлення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням одне з таких повідомлень, що має бути засвідчене підписом відповідної посадової особи у встановленому порядку, а саме:

- повідомлення про початок проведення позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з припиненням підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням;
- повідомлення про неможливість проведення позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з припиненням підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням.

У разі надання державному реєстраторові повідомлення про неможливість проведення органами доходів і зборів, Пенсійного фонду України позапланової перевірки, призначеної у зв'язку з припиненням підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням, таке повідомлення не пізніше двох місяців з дати публікації повідомлення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням має бути замінено відповідним органом доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України повідомленням про проведення позапланової перевірки або повідомленням про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням.

Повідомлення про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням органами доходів і зборів та/або

Пенсійного фонду України надсилаються державному реєстраторові в електронній формі та на паперовому носії із зазначенням обґрунтованих обставин, які підтверджують проведення перевірки або неможливість її проведення, наявність грошових зобов'язань або заборгованості із сплати податків, зборів та/або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування або наявність інших обставин, за яких фізичну особу - підприємця не може бути припинено, або про відкликання таких повідомлень.

Органи доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дати, коли вони дізналися про усунення обставин, які були підставою заперечень проти проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за її рішенням, відкликати повідомлення про наявність таких заперечень.

Зазначені повідомлення мають бути засвідчені підписом відповідної посадової особи у встановленому порядку.

Форми повідомлень, зазначених у цій частині, порядок їх заповнення та подання державному реєстраторові встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику та Пенсійним фондом України відповідно.

Дата надходження до державного реєстратора повідомлень органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Документи, які подаються для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) заявнику з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор має право залишити заяву про припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем, яка передбачена частиною першою цієї статті, без розгляду, якщо:

- заява подана за неналежним місцем проведення державної реєстрації припинення фізичною особою - підприємцем підприємницької діяльності;
- заява не відповідає вимогам частини першої цієї статті або частини першої статті 8;
- строк заявлення кредиторами своїх вимог, зазначений у заяві, не відповідає вимогам закону.

Про залишення документів, які подавалися для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності, без розгляду заявнику в день надходження документів державним реєстратором видаються (надсилається поштовим відправленням) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів, які подавалися для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності, без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності, без розгляду не перешкоджає повторному зверненню заявника до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

Державний реєстратор за відсутності підстав для залишення без розгляду документів, які подані для внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності, зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з дати надходження зазначених документів внести до Єдиного державного реєстру запис про рішення щодо припинення фізичною особою - підприємцем підприємницької діяльності із зазначенням відомостей про порядок та строк заявлення кредитором своїх вимог і в той самий день передати органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України повідомлення про внесення такого запису.

Повідомлення про внесення запису до Єдиного державного реєстру про рішення фізичної особи - підприємця щодо припинення нею підприємницької діяльності публікується у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації.

Відомості про дату публікації повідомлення, яке містить інформацію про строк заявлення вимог кредиторів щодо фізичної особи - підприємця, яка припиняє підприємницьку діяльність, підлягають наданню органам доходів і зборів, Пенсійного фонду України не пізніше наступного дня з дати публікації такого повідомлення.

З дати внесення до Єдиного державного реєстру запису щодо рішення про припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем забороняється проведення державної реєстрації змін, пов'язаних із зміною місця проживання фізичної особи - підприємця, щодо якої прийнято рішення про припинення підприємницької діяльності.

Для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем за її рішенням фізична особа - підприємець або уповноважена нею особа не раніше закінчення

строку пред'явлення вимог кредиторів, зазначеного у заяві про припинення підприємницької діяльності, подає державному реєстраторові особисто (надсилає рекомендованим листом з описом вкладення) або через уповноважену особу такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем за її рішенням;
- довідку відповідного органу доходів і зборів про відсутність заборгованості із сплати податків, зборів;
- довідку відповідного органу Пенсійного фонду України про відсутність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування.

У реєстраційній картці на проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця така фізична особа - підприємець або уповноважена нею особа письмово зазначає та підтверджує своїм особистим підписом, що нею вчинено всі передбачені законодавством дії стосовно порядку припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, включаючи завершення розрахунків з кредиторами (у тому числі із сплати податків, зборів, обов'язкових платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування).

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації припинення фізичної особи - підприємця, якщо вони не передбачені законом.

У разі якщо документи для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем подаються заявником або уповноваженою ним особою особисто, державному реєстраторові додатково пред'являються паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця та документ, що підтверджує його (її) повноваження (довіреність).

Документи, які подаються для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) заявнику з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор має право залишити без розгляду документи, які передбачені частиною дев'ятою цієї статті, якщо:

- документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації;

- документи не відповідають вимогам, встановленим частиною одинадцятою цієї статті, частиною першою або другою статті 8 цього Закону;
- документи подані не в повному обсязі;
- документи подані раніше строку, встановленого частиною одинадцятою цієї статті;
- від органів доходів і зборів та/або Пенсійного фонду України надійшло повідомлення про наявність заперечень проти проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, і воно не відкликане.

Про залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем, без розгляду заявнику в день надходження документів державним реєстратором видається (надсилається поштовим відправленням) відповідне повідомлення із зазначенням підстав залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем, без розгляду та документи, що подавалися для проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця, відповідно до опису.

Залишення документів, які подавалися для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем, без розгляду не перешкоджає повторному зверненню заявника до державного реєстратора в загальному порядку після усунення причин, що були підставою для залишення цих документів без розгляду.

За відсутності підстав для залишення документів без розгляду державний реєстратор повинен внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем є датою державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем.

Строк державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем не повинен перевищувати одного робочого дня з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем.

Державний реєстратор не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем повинен видати (надіслати рекомендованим листом) заявнику або уповноваженій ним особі повідомлення про проведення державної реєстрації припинення підприємницької

діяльності фізичною особою - підприємцем, другим примірник якого залучається до реєстраційної справи цієї фізичної особи - підприємця.

Порядок надання відомостей про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України встановлюється статтею 51 Закону.

Порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у разі її смерті, оголошення її померлою або визнання фізичної особи - підприємця безвісно відсутньою

У разі смерті фізичної особи - підприємця третя особа, зокрема спадкоємець або відповідний державний орган, може подати державному реєстратору особисто (надіслати поштовим відправленням) нотаріально засвідчену копію свідоцтва про смерть фізичної особи або довідку органу реєстрації актів цивільного стану про смерть фізичної особи.

Державний реєстратор у разі отримання повідомлення про смерть фізичної особи - підприємця та в разі, якщо третя особа, зокрема спадкоємець або відповідний орган виконавчої влади, протягом двох місяців з дня отримання такого повідомлення не подає нотаріально засвідчену копію свідоцтва про смерть фізичної особи або довідку органу реєстрації актів цивільного стану про смерть фізичної особи, зобов'язаний надіслати запит до відповідного органу реєстрації актів цивільного стану для отримання документа про підтвердження факту смерті фізичної особи - підприємця відповідно до законодавства України.

Державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, якщо вони не передбачені частиною першою цієї статті.

Якщо документи для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем подаються третьою особою, зокрема спадкоємцем, особисто, державному реєстратору додатково пред'являється її паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця.

Документи, які подаються для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається третій особі, зокрема спадкоємцю (надсилається поштовим відправленням), з відміткою про дату надходження документів.

Суд, який постановив рішення про оголошення фізичної особи - підприємця померлою або визнання фізичної особи - підприємця безвісно відсутньою, в день набрання таким рішенням законної сили

направляє його копію державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи - підприємця.

У судовому рішенні про оголошення фізичної особи - підприємця померлою або визнання фізичної особи - підприємця безвісно відсутньою вказується особа, яка призначена управителем майна фізичної особи - підприємця, за поданням органу опіки та піклування, якщо інше не встановлено законом.

Дата надходження документів для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем у разі її смерті або оголошення її померлою, або визнання фізичної особи - підприємця безвісно відсутньою вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з дати надходження документів для проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем у разі її смерті або оголошення її померлою, або визнання фізичної особи - підприємця безвісно відсутньою заповнити реєстраційну картку на проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у зв'язку з її смертю або оголошенням її померлою, або визнанням її безвісно відсутньою та внести до Єдиного державного реєстру запис про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем у зв'язку з її смертю або оголошенням її померлою, або визнанням її безвісно відсутньою.

Порядок надання відомостей про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України встановлюється статтею 51 Закону.

Порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за судовим рішенням, що не пов'язано з банкрутством фізичної особи - підприємця

Суд, який постановив рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, у тому числі рішення про визнання фізичної особи - підприємця недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності, в день набрання таким рішенням законної сили направляє його копію державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи - підприємця для внесення до Єдиного державного реєстру запису про судові рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

Дата надходження судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

У разі, якщо підставою для постановлення судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичною особою -

підприємцем є визнання її недієздатною або обмеження її цивільної дієздатності у судовому рішенні щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця в зв'язку з визнанням фізичної особи - підприємця недієздатною або обмеженням її цивільної дієздатності суд зазначає особу, яка призначена управителем майна фізичної особи - підприємця за поданням органу опіки та піклування, якщо інше не встановлено законом.

Державний реєстратор зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем внести до Єдиного державного реєстру запис про судове рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця та в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України та фізичну особу - підприємця, щодо якої було постановлено судове рішення, про внесення такого запису.

З дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про судове рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем застосовуються обмеження, які встановлені законом, зокрема частиною десятою статті 47 Закону.

Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності за судовим рішенням, що не пов'язане з банкрутством фізичної особи - підприємця, здійснюється в тому числі опікуном, піклувальником чи управителем майна, зазначеним у судовому рішенні, із застосуванням процедур, установлених частинами одинадцятою – двадцятою статті 47 Закону.

*Порядок проведення державним реєстратором
спрощеної процедури державної реєстрації припинення
підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця*

Спрощена процедура державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця проводиться державним реєстратором на підставі судового рішення про:

- скасування (визнання недійсною) державної реєстрації фізичної особи - підприємця у випадках, передбачених законом, у разі якщо таке рішення прийнято судом до 1 липня 2004 року, крім судового рішення про визнання фізичної особи - підприємця банкрутом;
- припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, що не пов'язане з банкрутством, якщо таке рішення прийнято судом після 1 липня 2004 року та в разі ненадання державному реєстратору протягом трьох років з дати опублікування у спеціалізованому друкованому засобі масової інформації оголошення про постановлення судового рішення щодо припинення підприємницької діяльності фізичної особи -

підприємця, що не пов'язане з банкрутством, документів, перелік яких визначено частиною одинадцятої статті 47 Закону.

За наявності підстав, визначених частиною першою цієї статті, державний реєстратор розпочинає процес проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

З цією метою державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про те, що ним розпочато процес проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

Одночасно державний реєстратор надсилає поштовим відправленням повідомлення органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, фондам соціального страхування про те, що з відповідної дати розпочинається процес проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

Органи доходів і зборів, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування у місячний строк з дати надходження повідомлення від державного реєстратора повинні надіслати йому:

- довідку відповідного органу доходів і зборів про відсутність або про списання заборгованості із сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) фізичної особи - підприємця або повідомлення про наявність податкового боргу та неможливість проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності такої фізичної особи - підприємця;
- довідку відповідного органу Пенсійного фонду України про відсутність або про списання заборгованості фізичної особи - підприємця або повідомлення про наявність у фізичної особи - підприємця боргу із сплати страхових внесків та неможливість проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця;
- довідки відповідних органів фондів соціального страхування про відсутність або про списання заборгованості фізичної особи - підприємця або повідомлення про наявність у фізичної особи - підприємця боргу із сплати страхових внесків та неможливість проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

Після надходження довідок, зазначених у частині третій цієї статті, від органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування державний реєстратор заповнює відповідну реєстраційну картку та вносить до Єдиного державного реєстру запис про проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

У разі надходження до державного реєстратора від фізичної особи - підприємця, органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування повідомлень про розпочаті ними заходи з припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про зупинення процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у зв'язку з початком процесу проведення заходів з припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця в порядку, встановленому Законом.

У разі надходження до державного реєстратора від заінтересованих органів, кредиторів фізичної особи - підприємця повідомлень про заперечення ними щодо проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про зупинення процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця на підставі таких заперечень.

У разі надходження до державного реєстратора від заінтересованих осіб органів, кредиторів фізичної особи - підприємця повідомлень про зняття заперечень щодо проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця або в разі неприпинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця протягом одного року з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про зупинення процесу проведення спрощеної процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця державний реєстратор повторно розпочинає спрощену процедуру державної реєстрації припинення підприємницької діяльності такої фізичної особи - підприємця в порядку, визначеному цією статтею.

Порядок державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за судовим рішенням щодо визнання фізичної особи – підприємця банкрутом

Суд, який постановив рішення про порушення провадження у справі про банкрутство фізичної особи - підприємця, у день набрання рішенням законної сили надсилає його державному реєстратору за місцезнаходженням фізичної особи - підприємця для внесення до Єдиного державного реєстру запису про відповідне судове рішення.

Дата надходження судового рішення про порушення провадження у справі про банкрутство фізичної особи - підприємця вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен у день надходження судового рішення про порушення провадження у справі про банкрутство фізичної особи - підприємця внести до Єдиного державного реєстру запис про таке рішення суду та в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України про внесення до Єдиного державного реєстру такого запису.

Суд, який постановив рішення про визнання фізичної особи - підприємця банкрутом, у день набрання ним законної сили надсилає його копію державному реєстратору за місцем державної реєстрації фізичної особи - підприємця для внесення до Єдиного державного реєстру запису про судові рішення. Дата надходження відповідного судового рішення вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен у день надходження судового рішення про визнання фізичної особи - підприємця банкрутом внести до Єдиного державного реєстру запис про судові рішення щодо визнання фізичної особи - підприємця банкрутом і в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України, а також фізичну особу - підприємця, щодо якої було прийнято рішення суду, про внесення такого запису.

У разі якщо після завершення процедури банкрутства, встановленої законом, судом постановлено рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у зв'язку з визнанням її банкрутом, суд, що постановив відповідне рішення, у день набрання ним законної сили надсилає його державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи - підприємця для внесення відповідного запису. Дата надходження відповідного судового рішення вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен у день надходження судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у зв'язку з визнанням її банкрутом заповнити реєстраційну картку про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у зв'язку з визнанням її банкрутом.

У разі якщо після завершення процедури банкрутства, встановленої законом, судом постановлено рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство, суд, що постановив відповідне рішення, у день набрання ним законної сили надсилає його державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи - підприємця для внесення до Єдиного державного реєстру запису про судові рішення щодо припинення провадження у справі про банкрутство.

Дата надходження судового рішення про припинення провадження у справі про банкрутство фізичної особи - підприємця вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен у день надходження судового рішення про припинення провадження у справі про банкрутство внести до Єдиного державного реєстру запис про припинення провадження у справі про банкрутство фізичної особи - підприємця та в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України про внесення такого запису.

*Порядок надання відомостей органам статистики,
доходів і зборів, Пенсійного фонду України
щодо реєстрації припинення фізичної особи – підприємця*

Державний реєстратор у день державної реєстрації припинення фізичної особи - підприємця, зобов'язаний надіслати відповідним органам статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України повідомлення про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем та відомості реєстраційної картки про проведення державної реєстрації припинення фізичної особи - підприємця.

Повідомлення про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця у разі її смерті або оголошення її померлою, або визнання її безвісно відсутньою або повідомлення про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця за судовим рішенням щодо визнання фізичної особи - підприємця банкрутом, а також відомості відповідної реєстраційної картки є підставою для зняття фізичної особи - підприємця з обліку в органах статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України.

*Порядок внесення до Єдиного державного реєстру судового рішення
щодо відміни державної реєстрації припинення підприємницької
діяльності фізичної особи – підприємця*

Підставою для внесення до Єдиного державного реєстру запису про відміну державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця є постановлення судом рішення щодо відміни державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця.

Суд, який постановив рішення щодо відміни державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, у день набрання таким рішенням законної сили направляє його державному реєстратору за місцем реєстрації фізичної особи для внесення до Єдиного державного реєстру запису про відміну державної реєстрації фізичної особи - підприємця.

Дата надходження судового рішення щодо відміни державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи -

підприємця вноситься державним реєстратором до журналу обліку реєстраційних дій.

Державний реєстратор повинен не пізніше наступного робочого дня з дати надходження судового рішення щодо відміни державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця внести до Єдиного державного реєстру запис про відміну державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця та в той же день повідомити органи статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України про внесення такого запису для взяття фізичної особи - підприємця на облік, а також не пізніше наступного робочого дня видати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) на адресу місця проживання фізичної особи - підприємця, щодо якої було прийнято судове рішення про відміну державної реєстрації припинення, виписку з Єдиного державного реєстру.

Питання для самостійної роботи

1. Назвіть основні нормативно-правові акти України які регулюють правовідносини в області легалізації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
2. Визначте правовий статус юридичної особи.
3. Визначте правовий статус фізичної особи-підприємця.
4. Дайте поняття фізичної особи згідно теорії права та Цивільного кодексу України.
5. Цінова політика держави при державній реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності.
6. Правовий статус Єдиного державного реєстру.
7. Правовий статус державного реєстратора.

РОЗДІЛ 4 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ І ФОРМ ПІДПРИЄМСТВ

Організаційно-правові форми підприємницької діяльності

Основним законодавчим актом який визначає правовий статус підприємств є Господарський кодекс України. А саме гл.7 цього акта містить поняття, види та організаційні форми підприємств, загальні положення щодо діяльності та управління підприємством, склад його майна та інші відомості. Особливості правового статусу підприємств різних видів встановлені у розділі 8 – 11 кодексу.

Крім того, правовий статус окремих видів підприємств визначається окремими спеціальними нормативними актами. Наприклад поняття, і класифікація господарських товариств, правила їх створення, діяльності, а також права і обов'язки засновників та учасників, окрім ЦКУ та ГКУ, містяться в Законі України “Про господарські товариства” від 19.09.1991 року №1576-ХІІ; специфіку діяльності колективного сільськогосподарського підприємства визначено у Законі України “про колективне сільськогосподарське підприємство” від 14.02.1992 р. № 2114-ХІІ, кооперативів – в Законі України від 10.07.2003 р № 1087-ІV “Про кооперацію” тощо. Вони нами будуть розглядатися окремо.

Підприємство як організаційна форма господарювання

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту або модельного статуту. Підприємства незалежно від форми власності, організаційно-правової форми, а також установчих документів, на основі яких вони створені та діють, мають рівні права та обов'язки.

Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Види та організаційні форми підприємств

Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом.

У разі якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менш як десять відсотків, воно визнається *підприємством з іноземними інвестиціями*.

Підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається *іноземним підприємством*.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства *унітарні та корпоративні*.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Особливості правового статусу унітарних і корпоративних підприємств встановлюються цим Кодексом, іншими законодавчими актами.

У випадках існування залежності від іншого підприємства, підприємство визнається дочірнім.

Для підприємств певного виду та організаційних форм законами можуть встановлюватися особливості господарювання.

Організаційна структура підприємства

Підприємство може складатися з виробничих структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро, лабораторій тощо), а також функціональних структурних підрозділів апарату управління (управлінь, відділів, бюро, служб тощо).

Функції, права та обов'язки структурних підрозділів підприємства визначаються положеннями про них, які затверджуються в порядку, визначеному статутом підприємства або іншими установчими документами.

Підприємство самостійно визначає свою організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розпис.

Підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, погоджуючи питання про розміщення таких підрозділів підприємства з відповідними органами місцевого самоврядування в установленому законодавством порядку. Такі відокремлені підрозділи не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення про них, затвердженого підприємством. Підприємства можуть відкривати рахунки в установах банків через свої відокремлені підрозділи відповідно до закону.

Діяльність розташованих на території України відокремлених підрозділів підприємств, що знаходяться за її межами, регулюється цим Кодексом та іншими законами.

Управління підприємством

Управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу.

Власник здійснює свої права щодо управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів.

Для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) або уповноважений ним орган призначає (обирає) керівника підприємства.

У разі найму керівника підприємства з ним укладається договір (контракт), в якому визначаються строк найму, права, обов'язки і відповідальність керівника, умови його матеріального забезпечення, умови звільнення його з посади, інші умови найму за погодженням сторін.

Керівник підприємства без доручення діє від імені підприємства, представляє його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, формує адміністрацію підприємства і вирішує питання діяльності підприємства в межах та порядку, визначених установчими документами.

Керівника підприємства може бути звільнено з посади достроково на підставах, передбачених договором (контрактом) відповідно до закону.

На всіх підприємствах, які використовують найману працю, між власником або уповноваженим ним органом і трудовим колективом або уповноваженим ним органом повинен укладатися колективний договір, яким регулюються виробничі, трудові та соціальні відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства. Вимоги до змісту і порядок укладення колективних договорів визначаються законодавством про колективні договори.

Трудовий колектив підприємства становлять усі громадяни, які своєю працею беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (контракту, угоди) або інших форм, що регулюють трудові відносини працівника з підприємством. Повноваження трудового колективу щодо його участі в управлінні підприємством встановлюються статутом або іншими установчими документами відповідно до вимог цього Кодексу, законодавства про окремі види підприємств, закону про трудові колективи.

Рішення з соціально-економічних питань, що стосуються діяльності підприємства, виробляються і приймаються його органами управління за участі трудового колективу і уповноважених ним органів.

Особливості управління підприємствами окремих видів (організаційних форм підприємств) встановлюються цим Кодексом та законами про такі підприємства.

Майно підприємства

Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

Джерелами формування майна підприємства є:

- грошові та матеріальні внески засновників;
- доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності;
- доходи від цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Цілісний майновий комплекс підприємства визнається нерухомістю і може бути об'єктом купівлі-продажу та інших угод, на умовах і в порядку, визначених цим Кодексом та законами, прийнятими відповідно до нього.

Реалізація майнових прав підприємства здійснюється в порядку, встановленому Господарським Кодексом, іншими законодавчими актами України.

Володіння і користування природними ресурсами підприємство здійснює в установленому законодавством порядку за плату, а у випадках, передбачених законом, на пільгових умовах.

Підприємство випускає, реалізує та придбаває цінні папери відповідно до законодавства України.

Держава гарантує захист майнових прав підприємства. Вилучення державою у підприємства майна, що ним використовується, здійснюється лише у випадках і порядку, передбачених законом.

Господарські відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами

Відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами в усіх сферах господарської діяльності здійснюються на основі договорів. Підприємства вільні у виборі предмета договору, визначенні зобов'язань, інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України.

Підприємство має право реалізовувати самостійно всю продукцію на території України і за її межами, якщо інше не передбачено законом.

Державні підприємства, у тому числі господарські товариства (крім банків), у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв), здійснюють залучення внутрішніх довгострокових (більше одного року) та зовнішніх кредитів (позик), надають гарантії або є поручителями за такими зобов'язаннями за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, здійснюють залучення внутрішніх короткострокових (до одного року) кредитів (позик), надають гарантії або є поручителями за такими зобов'язаннями – за погодженням з органом виконавчої влади, який здійснює функції управління державною власністю. Порядок таких погоджень встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємства

Підприємство самостійно здійснює зовнішньоекономічну діяльність, яка є частиною зовнішньоекономічної діяльності України і регулюється законами України, іншими прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

Порядок використання коштів підприємства в іноземній валюті визначається цим Кодексом та іншими законами.

Підприємство, яке здійснює зовнішньоекономічну діяльність, може відкривати за межами України свої представництва, філії та виробничі підрозділи, утримання яких здійснюється за кошти підприємства.

Соціальна діяльність підприємства

Питання щодо поліпшення умов праці, життя і здоров'я, гарантії обов'язкового медичного страхування працівників підприємства та їх сімей, а також інші питання соціального розвитку вирішуються трудовим колективом за участі власника або уповноваженого ним органу відповідно до законодавства, установчих документів підприємства, колективного договору.

Підприємство забезпечує підготовку кваліфікованих робітників та спеціалістів, їх економічне і професійне навчання як у власних навчальних закладах, так і в інших навчальних закладах за відповідними угодами. Підприємство надає пільги відповідно до закону своїм працівникам, які навчаються без відриву від виробництва.

Пенсіонери та інваліди, які працювали до виходу на пенсію на підприємстві, користуються нарівні з його працівниками наявними можливостями медичного обслуговування, забезпечення житлом, путівками в оздоровчі та профілактичні заклади, іншими соціальними послугами і пільгами, що передбачені статутом підприємства.

Власник, органи управління підприємства зобов'язані забезпечити для всіх працівників підприємства належні і безпечні умови праці. Підприємство несе відповідальність в установленому законом порядку за шкоду, завдану здоров'ю та працездатності його працівників.

Підприємство зобов'язане забезпечити сприятливі умови праці жінок та неповнолітніх, забезпечувати їх роботою переважно в денний час; жінок, які мають малолітніх дітей, вагітних жінок переводити на легшу роботу з нешкідливими умовами праці, надавати їм інші пільги, передбачені законом. Підприємство із шкідливими умовами праці створює окремі цехи, дільниці для надання жінкам, неповнолітнім та окремим категоріям працюючих більш легкої роботи.

Підприємство самостійно встановлює для своїх працівників додаткові відпустки, скорочений робочий день та інші пільги, а також має право заохочувати працівників інших підприємств, установ, організацій, які його обслуговують.

Підприємство має право забезпечувати додатковою пенсією, незалежно від розмірів державної пенсії, працівника, який став інвалідом на даному підприємстві внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання. У разі смерті працівника підприємства при виконанні ним службових обов'язків власник, підприємство

добровільно чи за рішенням суду забезпечують сім'ю працівника допомогою відповідно до закону.

Підприємство з правом найму робочої сили забезпечує визначену відповідно до закону кількість робочих місць для працевлаштування неповнолітніх, інвалідів, інших категорій громадян, які потребують соціального захисту. Відповідальність підприємства за невиконання даної вимоги встановлюється законом.

Об'єднання підприємств

Підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою господарську діяльність (виробничу, комерційну та інші види діяльності) на умовах і в порядку, встановлених цим Кодексом та іншими законами.

За рішенням Кабінету Міністрів України або органів, до повноважень яких належить управління державними або комунальними підприємствами, можуть утворюватися об'єднання підприємств на умовах і в порядку, встановлених цим Кодексом та іншими законами.

Види об'єднань підприємств, їх загальний статус, а також основні вимоги щодо здійснення ними господарської діяльності визначаються цим Кодексом, інші питання їх діяльності регулюються законодавством України.

Облік і звітність підприємства

Облік і звітність підприємства здійснюються відповідно до вимог статті 19 Господарського Кодексу України та інших нормативно-правових актів.

Відомості, не передбачені законом, підприємство надає органам державної влади, органам місцевого самоврядування, іншим підприємствам, установам, організаціям на договірній основі або в порядку, передбаченому установчими документами підприємства

Казенне підприємство

Казенні підприємства створюються у галузях економіки, в яких:

- законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;
- основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;
- за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;
- переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним;

– приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом.

Казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог цього Кодексу за рішенням органу, до компетенції якого належить створення даного підприємства.

Майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління.

Казенне підприємство є юридичною особою, має відповідні рахунки в установах державного банку, печатку із своїм найменуванням.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво та реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл.

Найменування казенного підприємства повинно містити слова «казенне підприємство».

Особливості господарської діяльності казенних підприємств

Казенне підприємство здійснює господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу, до сфери управління якого воно входить.

Казенне підприємство самостійно організовує виробництво продукції (робіт, послуг) і реалізує її за цінами (тарифами), що визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено законом.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить.

Відчуження нерухомого майна, а також повітряних і морських суден внутрішнього плавання та рухомого складу залізничного транспорту здійснюється за умови додаткового погодження в установленому порядку з Фондом державного майна України.

Фонд державного майна України виступає організатором продажу нерухомого майна в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Джерелами формування майна казенного підприємства є:

- державне майно, передане підприємству відповідно до рішення про його створення;
- кошти та інше майно, одержані від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства;
- цільові кошти, виділені з Державного бюджету України;
- кредити банків;
- частина доходів підприємства, одержаних ним за результатами господарської діяльності, передбачена статутом;
- інші джерела, не заборонені законом.

Казенне підприємство одержує кредити для виконання статутних завдань під гарантію органу, до сфери управління якого входить підприємство.

Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Порядок розподілу та використання прибутку (доходу) казенного підприємства визначається фінансовим планом, який затверджується у порядку, встановленому статтею 75 Господарського Кодексу для державних комерційних підприємств.

Інші особливості господарської та соціальної діяльності казенних підприємств визначаються цим Кодексом, законом про державні підприємства та іншими законодавчими актами.

Комунальні унітарні підприємства

Комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління.

Орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади і виконує його функції у межах, визначених цим Кодексом та іншими законодавчими актами.

Майно комунального унітарного підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство).

Статутний капітал комунального унітарного підприємства утворюється органом, до сфери управління якого воно належить.

Розмір статутного капіталу комунального унітарного підприємства визначається відповідною місцевою радою.

Статутний капітал комунального унітарного підприємства підлягає сплаті до закінчення першого року з дня державної реєстрації такого підприємства.

Найменування комунального унітарного підприємства повинно містити слова «комунальне підприємство» та вказівку на орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить дане підприємство.

Комунальне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника та органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого воно входить.

Комунальне унітарне підприємство очолює керівник підприємства, що призначається органом, до сфери управління якого входить підприємство, і є підзвітним цьому органу.

Збитки, завдані комунальному унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду.

Особливості господарської діяльності комунальних унітарних підприємств визначаються відповідно до вимог, встановлених цим Кодексом щодо діяльності державних комерційних або казенних підприємств, а також інших вимог, передбачених законом.

Господарські товариства

Поняття господарського товариства

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. У випадках, передбачених цим Кодексом, господарське товариство може діяти у складі одного учасника.

Засновниками і учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин, зазначені у статті 2 Господарського Кодексу, а також громадяни, які не є суб'єктами господарювання. Обмеження щодо заснування та участі в господарських товариствах суб'єктів господарювання або інших осіб встановлюються Господарським Кодексом, іншими законами.

Господарські товариства є юридичними особами.

Суб'єкти господарювання – юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського товариства, зберігають статус юридичної особи.

Господарські товариства можуть здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, якщо інше не передбачено законом.

Види господарських товариств

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладами (вкладники).

Учасниками повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва.

Статутний капітал та фонди господарського товариства

Сума вкладів засновників та учасників господарського товариства становить статутний капітал товариства.

Товариство має право змінювати (збільшувати або зменшувати) розмір статутного капіталу в порядку, встановленому цим Кодексом та законом, прийнятим відповідно до нього.

Рішення товариства про зміни розміру статутного капіталу набирає чинності з дня внесення цих змін до державного реєстру.

У господарському товаристві створюються резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами, але не менш як п'ятнадцять відсотків статутного капіталу, а також інші фонди, передбачені законодавством України або установчими документами товариства. Розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим п'яти відсотків суми прибутку товариства.

Прибуток господарського товариства утворюється з надходжень від його господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці. З економічного прибутку товариства сплачуються передбачені законом податки та інші обов'язкові платежі, а також відсотки по кредитах банків і по облігаціях. Прибуток, одержаний після зазначених розрахунків, залишається у розпорядженні товариства, яке визначає напрями його використання відповідно до установчих документів товариства.

Підприємства колективної власності Поняття підприємства колективної власності

Підприємством колективної власності визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників).

Підприємствами колективної власності є виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом.

Господарська діяльність кооперативів

Кооперативи як добровільні об'єднання громадян з метою спільного вирішення ними економічних, соціально-побутових та інших питань можуть створюватися у різних галузях (виробничі, споживчі, житлові тощо). Діяльність різних видів кооперативів регулюється законом.

Господарська діяльність кооперативів повинна здійснюватися відповідно до вимог цього Кодексу, інших законодавчих актів.

З метою здійснення господарської діяльності на засадах підприємництва громадяни можуть утворювати виробничі кооперативи (кооперативні підприємства).

Виробничий кооператив

Виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності.

Виробничі кооперативи можуть здійснювати виробничу, переробну, заготівельно-збутову, постачальницьку, сервісну і будь-яку іншу підприємницьку діяльність, не заборонену законом.

Виробничий кооператив є юридичною особою і діє на основі статуту.

Найменування виробничого кооперативу повинно містити слова «виробничий кооператив» або «кооперативне підприємство».

Принципи діяльності виробничого кооперативу

Виробничі кооперативи створюються та здійснюють свою діяльність за такими принципами:

- добровільність членства громадян у кооперативі та вільний вихід з нього;
- особиста трудова участь членів кооперативу у діяльності підприємства;
- відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає брати участь у його діяльності на умовах, встановлених статутом кооперативу;
- демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу при прийнятті рішень;
- розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу;
- контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом.

Загальні умови створення виробничого кооперативу

Засновниками (членами) виробничого кооперативу можуть бути громадяни, іноземці та особи без громадянства. Чисельність членів виробничого кооперативу не може бути меншою, ніж три особи.

Рішення про створення виробничого кооперативу приймається його установчими зборами.

Виробничий кооператив вважається створеним і набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації відповідно до вимог цього Кодексу.

Членство у виробничому кооперативі

Членами виробничого кооперативу можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку, визнають статут кооперативу та дотримуються його вимог, беруть майнову та трудову участь у діяльності кооперативу.

Громадяни можуть бути одночасно членами виробничих кооперативів, а також членами кооперативів інших типів (споживчих, житлових тощо).

Вступ до виробничого кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви громадянина. Член кооперативу робить вступний та пайовий внески в порядку, визначеному статутом виробничого кооперативу. Рішення правління (голови) кооперативу про прийняття у члени кооперативу підлягає затвердженню загальними зборами. Порядок прийняття такого рішення та його затвердження визначається статутом кооперативу.

Членство у виробничому кооперативі припиняється у разі:

- добровільного виходу з кооперативу;
- припинення трудової участі в діяльності кооперативу;
- виключення з кооперативу у випадках і в порядку, визначених статутом;
- незатвердження загальними зборами членів кооперативу рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу;
- смерті члена кооперативу.

Порядок і майнові наслідки припинення членства у виробничому кооперативі визначаються цим Кодексом та статутом кооперативу.

Виключення з виробничого кооперативу (звільнення члена кооперативу з кооперативного підприємства) може бути оскаржено до суду.

Права та обов'язки членів виробничого кооперативу

Основними правами членів виробничого кооперативу є:

- участь в управлінні кооперативом, право голосу на загальних зборах членів кооперативу, право обирати і бути обраним в органи управління кооперативом;
- користування послугами кооперативу;
- одержання кооперативних виплат та частки доходу на пай;
- одержання достовірної та повної інформації про фінансово-господарську діяльність кооперативу;
- одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і строки, визначені його *статутом*.

Основними обов'язками членів виробничого кооперативу є дотримання статуту та виконання рішень органів управління кооперативу.

Статутом виробничого кооперативу можуть передбачатися також інші права та обов'язки членів кооперативу.

Майно виробничого кооперативу

Майно виробничого кооперативу становить колективну власність кооперативу. Виробничий кооператив є власником будівель, споруд, майнових внесків його членів, виготовленої ним продукції, доходів, одержаних від її реалізації та іншої діяльності, передбаченої статутом кооперативу, іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

Члени кооперативу можуть передавати як пайовий внесок право користування належною їм земельною ділянкою у порядку, визначеному земельним законодавством. За земельну ділянку, передану виробничому кооперативу в користування, з кооперативу може справлятися плата у розмірах, визначених загальними зборами членів кооперативу.

Для здійснення господарської та іншої діяльності виробничий кооператив за рахунок власного майна формує відповідні фонди.

Майно виробничого кооперативу відповідно до його статуту поділяється на пайовий і неподільний фонди. Неподільний фонд утворюється за рахунок вступних внесків і майна кооперативу (за винятком землі). Пайові внески членів кооперативу до нього не включаються. Порядок формування і розміри неподільного фонду встановлюються статутом.

Розміри пайових внесків до кооперативу встановлюються в рівних частинах та/або пропорційно очікуваній участі члена кооперативу в його господарській діяльності.

Фінансові ресурси виробничого кооперативу формуються за рахунок доходу від реалізації продукції (робіт, послуг), пайових та інших внесків членів кооперативу, кредитів та інших надходжень, не заборонених законодавством.

Споживча кооперація. Підприємства споживчої кооперації

Споживча кооперація в Україні – система самоврядних організацій громадян (споживчих товариств, їх спілок, об'єднань), а також підприємств та установ цих організацій, яка є самостійною організаційною формою кооперативного руху.

Первинною ланкою споживчої кооперації є споживче товариство – самоврядна організація громадян, які на основі добровільності членства, майнової участі та взаємодопомоги об'єднуються для спільної господарської діяльності з метою колективного організованого забезпечення своїх економічних і соціальних інтересів. Кожний член споживчого товариства має свою частку в його майні.

Споживче товариство є юридичною особою і діє на основі статуту.

Споживчі товариства можуть на добровільних засадах об'єднуватися в спілки, інші форми об'єднання, передбачені законом, єдину спілку споживчих товариств України та мають право вільного виходу з них.

Власність споживчої кооперації складається з власності споживчих товариств, спілок (об'єднань) та їх спільної власності і є однією з форм колективної власності. Володіння, користування та розпорядження власністю споживчої кооперації здійснюють її органи відповідно до установчих документів товариств, спілок (об'єднань).

Об'єкти права власності споживчої кооперації можуть перебувати у спільній власності споживчих товариств, спілок (об'єднань). Їх частка у власності визначається договором.

Правові засади організації та діяльності споживчої кооперації визначаються законом.

Споживчі товариства, їх спілки (об'єднання) можуть утворювати для здійснення своїх статутних цілей підприємства, установи та інші суб'єкти господарювання відповідно до вимог цього Кодексу та інших законів.

Підприємствами споживчої кооперації визнаються унітарні або корпоративні підприємства, утворені споживчим товариством (товариствами) або спілкою (об'єднанням) споживчих товариств відповідно до вимог цього Кодексу та інших законодавчих актів з метою здійснення статутних цілей цих товариств, спілок (об'єднань).

Підприємства об'єднань громадян, релігійних організацій

Підприємством об'єднання громадян, релігійної організації є унітарне підприємство, засноване на власності об'єднання громадян (громадської організації, політичної партії) або власності релігійної організації для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань.

Право власності об'єднань громадян реалізують їх вищі статутні органи управління в порядку, передбаченому законом та статутними документами. Право власності релігійних організацій реалізується їх органами управління відповідно до закону.

Засновником підприємства об'єднання громадян є відповідне об'єднання громадян, що має статус юридичної особи, а також об'єднання (спілка) громадських організацій у разі, якщо його статутом передбачено право заснування підприємств. Політичним партіям та юридичним особам, що ними створюються, забороняється засновувати підприємства, за винятком засобів масової інформації, підприємств, що здійснюють продаж суспільно-політичної літератури, інших пропагандистсько-агітаційних матеріалів, виробів з власною

символікою, проведення виставок, лекцій, фестивалів та інших суспільно-політичних заходів.

Релігійні організації мають право засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, необхідні для забезпечення діяльності цих організацій.

Підприємство об'єднання громадян, релігійної організації діє на основі статуту і є юридичною особою, здійснюючи свою діяльність на праві оперативного управління або господарського відання відповідно до вимог цього Кодексу.

Обмеження щодо створення та діяльності окремих видів підприємств об'єднання громадян, релігійної організації встановлюються законами.

РОЗДІЛ 5 ПРИВАТНІ ПІДПРИЄМСТВА. ІНШІ ВИДИ ПІДПРИЄМСТВ

Приватні підприємства

Приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.

Порядок організації та діяльності приватних підприємств визначається Господарським Кодексом та іншими законами.

Фермерське господарство

Фермерське господарство є формою підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції.

Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою).

Відносини, пов'язані із створенням та діяльністю фермерських господарств, регулюються цим Кодексом, а також законом про фермерське господарство, іншими законами. Детальніше розглянемо нижче.

Підприємство з іноземними інвестиціями

Підприємство, створене відповідно до вимог Господарського Кодексу, в статутному капіталі якого не менш як десять відсотків становить іноземна інвестиція, визнається **підприємством з іноземними інвестиціями**. Підприємство набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями з дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс.

Іноземною інвестицією є цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Іноземні інвестиції можуть вкладатися в об'єкти, інвестування в які не заборонено законами України.

Підприємства з іноземними інвестиціями мають право бути засновниками дочірніх підприємств, створювати філії і представництва на території України і за її межами з дотриманням вимог законодавства України та законодавства відповідних держав.

Законом можуть бути визначені галузі господарювання та/або території, в яких встановлюється загальний розмір участі іноземного інвестора, а також території, на яких діяльність підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.

Правовий статус і порядок діяльності підприємств з іноземними інвестиціями визначаються цим Кодексом, законом про режим іноземного інвестування в Україні, іншими законодавчими актами.

Іноземне підприємство

Іноземним підприємством є унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб.

Іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають стратегічне значення для безпеки держави.

Діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України.

Умови і порядок створення, вимоги до організації та діяльності іноземних підприємств визначаються цим Кодексом, законом про режим іноземного інвестування, іншими законами.

Об'єднання підприємств Поняття об'єднання підприємств

Об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Об'єднання підприємств утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до цього Кодексу та інших законів мають право утворювати об'єднання підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав.

Об'єднання підприємств утворюються на невизначений строк або як тимчасові об'єднання.

Об'єднання підприємств є юридичною особою.

Державна реєстрація об'єднання підприємств здійснюється відповідно до статті 58 Господарського Кодексу України.

Види об'єднань підприємств

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання.

Господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність.

Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками.

Державне (комунальне) господарське об'єднання – об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування.

Державне (комунальне) господарське об'єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Положення цієї глави застосовуються також до об'єднань інших суб'єктів господарювання – юридичних осіб або об'єднань підприємств за участі таких осіб, якщо інше не передбачено цим Кодексом та іншими законами.

Організаційно-правові форми об'єднань підприємств

Господарські об'єднання утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом.

Асоціація – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств – учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність.

Концерном визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Асоційовані підприємства. Холдингові компанії

Асоційовані підприємства (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною.

Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів.

Вирішальна залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Відносини вирішальної залежності можуть встановлюватися за умови отримання згоди відповідних органів Антимонопольного комітету України.

Про наявність простої та вирішальної залежності має бути зазначено у відомостях державної реєстрації залежного (дочірнього) підприємства та опубліковано відповідно до закону.

Холдингова компанія – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності).

Якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним та визнається банкрутом, то холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства.

Загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, в тому числі Державної керуючої холдингової компанії, а також особливості їх утворення, діяльності та ліквідації регулюються Законом України «Про холдингові компанії в Україні» та іншими нормативно-правовими актами.

Інші форми об'єднання інтересів підприємств

Законом можуть визначатися й інші форми об'єднання інтересів підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо), не передбачені у статті 120 Господарського Кодексу.

РОЗДІЛ 6 ГРОМАДЯНИН ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ. ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ІНШИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Громадянин у сфері господарювання

Громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до статті 58 Господарського Кодексу.

Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення.

Громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність:

- безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється;
- із залученням або без залучення найманої праці;
- самостійно або спільно з іншими особами.

Громадянин здійснює управління заснованим ним приватним підприємством безпосередньо або через керівника, який наймається за контрактом. У разі здійснення підприємницької діяльності спільно з іншими громадянами або юридичними особами громадянин має права та обов'язки відповідно засновника та/або учасника господарського товариства, члена кооперативу тощо, або права і обов'язки, визначені укладеним за його участі договором про спільну діяльність без створення юридичної особи.

Громадянин-підприємець здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва та відповідно до принципів, передбачених у статті 44 Господарського Кодексу.

Громадянин-підприємець зобов'язаний:

- у передбачених законом випадках і порядку одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності;
- повідомляти органи державної реєстрації про зміну його адреси, зазначеної в реєстраційних документах, предмета діяльності, інших суттєвих умов своєї підприємницької діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах;
- додержуватися прав і законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт, послуг), що ним виготовляються, додержуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, встановлених законодавством;
- не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольно-конкурентного законодавства;

- вести облік результатів своєї підприємницької діяльності відповідно до вимог законодавства;
- своєчасно надавати органам доходів і зборів декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію), інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів; сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку і в розмірах, встановлених законом.

Громадянин-підприємець зобов'язаний дотримуватися вимог, передбачених статтями 46 і 49 Господарського Кодексу України, а також іншими законодавчими актами, і несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність за завдані ним шкоду і збитки.

Громадянин-підприємець може бути визнаний судом банкрутом.

Особливості статусу іноземних суб'єктів господарювання

Іноземці та особи без громадянства при здійсненні господарської діяльності в Україні користуються такими самими правами і мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено цим Кодексом, іншими законами.

Іноземні юридичні особи при здійсненні господарської діяльності в Україні мають такий самий статус, як і юридичні особи України, з особливостями, передбаченими Господарським Кодексом, іншими законами, а також міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Кредитні спілки у сфері господарювання

Громадяни, які постійно проживають на території України, можуть об'єднуватися у кредитні спілки.

Кредитною спілкою є неприбуткова організація, заснована громадянами у встановленому законом порядку на засадах добровільного об'єднання грошових внесків з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні інших фінансових послуг. Кредитна спілка є юридичною особою. Статусу юридичної особи вона набуває з дня її державної реєстрації.

Кредитна спілка діє на основі статуту, який затверджується загальними зборами членів кредитної спілки.

Майно кредитної спілки є її власністю і складається з фондів кредитної спілки, коштів доходу та іншого майна.

Кредитна спілка не може бути засновником або учасником суб'єктів підприємницької діяльності.

Статус, порядок організації та здійснення господарської діяльності кредитної спілки визначаються Господарським Кодексом, законом про кредитні спілки та іншими законами.

Правовий режим майна суб'єктів господарювання

Основа правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління.

Господарська діяльність може здійснюватися також на основі інших речових прав (права володіння, права користування тощо), передбачених Цивільним кодексом України.

Майно суб'єктів господарювання може бути закріплено на іншому праві відповідно до умов договору з власником майна.

Держава забезпечує рівний захист майнових прав усіх суб'єктів господарювання.

Право власності – основне речове право у сфері господарювання

Суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених цим Кодексом.

Майно, що використовується у господарській діяльності, може перебувати у спільній власності двох або більше власників.

Правовий режим власності та правові форми реалізації права власності у сфері господарювання визначаються цим Кодексом і законом.

Організаційно-установчі повноваження власника

Власник майна має право одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати господарські організації або здійснювати господарську діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом, на свій розсуд визначаючи мету і предмет господарської діяльності, структуру утвореного ним суб'єкта господарювання, склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання, а також приймати рішення про припинення господарської діяльності заснованих ним суб'єктів господарювання відповідно до законодавства.

Власник має право особисто або через уповноважені ним органи з метою здійснення підприємницької діяльності засновувати господарські організації, закріплюючи за ними належне йому майно на

праві власності, праві господарського відання, а для здійснення некомерційної господарської діяльності – на праві оперативного управління, визначати мету та предмет діяльності таких організацій, склад і компетенцію їх органів управління, порядок прийняття ними рішень, склад і порядок використання майна, визначати інші умови господарювання у затверджених власником (уповноваженим ним органом) установчих документах господарської організації, а також здійснювати безпосередньо або через уповноважені ним органи у межах, встановлених законом, інші управлінські повноваження щодо заснованої організації та припиняти її діяльність відповідно до цього Кодексу та інших законів.

Власник має право здійснювати організаційно-установчі повноваження також на основі належних йому корпоративних прав відповідно до цього Кодексу та інших законів.

Державні та комунальні підприємства можуть бути об'єднані за рішенням власника (уповноваженого ним органу) у державні (комунальні) господарські об'єднання, передбачені цим Кодексом.

Право господарського відання

Право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами.

Власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства.

Щодо захисту права господарського відання застосовуються положення закону, встановлені для захисту права власності. Суб'єкт підприємництва, який здійснює господарську діяльність на основі права господарського відання, має право на захист своїх майнових прав також від власника.

Право оперативного управління

Правом оперативного управління у цьому Кодексі визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених Господарським Кодексом та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом).

Власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням.

Право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності.

Майно у сфері господарювання

Майном у цьому Кодексі визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів.

Основними фондами виробничого і невиробничого призначення є будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів.

Оборотними засобами є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів.

Коштами у складі майна суб'єктів господарювання є гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства.

Товарами у складі майна суб'єктів господарювання визнаються вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги.

Особливим видом майна суб'єктів господарювання є цінні папери.

Особливості правового режиму використання природних ресурсів у сфері господарювання

Відповідно до Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені народу права власника здійснюють

органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону.

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою відповідно до Земельного кодексу України та інших законів.

Правовий режим використання окремих видів природних ресурсів (землі, вод, лісів, надр, атмосферного повітря, тваринного світу) встановлюється законами.

Природні ресурси можуть надаватися суб'єктам господарювання для використання або придбаватися ними у власність лише у випадках та порядку, передбачених законом.

Використання природних ресурсів суб'єктами господарювання

Суб'єкти господарювання використовують у господарській діяльності природні ресурси в порядку спеціального або загального природокористування відповідно до цього Кодексу та інших законів.

Кабінет Міністрів України забезпечує державний облік природних ресурсів, що належать до державної власності, перебувають в управлінні Автономної Республіки Крим та належать до комунальної власності і можуть використовуватися у господарській діяльності.

Використання природних ресурсів на праві власності

Суб'єктам господарювання може передаватися у власність земля із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться в ній, у тому числі громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності.

Порядок надання землі у власність визначається виключно законом з урахуванням необхідності визначення гарантій ефективного використання землі суб'єктами господарювання, запобігання її безгосподарному використанню та псуванню.

Використання природних ресурсів на праві користування

Суб'єктам господарювання для здійснення господарської діяльності надаються в користування на підставі спеціальних дозволів (рішень) уповноважених державою органів земля та інші природні ресурси (в тому числі за плату або на інших умовах).

Порядок надання у користування природних ресурсів громадянам і юридичним особам для здійснення господарської діяльності

встановлюється земельним, водним, лісовим та іншим спеціальним законодавством.

*Права суб'єктів господарювання
щодо використання природних ресурсів*

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, має право:

- експлуатувати корисні властивості наданих йому природних ресурсів;
- використовувати для господарських потреб в установленому законодавством порядку корисні копалини місцевого значення, водні об'єкти, лісові ресурси, що знаходяться на наданій йому земельній ділянці;
- одержувати доходи від результатів господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів;
- одержувати пільгові короткострокові та довгострокові кредити для реалізації заходів щодо ефективного використання, відтворення та охорони природних ресурсів, а також користуватися податковими пільгами при здійсненні зазначених заходів;
- вимагати компенсації шкоди, завданої належним йому природним ресурсам іншими суб'єктами, а також усунення перешкод у здійсненні господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів.

*Обов'язки суб'єктів господарювання
щодо використання природних ресурсів*

Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний:

- використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності;
- ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності;
- здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання;
- своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів;
- здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів;
- відшкодовувати збитки, завдані ним власникам або первинним користувачам природних ресурсів.

Законом можуть бути визначені й інші обов'язки суб'єкта господарювання щодо використання природних ресурсів у господарській діяльності.

Регулювання відносин щодо використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності

Відносини, пов'язані з використанням у господарській діяльності та охороною прав інтелектуальної власності, регулюються цим Кодексом та іншими законами.

До відносин, пов'язаних з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, застосовуються положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським Кодексом та іншими законами.

Об'єкти прав інтелектуальної власності

Об'єктами прав інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються:

- винаходи та корисні моделі;
- промислові зразки;
- сорти рослин та породи тварин;
- торговельні марки (знаки для товарів і послуг);
- комерційне (фірмове) найменування;
- географічне зазначення;
- комерційна таємниця;
- комп'ютерні програми;
- інші об'єкти, передбачені законом.

Загальні умови захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти, зазначені у цій статті, визначаються Цивільним кодексом України.

Правоочності щодо використання винаходу, корисної моделі та промислового зразка

Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок відповідно до законодавства України засвідчується патентом.

Відносини суб'єкта господарювання, що є роботодавцем для винахідника (винахідників) або автора (авторів) об'єктів, зазначених у частині першій цієї статті, щодо прав на одержання патенту і права використання зазначених об'єктів інтелектуальної власності регулюються Цивільним кодексом України та іншими законами.

Використанням винаходу, корисної моделі чи промислового зразка у сфері господарювання є:

- виготовлення, пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання з зазначеною метою продукту, що охороняється відповідно до закону;
- застосування способу, що охороняється відповідно до закону, або пропонування його для застосування в Україні за умов, передбачених Цивільним кодексом України;
- пропонування для продажу, запровадження в господарський (комерційний) обіг, застосування, ввезення чи зберігання з зазначеною метою продукту, виготовленого безпосередньо способом, що охороняється відповідно до закону.

Суб'єктам господарювання належить право попереднього використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка за умов, передбачених Цивільним кодексом України.

Володільць патенту може передавати свої права щодо використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка як вклад у статутний капітал підприємства.

Правила цієї статті застосовуються також до регулювання відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією у сфері господарювання прав на сорти рослин та породи тварин.

Правомочності щодо використання торговельної марки

Право інтелектуальної власності на торговельну марку засвідчується свідоцтвом у випадках і порядку, передбачених законом.

Використанням торговельної марки у сфері господарювання визнається застосування її на товарах та при наданні послуг, для яких вона зареєстрована, на упаковці товарів, у рекламі, друкованих виданнях, на вивісках, під час показу експонатів на виставках і ярмарках, що проводяться в Україні, у проспектах, рахунках, на бланках та в іншій документації, пов'язаній з впровадженням зазначених товарів і послуг у господарський (комерційний) обіг.

Свідоцтво надає право його володільцеві забороняти іншим особам використовувати зареєстровану торговельну марку без його дозволу, за винятком випадків правомірного використання торговельної марки без його дозволу.

Суб'єкти права на торговельну марку можуть проставляти попереджувальне маркування, яке вказує на те, що торговельна марка, яка застосовується, зареєстрована в Україні.

Суб'єкти права на торговельну марку, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть на підставі договору з виробником товару (послуг) використовувати свою торговельну марку з торговельною маркою виробника, а також замість його торговельної марки.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку може бути передано як вклад до статутного капіталу суб'єкта господарювання.

У разі банкрутства суб'єкта господарювання право на торговельну марку оцінюється разом з іншим майном цього суб'єкта.

*Правомочності щодо використання торговельної марки,
право на яку належить кільком особам*

Торговельна марка, право на яку належить кільком особам – це марка, що відрізняє товари і послуги учасників об'єднання підприємств (торговельна марка об'єднання, спільна торговельна марка) від однорідних товарів і послуг інших суб'єктів господарювання, або використовується спільно кількома суб'єктами в інших випадках, передбачених законом.

Реєстрація торговельної марки, право на яку належить кільком особам, здійснюється в порядку, встановленому законом.

*Правомочності суб'єктів господарювання
щодо комерційного найменування*

Суб'єкт господарювання – юридична особа або громадянин-підприємець може мати комерційне найменування.

Громадянин-підприємець має право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я.

Відомості про комерційне найменування суб'єкта господарювання вносяться за його поданням до реєстрів, порядок ведення яких встановлюється законом. Суб'єкт господарювання, комерційне найменування якого було включено до реєстру раніше, має пріоритетне право захисту перед будь-яким іншим суб'єктом, тотожне комерційне найменування якого включено до реєстру пізніше.

Правовій охороні підлягає як повне, так і скорочене комерційне найменування суб'єкта господарювання, якщо воно фактично використовується ним у господарському обігу.

У разі якщо комерційне найменування суб'єкта господарювання є елементом його торговельної марки, то здійснюється правова охорона і комерційного найменування, і торговельної марки.

Особа, яка використовує чуже комерційне найменування, на вимогу його власника зобов'язана припинити таке використання і відшкодувати завдані збитки.

Правомочності щодо використання географічного зазначення

Право на використання географічного зазначення мають лише суб'єкти господарювання, які виробляють товари (надають послуги), щодо яких здійснено державну реєстрацію відповідного географічного зазначення.

Використанням географічного зазначення суб'єктом господарювання вважається: застосування його на товарах, для яких

zareєстровано це географічне зазначення, а також на упаковці; застосування в рекламі, проспектах, рахунках, друкованих виданнях, офіційних бланках, вивісках тощо.

Суб'єкти господарювання, які здійснюють посередницьку діяльність, можуть використовувати свою торговельну марку поряд з географічним зазначенням товару виробника не інакше як на підставі договору.

Умови надання правової охорони географічного зазначення визначаються законом.

Використання назви країни походження товару

Вироби іноземного походження або у встановлених законодавством випадках їх упаковка, а також вироби вітчизняного виробництва чи їх упаковка, призначені для експорту, повинні містити інформацію про країну їх походження.

Інформація про країну походження має знаходитися у доступному місці виробу (упаковки) та нанесена у спосіб, що відповідає встановленим вимогам.

Забороняється використання суб'єктами господарювання напису (клейма) «Виготовлено в Україні» або аналогічного за змістом щодо товарів, які мають іноземне походження.

Уповноважені органи державної влади контролюють дотримання зазначених вимог відповідно до закону.

Правомочності суб'єктів господарювання щодо комерційної таємниці

Суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володільць інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності.

Строк правової охорони комерційної таємниці обмежується часом дії сукупності зазначених у частині першій цієї статті умов.

Особа, яка протиправно використовує комерційну інформацію, що належить суб'єкту господарювання, зобов'язана відшкодувати завдані йому такими діями збитки відповідно до закону. Особа, яка самостійно і добросовісно одержала інформацію, що є комерційною таємницею, має право використовувати цю інформацію на свій розсуд.

До відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, не врегульованих цим Кодексом, застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України та інших законів.

Цінні папери та їх види

Суб'єкти господарювання в межах своєї компетенції та відповідно до встановленого законодавством порядку можуть випускати та реалізовувати цінні папери, а також придбавати цінні папери інших суб'єктів господарювання.

Цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

В Україні можуть випускатися і перебувати в обігу пайові, боргові та інші цінні папери. У сфері господарювання у випадках, передбачених законом, використовуються такі види цінних паперів: акції корпоративного інвестиційного фонду, облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик, облігації місцевих позик, облігації підприємств, казначейські зобов'язання, ощадні (депозитні) сертифікати, векселі, сертифікати фондів операцій з нерухомістю (сертифікати ФОН), іпотечні сертифікати (сертифікати з фіксованою дохідністю, сертифікати участі), інші види цінних паперів, передбачені цим Кодексом та іншими законами.

Правовий режим цінних паперів визначається цим Кодексом та іншими законами.

Умови і порядок випуску цінних паперів суб'єктами господарювання

Суб'єкт господарювання – юридична особа у випадках і порядку, передбачених законом, має право випускати від свого імені акції та облігації підприємства і реалізовувати їх громадянам та юридичним особам.

Право на випуск акцій та облігацій підприємства виникає у суб'єкта господарювання з дня реєстрації цього випуску у відповідному органі державної влади.

Суб'єкту господарювання забороняється випуск акцій та облігацій підприємства для покриття збитків, пов'язаних з його господарською діяльністю.

Суб'єкти господарювання, виключною діяльністю яких є діяльність з управління активами інститутів спільного інвестування, мають право випускати інвестиційні сертифікати.

Установи банків, що приймають на депонування кошти від юридичних осіб та громадян, видають їм письмові свідоцтва, які посвідчують право вкладників на одержання після закінчення встановленого строку депозиту і відсотків по ньому (ощадні (депозитні) сертифікати).

Фінансові установи, які створили фонд операцій з нерухомістю та здійснюють залучення коштів фізичних та юридичних осіб в управління з метою фінансування будівництва житла, мають право випускати сертифікати фонду операцій з нерухомістю.

Суб'єкти господарювання мають право в порядку, встановленому законом, випускати в обіг векселі – боргові цінні папери, які посвідчують безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Цінні папери (або їх бланки) виготовляються лише на державних підприємствах, що входять до сфери управління Національного банку України, що мають ліцензію центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виготовлення бланків цінних паперів, документів суворої звітності, та охороняються.

Придбання цінних паперів суб'єктами господарювання

Суб'єкти господарювання можуть придбавати акції та інші цінні папери, зазначені у цьому Кодексі, за рахунок коштів, що надходять у їх розпорядження після сплати податків та відсотків за банківський кредит, якщо інше не встановлено законом.

Цінні папери оплачуються суб'єктами господарювання у гривнях, а у випадках, передбачених законом та умовами їх випуску в обіг, – в іноземній валюті. Незалежно від виду валюти, якою проведено оплату цінних паперів, їх вартість виражається у гривнях.

Операції купівлі-продажу цінних паперів здійснюють їх емітенти, власники, а також торговці цінними паперами – посередники у сфері випуску та обігу цінних паперів. Види та порядок здійснення зазначеної діяльності визначаються цим Кодексом та іншими законами.

Державне регулювання ринку цінних паперів

З метою реалізації єдиної державної політики у сфері випуску та обігу цінних паперів, створення умов для ефективної мобілізації та розміщення суб'єктами господарювання фінансових ресурсів з урахуванням інтересів суспільства та захисту прав учасників фондового ринку здійснюється державне регулювання ринку цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, статус, порядок організації та діяльності якої визначаються законом.

Інші органи державної влади здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів у межах повноважень, визначених законом.

Форми державного регулювання ринку цінних паперів, порядок здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів суб'єктами господарювання та відповідальність цих суб'єктів за порушення правил

зазначеної діяльності визначаються цим Кодексом та прийнятими відповідно до нього іншими законодавчими актами.

Зміст корпоративних прав та корпоративних відносин

Корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом. Законом можуть бути встановлені обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами та/або їх здійснення.

Під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Законодавство про корпоративні права держави

Відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються Законом України «Про управління об'єктами державної власності», іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

Поняття фермерського господарства

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону.

Фермерське господарство має своє найменування, печатку і штамп.

Фермерське господарство діє на основі Статуту. У Статуті зазначаються найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна (складеного капіталу), органи управління, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України

Члени фермерського господарства

Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом).

При створенні фермерського господарства одним із членів сім'ї інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати членами цього фермерського господарства після внесення змін до його Статуту.

Для цілей цього Закону до членів сім'ї та родичів голови фермерського господарства відносяться дружина (чоловік), батьки, діти, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, рідні та двоюрідні брати та сестри, дядько, тітка, племінники як голови фермерського господарства, так і його дружини (її чоловіка), а також особи, які перебувають у родинних стосунках першого ступеня споріднення з усіма вищезазначеними членами сім'ї та родичами (батьки такої особи та батьки чоловіка або дружини, її чоловік або дружина, діти як такої особи, так і її чоловіка або дружини, у тому числі усиновлені ними діти).

Голова фермерського господарства

Головою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в Статуті особа.

Голова фермерського господарства представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями відповідно до закону.

Голова фермерського господарства укладає від імені господарства угоди та вчиняє інші юридично значимі дії відповідно до законодавства України.

Голова фермерського господарства може письмово доручати виконання своїх обов'язків одному з членів господарства або особі, яка працює за контрактом.

Громадяни, які мають право на створення фермерського господарства

Право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити фермерське господарство.

Громадяни, що створили фермерське господарство, мають право облаштувати житло в тій частині наданої для ведення фермерського господарства земельної ділянки, з якої забезпечується зручний доступ до всіх виробничих об'єктів господарства. Якщо житло членів

фермерського господарства знаходиться за межами населених пунктів, то вони мають право на створення відокремленої фермерської садиби, якій надається поштова адреса.

Відокремленою фермерською садибою є земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями, яка знаходиться за межами населеного пункту.

Для облаштування відокремленої садиби фермерському господарству надається за рахунок бюджету допомога на будівництво під'їзних шляхів до фермерського господарства, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем.

Переселенцям, які створюють фермерське господарство в трудонедостатніх населених пунктах, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, надається одноразова грошова допомога за рахунок державного бюджету у розмірі, що встановлюється КМ України.

Порядок надання (передачі) земельних ділянок для ведення фермерського господарства

Для отримання (придбання) у власність або в оренду земельної ділянки державної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до відповідної районної державної адміністрації. Для отримання у власність або в оренду земельної ділянки із земель комунальної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до місцевої ради.

У заяві зазначаються: бажаний розмір і місце розташування ділянки, кількість членів фермерського господарства та наявність у них права на безоплатне одержання земельних ділянок у власність, обґрунтування розмірів земельної ділянки з урахуванням перспектив діяльності фермерського господарства. До заяви додаються документи, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві або наявність освіти, здобутої в аграрному навчальному закладі.

Перелік документів, що підтверджують досвід роботи у сільському господарстві, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики.

Заяву громадянина про надання земельної ділянки у власність або в оренду районна або міська державні адміністрації або орган місцевого самоврядування розглядають у місячний строк і в разі її задоволення дають згоду на підготовку землевпорядною організацією проекту відведення земельної ділянки.

Проект відведення земельних ділянок розробляється за рахунок Українського державного фонду підтримки фермерських господарств.

Проект відведення земельної ділянки погоджується та затверджується відповідно до закону.

Земельні ділянки для ведення фермерського господарства передаються громадянам України у власність і надаються в оренду із земель державної або комунальної власності.

У разі відмови органів державної влади та органів місцевого самоврядування у наданні земельної ділянки для ведення фермерського господарства питання вирішується судом. Рішення суду про задоволення позову є підставою для відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості), видачі документа, що посвідчує право власності або укладання договору оренди. Відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) проводиться після збирання врожаю на цій ділянці попереднім землекористувачем.

Громадянам України – членам фермерських господарств передаються безоплатно у власність надані їм у користування земельні ділянки у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради. Це положення не поширюється на громадян, які раніше набули права на земельну частку (пай).

Земельні ділянки, розмір яких перевищує розмір, встановлений у частині 5 цієї статті, передаються громадянам у приватну власність для ведення фермерського господарства на підставі цивільно-правових угод.

Земельні ділянки надаються громадянам для ведення фермерського господарства єдиним масивом з розташованими на них водними джерелами та лісовими угіддями, наближеними до існуючих шляхів, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем та інших видів інженерної інфраструктури.

Землі лісового і водного фондів, що входять до складу сільськогосподарських угідь, не можуть передаватися у приватну власність для ведення фермерських господарств, за винятком невеликих - до 5 гектарів ділянок лісів у складі угідь фермерського господарства і невеликих - до 3 гектарів ділянок під замкненими природними водоймами. Фермерське господарство має право проводити заліснення частини земель та будувати замкнену водойму на земельній ділянці, що належить фермерському господарству чи його членові на праві приватної власності.

Державна реєстрація фермерського господарства

Після одержання засновником державного акта на право власності на земельну ділянку або укладення договору оренди земельної ділянки та його державної реєстрації фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб.

*Державна підтримка фермерських господарств.
Надання допомоги фермерським господарствам*

Новоствореним фермерським господарствам у період становлення (перші три роки після його створення, а у трудонедостатніх населених пунктах – п'ять років), фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, визначених в установленому порядку Кабінетом Міністрів України, та іншим фермерським господарствам надається допомога за рахунок державного і місцевого бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств

Кабінет Міністрів України щорічно в проекті Державного бюджету України передбачає кошти на підтримку фермерських господарств.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування щорічно передбачають кошти в проектах місцевих бюджетів на підтримку фермерських господарств.

Кошти Державного бюджету України спрямовуються на меліорацію земель, у тому числі їх зрошення та осушення, а також на консервацію та рекультивацію малопродуктивних сільськогосподарських угідь, на придбання сільськогосподарської техніки (комбайнів, тракторів, автомашин, бульдозерів, сівалок тощо).

За рахунок місцевих бюджетів фермерським господарствам може надаватися допомога у будівництві об'єктів виробничого і невиробничого призначення, житла, проведенні заходів щодо землеустрою.

Порядок використання коштів Державного бюджету України для надання підтримки новоствореним фермерським господарствам, фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, визначених в установленому порядку Кабінетом Міністрів України, та іншим фермерським господарствам установлюється Кабінетом Міністрів України.

Український державний фонд підтримки фермерських господарств

Український державний фонд підтримки фермерських господарств є державною бюджетною установою, яка виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств, діє на основі Статуту (v0119555-04), який затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики.

Використання коштів Українського державного фонду підтримки фермерських господарств

Кошти Українського державного фонду підтримки фермерських господарств надаються новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, визначених в установленому порядку Кабінетом Міністрів України, на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі, а іншим фермерським господарствам підтримка надається тільки на поворотній основі, а також – спрямовуються на забезпечення гарантій, поруки при кредитуванні банками фермерських господарств.

Новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях, визначених в установленому порядку Кабінетом Міністрів України, на безповоротній основі кошти надаються на такі цілі: відшкодування вартості розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства; відшкодування частини витрат, пов'язаних із сплатою відсотків за користування кредитами банків, та часткову компенсацію витрат на придбання одного трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво та реконструкцію тваринницьких приміщень, включаючи вартість проектно-кошторисних документів, страхування фермерських господарств; підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів фермерських господарств у сільськогосподарських навчальних закладах; розширення досліджень з проблем організації і ведення виробництва у фермерських господарствах, видання рекомендацій з питань використання досягнень науково-технічного прогресу в діяльності фермерських господарств. На поворотній основі допомога надається для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств (v0119555-04) цілі під гарантію повернення строком від трьох до п'яти років.

Іншим фермерським господарствам надається допомога за рахунок Державного бюджету України і місцевих бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, на поворотній основі строком до п'яти років на такі цілі: придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів, на виробництво та переробку сільськогосподарської продукції, будівництво та реконструкцію виробничих і невиробничих приміщень, у тому числі житлових, закладення багаторічних насаджень, розвиток

кредитної та обслуговуючої кооперації, зрошення та меліорацію земель.

*Землі фермерських господарств.
Склад земель фермерського господарства*

Землі фермерського господарства можуть складатися із:

- а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
- б) земельних ділянок, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності;
- в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Права володіння та користування земельними ділянками, які знаходяться у власності членів фермерського господарства, здійснює фермерське господарство.

*Приватизація земельних ділянок
членами фермерських господарств*

Члени фермерського господарства мають право на одержання безоплатно у власність із земель державної і комунальної власності земельних ділянок у розмірі земельної частки (паю).

Членам фермерських господарств передаються безоплатно у приватну власність із раніше наданих їм у користування земельні ділянки у розмірі земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради. Земельні ділянки, на яких розташовані житлові будинки, господарські будівлі та споруди фермерського господарства, передаються безоплатно у приватну власність у рахунок земельної частки (паю).

Дія частин першої та другої цієї статті не поширюється на громадян, які раніше набули права на земельну частку (пай).

Громадяни України, які до 1 січня 2002 року отримали в постійне користування або оренду земельні ділянки для ведення фермерського господарства, мають переважне право на придбання (вкуп) земельних ділянок розміром до 100 гектарів сільськогосподарських угідь, у тому числі до 50 гектарів ріллі, у власність з розстрочкою платежу до 20 років.

Права фермерського господарства та його членів

Фермерське господарство та його члени відповідно до закону мають право:

- а) продавати або іншим способом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину;
- б) самостійно господарювати на землі;

- в) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену сільськогосподарську продукцію;
  - г) на відшкодування збитків;
  - г) споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди;
  - д) реалізовувати вироблену сільськогосподарську продукцію на вітчизняних ринках і поставляти на експорт;
  - е) інші права.
- Порушені права власників земельних ділянок підлягають поновленню в порядку, встановленому законом.

Обов'язки фермерського господарства та його членів

Фермерські господарства, у власності яких є земельні ділянки, надані їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону, зобов'язані:

- а) забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням;
- б) дотримуватися вимог законодавства про охорону довкілля;
- в) сплачувати податки та збори;
- г) не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;
- г) не допускати зниження родючості ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;
- д) надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів;
- е) дотримуватися санітарних, екологічних та інших вимог щодо якості продукції;
- е) дотримуватися правил добросусідства та встановлених обмежень у використанні земель і земельних сервітутів;
- ж) зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем.

Законом можуть бути встановлені інші обов'язки власників земельних ділянок.

Право фермерського господарства на будівництво житлових будинків, господарських та інших будівель і споруд

Фермерське господарство має право споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди на належних йому, його членам на праві власності земельних ділянках відповідно до затверджених документації із землеустрою та містобудівної документації у встановленому законом порядку. Будівництво на орендованій земельній ділянці житлових будинків, господарських

будівель та споруд фермерське господарство – орендар погоджує з орендодавцем.

Використання земель фермерських господарств іншими особами

На землях фермерських господарств особи мають право вільного проходу, проїзду всіма видами транспорту по дорогах, пересування на човнах, купання у водоймах на належних фермерським господарствам на праві власності або праві оренди земельних ділянок, розміщення наметів і проживання в них, розведення багаття та інші дії, що дозволяються за згодою їх власників, крім випадків встановлення за рішенням суду земельних сервітутів, за умови збереження природних компонентів в екологічно чистому вигляді.

Юридичні особи – власники об'єктів (газо-, нафтопроводів, ліній електропередач, зв'язку тощо), що проходять через земельні ділянки фермерських господарств, мають право доступу до таких об'єктів на підставі угоди, укладеної з відповідним фермерським господарством, відповідно до затвердженої документації із землеустрою або встановленого земельного сервітуту.

Право фермерського господарства на користування природними ресурсами

Фермерське господарство має право використовувати для потреб господарства загальнопоширені корисні копалини (пісок, глина, гравій, торф тощо), лісові угіддя, водні об'єкти та прісні підземні води, що знаходяться на земельній ділянці, відповідно до законодавства України.

Формування майна фермерського господарства

До складу майна фермерського господарства (складеного капіталу) можуть входити: будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством в результаті господарської діяльності, одержані доходи, інше майно, набуте на підставах, що не заборонені законом, право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, які передаються членами фермерського господарства до його складеного капіталу.

Право власності на майно, яке використовується для ведення фермерського господарства

Майно фермерського господарства належить йому на праві власності.

Майнові права, що входять до складеного капіталу фермерського господарства, передаються йому на визначений у Статуті термін.

У власності фермерського господарства може перебувати будь-яке майно, в тому числі земельні ділянки, житлові будинки, господарські будівлі і споруди, засоби виробництва тощо, яке необхідне для ведення товарного сільськогосподарського виробництва і набуття якого у власність не заборонено законом.

Фермерське господарство має право здійснювати відчуження та набуття майна на підставі цивільно-правових угод.

Порядок володіння, користування і розпорядження майном фермерського господарства здійснюється відповідно до його Статуту, якщо інше не передбачено угодою між членами фермерського господарства та законом.

Член фермерського господарства має право на отримання частки майна фермерського господарства при його ліквідації або у разі припинення членства у фермерському господарстві. Розмір частки та порядок її отримання визначаються Статутом фермерського господарства.

Майнові спори між фермерським господарством та його членами вирішуються судом.

Відповідальність фермерського господарства

Фермерське господарство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах майна, яке є власністю фермерського господарства.

Звернення стягнення на земельні ділянки, надані у власність для ведення фермерського господарства, допускається у випадках, коли у фермерського господарства відсутнє інше майно, на яке може бути звернено стягнення.

За порушення кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, санітарних і ветеринарних норм, правил, вимог щодо якості продукції та інших нормативно-правових актів, що регулюють здійснення господарської діяльності, голова фермерського господарства несе відповідальність, передбачену законом.

Фермерське господарство як об'єкт майнових прав

Фермерське господарство як цілісний майновий комплекс включає майно, передане до складеного капіталу, не розподілений прибуток, майнові та інші зобов'язання.

За рішенням членів фермерського господарства відповідно до закону фермерське господарство як цілісний майновий комплекс може бути відчужене на підставі цивільно-правових угод громадянам України, які мають право на створення фермерського господарства, або

юридичним особам України для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Громадяни, які придбали майно фермерського господарства як цілісного майнового комплексу на підставі цивільно-правової угоди, подають у встановленому порядку Статут фермерського господарства на державну реєстрацію.

Успадкування фермерського господарства

Успадкування фермерського господарства (цілісного майнового комплексу або його частини) здійснюється відповідно до закону.

Якщо фермерське господарство успадковується двома або більше спадкоємцями, то земельна ділянка поділу не підлягає, якщо в результаті її поділу утвориться хоча б одна земельна ділянка менше мінімального розміру, встановленого для даного регіону.

Науково обґрунтовані регіональні мінімальні розміри земельних ділянок визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики, та Українською академією аграрних наук і затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Господарська діяльність фермерського господарства

Фермерське господарство діє на умовах самоокупності. Всі витрати господарство покриває за рахунок власних доходів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Фермерське господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та реалізацію, на власний розсуд та ризик підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, у тому числі іноземних.

Фермерське господарство має право вступати в договірні відносини з будь-якими юридичними або фізичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Спори, що виникають під час виконання договорів, укладених фермерським господарством, вирішуються відповідно до закону.

Забезпечення якості продукції, вирощеної фермерським господарством

Фермерське господарство зобов'язане дотримуватися встановлених відповідно до законодавства екологічних, ветеринарно-санітарних правил і норм щодо якості виробленої продукції та інших вимог.

Реалізація сільськогосподарської продукції, що виробляється фермерським господарством, на вітчизняному ринку та її поставки на

експорт, а також розрахунки з українськими та іноземними партнерами здійснюються відповідно до законодавства України.

Кооперація фермерських господарств

Фермерські господарства разом з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками мають право створювати обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кооперативні банки, спілки, інші об'єднання, а також бути засновниками (учасниками) господарських товариств.

Створені за участю фермерських господарств обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи не є прибутковими.

Трудові відносини у фермерському господарстві

Трудові відносини у фермерському господарстві базуються на основі праці його членів. У разі виробничої потреби фермерське господарство має право залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом).

Трудові відносини членів фермерського господарства регулюються Статутом, а осіб, залучених до роботи за трудовим договором (контрактом), – законодавством України про працю.

Трудові спори у фермерському господарстві вирішуються у встановленому законом порядку.

З особами, залученими до роботи у фермерському господарстві, укладається трудовий договір (контракт) у письмовій формі, в якому визначаються строк договору, умови праці і відпочинку (тривалість робочого дня, вихідні дні, щорічна оплачувана відпустка, форми оплати праці та її розміри, харчування тощо).

Видача трудових книжок членам фермерського господарства і громадянам, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом), та їх ведення здійснюються відповідно до законодавства України про працю.

Розмір оплати праці і тривалість щорічної відпустки осіб, які працюють у фермерському господарстві за трудовим договором (контрактом), не повинні бути меншими за встановлений державою розмір мінімальної заробітної плати і передбачену законом тривалість щорічної відпустки.

Голова фермерського господарства створює безпечні умови праці для членів господарства і громадян, які уклали трудовий договір (контракт), забезпечує дотримання вимог техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії, пожежної безпеки.

Бухгалтерський облік і звітність фермерського господарства

Фермерське господарство веде бухгалтерський облік результатів своєї роботи і подає відповідним органам фінансову звітність, статистичну інформацію та інші дані, встановлені законодавством України.

Страховання майна фермерського господарства

Страховання майна фермерського господарства здійснюється відповідно до закону.

Розрахунки і кредит

Фермерське господарство має право відкривати на свій вибір у будь-якій установі банку поточні та вкладні (депозитні) рахунки, розпоряджатися власними коштами.

Фермерське господарство самостійно визначає розмір ліміту залишку готівки, що постійно знаходиться в його касі, на поточні витрати.

Списання коштів із поточних та вкладних (депозитних) рахунків фермерського господарства, крім платежів до бюджету, може провадитися лише за його згодою або за рішенням суду та в інших визначених законом випадках.

Платежі до бюджету вносяться в порядку і терміни, що встановлюються законодавством України.

Фермерське господарство має право одержувати у фінансово-кредитних установах довгострокові та короткострокові кредити на підставі укладеного договору.

Фермерське господарство одержує кредит під заставу майна, поручительство (гарантію) та інші види забезпечення зобов'язань.

Під заставу майна може прийматися фермерське господарство як цілісний майновий комплекс, окремі товарно-матеріальні цінності або інші речі, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки.

Відсотки за використання кредитів, що надані для підтримки фермерським господарствам, можуть сплачуватися за рахунок коштів Українського державного фонду підтримки фермерських господарств, на поповнення яких у Державному бюджеті України передбачаються відповідні фінансові ресурси.

Фермерське господарство несе повну відповідальність за дотримання умов кредитних договорів і розрахункової дисципліни.

Оподаткування фермерського господарства

Оподаткування фермерського господарства провадиться у порядку, встановленому законом.

Держава і фермерське господарство

Держава гарантує дотримання і захист майнових та інших прав і законних інтересів фермерського господарства.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за діяльністю фермерського господарства у випадках, передбачених законом.

Незаконне втручання в господарську діяльність фермерського господарства органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб забороняється. Збитки, заподіяні фермерському господарству неправомірним втручанням в його діяльність, підлягають відшкодуванню відповідно до закону.

Спори про відшкодування збитків вирішуються судом.

Представницький орган фермерських господарств

Представницьким органом фермерських господарств України є Асоціація фермерів та приватних землевласників України.

З метою забезпечення прав і законних інтересів громадян України, які ведуть фермерське господарство, а також створення сприятливих умов для розвитку фермерських господарств Асоціація фермерів та приватних землевласників України:

а) представляє інтереси громадян, які ведуть фермерське господарство, перед Президентом України, Верховною Радою України, центральними та місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

б) вносить пропозиції щодо вдосконалення законодавства, що регулює діяльність фермерських господарств, на розгляд центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики.

Президент Асоціації фермерів та приватних землевласників України може входити до складу колегії центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, брати участь у її засіданнях з правом дорадчого голосу.

Члени Асоціації фермерів та приватних землевласників України відповідно до закону можуть бути засновниками кредитних спілок.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування і пенсійне забезпечення

Члени фермерського господарства і особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом), підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і пенсійному забезпеченню в порядку, встановленому законом.

Фермерське господарство у встановленому законом порядку реєструється як платник внесків на загальнообов'язкове державне

соціальне страхування в органах Пенсійного фонду України і Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Час роботи у фермерському господарстві членів господарства та осіб, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом), зараховується до загального і безперервного стажу роботи на підставі записів у трудовій книжці і документів, що підтверджують сплату внесків на соціальне страхування.

Членам фермерського господарства та особам, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом), призначені пенсії виплачуються у повному розмірі без урахування одержуваного заробітку (доходу).

Фермерське господарство відповідно до чинного законодавства несе матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну його членам і особам, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом), каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ними своїх трудових обов'язків.

Підстави для припинення діяльності фермерського господарства

Діяльність фермерського господарства припиняється у разі:

- 1) реорганізації фермерського господарства;
- 2) ліквідації фермерського господарства;
- 3) визнання фермерського господарства неплатоспроможним (банкрутом);
- 4) якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства.

Порядок припинення діяльності фермерського господарства

Рішення про припинення діяльності фермерського господарства приймається:

а) власником у разі реорганізації або ліквідації фермерського господарства – відповідно до закону та Статуту фермерського господарства;

б) у разі якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства у порядку, встановленому законом;

в) у разі банкрутства фермерського господарства – відповідно до закону.

Спори про припинення діяльності фермерського господарства вирішуються судом.

Кошти, одержані від продажу майна фермерського господарства, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, розподіляється між членами фермерського господарства відповідно до його Статуту.

Спори щодо розподілу майна фермерського господарства, яке припинило свою діяльність, вирішуються судом.

У разі припинення діяльності фермерського господарства до закінчення терміну надання господарству податкових пільг господарство сплачує до бюджету за весь період його діяльності суму податку, обчислену в розмірі, встановленому для фермерського господарства, крім випадків, передбачених частиною четвертою статті 34 Закону, та викупу земельної ділянки для суспільних потреб чи примусового відчуження її з мотивів суспільної необхідності.

Відповідальність за порушення положень Закону

За порушення положень цього Закону посадові особи та громадяни несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Поняття особистого селянського господарства

Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку, дотримуючись вимог цього Закону, законів України, інших нормативно-правових актів.

Діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не відноситься до підприємницької діяльності.

Облік особистих селянських господарств

Особисті селянські господарства підлягають обліку.

Облік особистих селянських господарств здійснюють сільські, селищні, міські ради за місцем розташування земельної ділянки в

порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері статистики.

Земельні ділянки особистого селянського господарства

Для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2,0 гектара, передані фізичним особам у власність або оренду в порядку, встановленому законом.

Розмір земельної ділянки особистого селянського господарства може бути збільшений у разі отримання в натурі (на місцевості) земельної частки (паю) та її спадкування членами особистого селянського господарства відповідно до закону.

Земельні ділянки особистого селянського господарства можуть бути власністю однієї особи, спільною сумісною власністю подружжя та спільною частковою власністю членів особистого селянського господарства відповідно до закону.

Членам особистого селянського господарства земельні частки (паї) можуть виділятися в натурі (на місцевості) єдиним масивом у спільну часткову власність та спільну сумісну власність (подружжя) відповідно до закону.

У разі виходу з особистого селянського господарства кожен його член має право на виділення належної йому земельної ділянки в натурі (на місцевості).

Громадяни України, які реалізували своє право на безоплатну приватизацію земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства в розмірі менше 2,0 гектара, мають право на збільшення земельної ділянки в межах норм, установлених статтею 121 Земельного кодексу України для ведення особистого селянського господарства.

Майно, яке використовується для ведення особистого селянського господарства

До майна, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, належать жилі будинки, господарські будівлі та споруди, сільськогосподарська техніка, інвентар та обладнання, транспортні засоби, сільськогосподарські та свійські тварини і птиця, бджолосім'ї, багаторічні насадження, вироблена сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та інше майно, набуте у власність членами господарства в установленому законодавством порядку.

Майно, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, може бути власністю однієї особи, спільною частковою або спільною сумісною власністю його членів відповідно до закону.

Звернення стягнення на майно члена особистого селянського господарства допускається лише на підставі рішення суду.

Права та обов'язки членів особистого селянського господарства

Члени особистого селянського господарства мають право:

- самостійно господарювати на землі;
  - укладати особисто або через уповноважену особу будь-які угоди, що не суперечать законодавству. Уповноваженою особою може бути дієздатний член особистого селянського господарства, який досяг 18 років;
  - реалізовувати надлишки виробленої продукції на ринках, а також заготівельним, переробним підприємствам та організаціям, іншим юридичним і фізичним особам;
  - самостійно здійснювати матеріально-технічне забезпечення власного виробництва;
  - відкривати рахунки в установах банків та отримувати кредити в установленому законодавством порядку;
  - бути членами кредитної спілки та користуватися її послугами;
  - отримувати в установленому законом порядку трудову пенсію, а також інші види соціальної державної допомоги та субсидії;
  - надавати послуги з використанням майна особистого селянського господарства;
  - використовувати в установленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі відповідно до закону;
  - на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом;
  - вільно розпоряджатися належним майном, виробленою сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки;
  - отримувати дорадчі послуги;
  - брати участь у конкурсах сільськогосподарських виробників для отримання бюджетної підтримки відповідно до загальнодержавних і регіональних програм;
  - об'єднуватися на добровільних засадах у виробничі товариства, асоціації, спілки з метою координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів тощо відповідно до законодавства України;
  - проводити в установленому законом порядку зовнішньоекономічну діяльність.
- Члени особистого селянського господарства зобов'язані:
- дотримуватися вимог земельного законодавства та законодавства про охорону довкілля;
  - забезпечувати використання земельної ділянки за цільовим призначенням;

- підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;
- не порушувати права власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів;
- дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних із встановленням земельних сервітутів та охоронних зон;
- своєчасно сплачувати земельний податок або орендну плату;
- дотримуватися діючих нормативів щодо якості продукції, санітарних, екологічних та інших вимог відповідно до законодавства;
- надавати сільським, селищним, міським радам необхідні дані щодо їх обліку.

Законом можуть бути встановлені також інші права та обов'язки членів особистого селянського господарства.

Зайнятість членів особистих селянських господарств

Члени особистих селянських господарств є особами, які забезпечують себе роботою самостійно і відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» належать до зайнятого населення за умови, що робота в цьому господарстві для них є основною.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування членів особистих селянських господарств

Члени особистих селянських господарств беруть участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на добровільних засадах у порядку, встановленому законом.

Пенсійне забезпечення членів особистих селянських господарств та сплата ними страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюються відповідно до законодавства про пенсійне забезпечення та загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Надання соціальної допомоги членам особистого селянського господарства здійснюється відповідно до закону.

Державна підтримка особистих селянських господарств

Державна підтримка особистих селянських господарств здійснюється відповідно до загальнодержавних і регіональних програм за рахунок державного і місцевих бюджетів у порядку, встановленому законом.

Кабінет Міністрів України відповідно до загальнодержавних програм щорічно при підготовці проекту Державного бюджету України передбачає відповідні кошти на підтримку особистих селянських господарств.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до регіональних програм щорічно передбачають кошти в проектах місцевих бюджетів на підтримку особистих селянських господарств.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень сприяють особистим селянським господарствам:

- в організації у сільській місцевості кредитних спілок, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для надання послуг із заготівлі, зберігання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції, спільного використання технічних і транспортних засобів та соціально-побутового обслуговування, забезпечення кормами і молодняком худоби та птиці;
- в організації діяльності з надання інженерно-технічних, ветеринарних, агрономічних, зоотехнічних та інших послуг, а також послуг із забезпечення сортовим насінням, садівним матеріалом, племінною та продуктивною худобою, гібридами та кросами птиці, сільськогосподарською технікою та обладнанням;
- у виділенні земельних ділянок єдиним масивом;
- в отриманні кредитів для будівництва житла, господарських будівель і споруд, придбання сільськогосподарської техніки та обладнання;
- в організації у сільській місцевості фахової підготовки та перепідготовки членів особистого селянського господарства.

Припинення ведення особистого селянського господарства

Ведення особистого селянського господарства припиняється в разі:

- рішення членів особистого селянського господарства про припинення його діяльності;
- якщо не залишилось жодного члена господарства або спадкоємця, який бажає продовжити його ведення;
- припинення прав на земельну ділянку згідно із Земельним кодексом України.

У разі припинення ведення особистого селянського господарства сільська, селищна, міська рада за місцем розташування земельної ділянки, наданої для цих цілей, вилучає його з обліку особистих селянських господарств.

Вирішення спорів щодо ведення особистого селянського господарства

Спори щодо ведення особистого селянського господарства можуть вирішуватись органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади в межах повноважень, визначених законом або судом.

Особи, винні в порушенні положень цього Закону, несуть відповідальність згідно із законами України.

Загальні положення договірного права

Споконвіку договір використовувався як засіб організації і регулювання товарного обігу. Із розвитком суспільних відносин його зміст набув нових рис, ускладнилися засоби забезпечення виконання передбачених договором зобов'язань. Особлива увага почала привертатися до процесу укладання договору із законодавчим врегулюванням існування в Україні різних форм власності (станом на 01.06.2014 в Україні 5 форм власності), створенням чисельних суб'єктів підприємницької діяльності, із проведенням державою ліберальної зовнішньоекономічної політики тощо.

Поступово позбавляючись командно-адміністративних методів регулювання економіки, органи влади фактично передають ці важелі в руки господарюючих суб'єктів, за допомогою договорів відносини між якими і складається можливість постійного співробітництва між ними.

Поняття та ознаки господарського договору

Поняття «господарський договір» законодавством України не визначене. Стаття 173 ГК України лише дає загальне визначення господарського зобов'язання – ним визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК України, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Також у ст. 179 ГК України міститься визначення господарсько-договірних зобов'язань як майново-господарських зобов'язань, що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на підставі господарських договорів.

Зважаючи на те, що господарський договір є різновидом цивільно-правової угоди, тобто – за своєю юридичною природою – є погодженою дією двох або більше сторін, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, на нього поширюються загальні положення глави 16, глав 47 – 53 та інші положення ЦК України щодо угод (зобов'язань) у разі, якщо вони не суперечать положенням господарського законодавства України.

Підтвердженням цього є ч.7 ст. 179 ГК України, відповідно до якої господарські договори укладаються за правилами, встановленими ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Поняття господарського договору виступає у двох аспектах:

1) під поняттям «договір» розуміються правовідносини, що виникають із договору як юридичного акта;

2) мається на увазі правовий документ, яким зафіксовано виникнення договірної зобов'язання з волі його учасників.

Господарський договір опосередковує відносини (конкретніше, як йшлося вище, – зобов'язання), що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і не господарюючими суб'єктами – юридичними особами, а також органами державної влади, органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією. Іншими словами, характерною ознакою господарського договору є те, що він укладається між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між одним чи декількома такими особами і не господарюючою юридичною особою, в тому числі органами влади. Зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та не господарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими і регулюються іншими актами законодавства.

Укладення господарських договорів між суб'єктами господарської (підприємницької) діяльності зумовлює необхідність набуття ними цього статусу шляхом їх державної реєстрації, процедура проведення якої розглядалася вище.

Проте вищевказаним не обмежуються ознаки господарських договорів. Окрім суб'єктного складу такого договору, важливе значення має його предмет. Ним, як йшлося вище, є майново-господарські зобов'язання сторін, необхідність оформлення яких зумовлює існування господарського договору.

Згідно з ч.1 ст.175 ГК України майново-господарськими визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Господарським зобов'язання, відповідно, стає у разі, коли воно виникає з приводу чи у зв'язку зі здійсненням суб'єктами господарської (зокрема підприємницької) діяльності, ознаки якої наводяться у ст.3 (ст.42) ГК України.

Таким чином, господарським є договір, укладений між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між одним чи декількома такими особами і не господарюючою юридичною особою з приводу чи у зв'язку зі здійсненням ними господарської (зокрема підприємницької) діяльності.

Виникає питання про правомірність віднесення до господарських категорії договорів, що безпосередньо не є господарською діяльністю. Проте укладаються в зв'язку зі здійсненням такої діяльності. Наприклад, суб'єкт підприємницької діяльності укладає договір оренди вільного приміщення, що належить іншому суб'єкту підприємницької діяльності, для розміщення в ньому свого офісу. Для орендаря наявність офісу виступає необхідною передумовою здійснення власної підприємницької діяльності, метою якої є отримання прибутку. Орендодавець, в свою чергу, отримує від здачі в оренду приміщення дохід, який, за вирахуванням суми валових витрат та суми амортизаційних відрахувань, також стає його прибутком.

Проте на нашу думку, такий договір не можна вважати господарським. Власне використання офісу (розміщення в ньому меблів, оргтехніки, знаходження директора і персоналу) ще не є діяльністю, що підпадає під ознаки підприємницької. Це є діяльністю для задоволення власних потреб суб'єкта підприємницької діяльності (якщо, звичайно, орендар не займається виставковою діяльністю і вищенаведене розміщення майна в орендованому приміщенні не проводиться в межах його основної діяльності), що, в свою чергу, як вірно зазначається в юридичній літературі, не може вважатися предметом господарського договору. Для орендодавця договір також не буде вважатися господарським, за винятком випадків, коли така діяльність проводиться систематично (систематична задача в оренду приміщення для проведення виставок).

Законодавством встановлений і специфічний орган, який вирішує спори, що виникають із господарських відносин, – господарський суд. Так, відповідно до ст. 1 Господарського процесуального кодексу України підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Укладання, зміна і розірвання господарських договорів

Як зазначалося вище, на господарські договори поширюються загальні положення гл.16, глав 47-53 та інші положення ЦК України щодо угод (зобов'язань) у разі, якщо вони не суперечать положенням господарського законодавства України.

Згідно зі ст.180 ГК України господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу із сторін повинна бути досягнута згода.

ГК України у ч.3 ст.180 перераховує істотні умови, характерні для господарських договорів незалежно від видів: предмет договору, ціна договору та строк дії договору.

Умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів – державних стандартів України, кодексів ustalеної практики, класифікаторів, технічних умов, міжнародних, регіональних і національних стандартів інших країн (ст.15 ГК України), а у разі їх відсутності – в договірному порядку, з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг.

Ціна у господарському договорі визначається в порядку, встановленому гл. 21 ГК України. Так, згідно з ч. 3 ст. 189 ГК України суб'єкти господарювання можуть використовувати у господарській діяльності вільні ціни, державні ціни. За згодою сторін у господарському договорі може бути передбачено доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості або виконання робіт у скорочені строки порівняно з нормативними. У разі визнання погодженої сторонами в договорі ціни такою, що порушує вимоги антимонопольно-конкурентного законодавства, антимонопольний орган має право вимагати від сторін зміни умови договору щодо ціни.

Вимога щодо обов'язкового встановлення умови про строк в господарському договорі означає фактичну заборону використання безстрокових договорів у господарській практиці, правомірність укладення яких встановлена, зокрема, ЦК України (ст.ст.763, 846 та ін.). Строком дії господарського договору є час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладення ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору.

Згідно ЦК України сторони є вільними, зокрема, в укладенні договору та у визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу та інших актів законодавства. Однією з таких вимог є положення ЦК України щодо укладення публічних договорів. Відповідно до цієї статті підприємець не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення публічного

договору, якщо інше не встановлено законом. Також він не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг). У разі необґрунтованої відмови підприємець має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою.

Іншим винятком з правила про вільний вибір умов договору містить інститут договору приєднання – договору, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Такі договори затверджуються відповідними нормативними актами, що видаються компетентними державними органами. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору.

Відповідно до ГК України господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів. Так, згідно ГК України не допускається укладання у спрощений спосіб організаційно-господарських договорів.

Загальне правило щодо викладання господарського договору у формі документа, підписаного сторонами, не означає обов'язкового викладання його на папері із власноручними підписами уповноважених представників сторін. Відповідно до ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Договори у подібній формі можуть укладатися за вимогами Закону України від 22 травня 2003 р. № 851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг». Використання при їх вчиненні електронно-числового підпису здійснюється за правилами Закону України від 22 травня 2003 р. № 852-IV «Про електронний цифровий підпис». Природно, на таких договорах відбиток печатки не ставиться.

Власне процедура укладання господарського договору розглядається у частинах 2-8 ст. 181 ГК України. Так, проект господарського договору може бути запропонований будь-якою з сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках.

Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір (підписує, ставить відбиток печатки) і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у 20-денний строк після одержання договору.

За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у 20-денний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом 20 днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони.

У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо).

Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладання якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона – виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом не певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений 20-денний строк до суду розбіжності, що залишились неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими.

У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся).

Загальні вимоги щодо оформлення господарського договору, як і будь-якого первинного документа, містяться в п.2.4 Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку. Первинні документи (на паперових і машинозчитуваних носіях інформації) для надання їм юридичної сили і доказовості повинні мати такі обов'язкові реквізити: назва підприємства, установи, від імені яких складений документ, назва документа (форми), код форми, дата і місце складання, зміст господарської операції та її вимірники (у натуральному і вартісному виразі), посади, прізвища і підписи осіб, відповідальних за дозвіл та здійснення господарської операції і складання первинного документа.

При застосуванні засобів обчислювальної та іншої оргтехніки реквізити можуть бути зафіксовані у вигляді коду.

Залежно від характеру операції та технології обробки даних до первинних документів можуть бути включені додаткові реквізити: ідентифікаційний код підприємства, установи, номер документа, підстава для здійснення операцій, дані про документ, що засвідчує особу-одержувача, тощо.

Зміна умов господарювання суб'єкта підприємницької діяльності може спричинити необхідність унесення змін до відповідного договору

або його розірвання. За загальним правилом ст.188 ГК України зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором.

Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором.

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у 20-денний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду.

У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Законодавством передбачені випадки розірвання господарського договору та відмови від його виконання.

Як вірно зазначають деякі автори, інститути розірвання та відмови від виконання господарських договорів мають єдину правову природу – припинення договірних відносин, проте відрізняються за способами їх здійснення. Якщо розірвання договору – це спосіб припинення договірних відносин шляхом звернення правомочної особи до зобов'язаної, то відмова від договору – це спосіб припинення договірних зобов'язань правомочною особою в односторонньому порядку. Відмова від виконання договору (зобов'язання) є одним з видів оперативно-господарських санкцій.

Господарське зобов'язання

Господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених Господарським Кодексом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Основними видами господарських зобов'язань є майново-господарські зобов'язання та організаційно-господарські зобов'язання.

Сторони можуть за взаємною згодою конкретизувати або розширити зміст господарського зобов'язання в процесі його виконання, якщо законом не встановлено інше.

Господарські зобов'язання можуть виникати:

- безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;
- з акту управління господарською діяльністю;
- з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;
- внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав;
- у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

Цікавість для студентів визивають майново-господарські зобов'язання. Майново-господарськими визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Майнові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, регулюються Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом.

Суб'єктами майново-господарських зобов'язань можуть бути суб'єкти господарювання, зазначені у статті 55 Господарського Кодексу, негосподарюючі суб'єкти – юридичні особи, а також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією. Якщо майново-господарське зобов'язання виникає між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, зобов'язаною та управненою сторонами зобов'язання є відповідно боржник і кредитор.

Зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими і регулюються іншими актами законодавства.

Суб'єкти господарювання у випадках, передбачених Господарським Кодексом та іншими законами, можуть добровільно брати на себе зобов'язання майнового характеру на користь інших учасників господарських відносин (благодійництво тощо). Такі зобов'язання не є підставою для вимог щодо їх обов'язкового виконання.

Господарські договори

Майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями. Кабінет Міністрів України, уповноважені Президентом України міністерства, інші центральні органи виконавчої влади можуть рекомендувати суб'єктам господарювання орієнтовні умови господарських договорів (примірні договори), а у визначених законом випадках – затверджувати типові договори. Укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він заснований на державному замовленні, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом, або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання чи органів державної влади або органів місцевого самоврядування.

При укладенні господарських договорів сторони можуть визначити зміст договору на основі:

- вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;
- примірному договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;
- типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови;
- договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Зміст договору, що укладається на підставі державного замовлення, повинен відповідати цьому замовленню. Суб'єкти господарювання, які забезпечують споживачів, зазначених у частині першій цієї статті, електроенергією, Зв'язком, послугами залізничного та інших видів транспорту, а у випадках, передбачених законом, також інші суб'єкти зобов'язані укладати договори з усіма споживачами їхньої продукції (послуг). Законодавством можуть бути передбачені обов'язкові умови таких договорів. Господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Істотні умови господарського договору

Зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства.

Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору.

Умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, зазначених у статті 15 цього Кодексу, а у разі їх відсутності – в договірному порядку, з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг.

Ціна у господарському договорі визначається в порядку, встановленому цим Кодексом, іншими законами, актами Кабінету Міністрів України. За згодою сторін у господарському договорі може бути передбачено доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості або виконання робіт у скорочені строки порівняно з нормативними.

У разі визнання погодженої сторонами в договорі ціни такою, що порушує вимоги антимонопольно-конкурентного законодавства, антимонопольний орган має право вимагати від сторін зміни умови договору щодо ціни.

Строком дії господарського договору є час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладення ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору.

Господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів. Проект договору може бути запропонований будь-якою з

сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках. Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог частини першої цієї статті і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору. За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором. Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони. У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо).

Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона – виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишились неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими. У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна із сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

Особливості укладання попередніх договорів

За попереднім договором суб'єкт господарювання зобов'язується у певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладення попереднього договору, укласти основний господарський договір на умовах, передбачених попереднім договором. Попередній договір повинен містити умови, що дозволяють визначити предмет, а також інші істотні умови основного договору. До укладення попередніх договорів не застосовується загальний порядок укладення господарських договорів. У разі якщо сторона, яка уклала попередній договір, одержавши проект договору від іншої сторони, ухиляється від

укладення основного договору, друга сторона має право вимагати укладення такого договору в судовому порядку.

Зобов'язання укласти основний договір, передбачене попереднім договором, припиняється, якщо до закінчення строку, в який сторони мають укласти основний договір, одна із сторін не надішле проект такого договору другій стороні. Відносини щодо укладення попередніх договорів регулюються Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом. Угода сторін про наміри (протокол про наміри тощо) не визнається попереднім договором і не породжує юридичних наслідків.

Особливості укладання господарських договорів на основі вільного волевиявлення сторін, примірних і типових договорів

При укладенні господарського договору на основі вільного волевиявлення сторін проект договору може бути розроблений за ініціативою будь-якої із сторін у строки, погоджені самими сторонами. Укладення договору на основі вільного волевиявлення сторін може відбуватися у спрощений спосіб або у формі єдиного документа, з додержанням загального порядку укладення договорів, встановленого статтею 181 Господарського Кодексу. Укладення господарських договорів на основі примірних і типових договорів повинно здійснюватися з додержанням умов, передбачених статтею 179 Господарського Кодексу, не інакше як шляхом викладення договору у вигляді єдиного документа, оформленого згідно з вимогами статті 181 цього Кодексу та відповідно до правил, встановлених нормативно-правовими актами щодо застосування примірних або типових договорів.

Порядок зміни та розірвання господарських договорів

Зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі недержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Ціна у господарських зобов'язаннях

Ціна в Господарському Кодексі є вираженим у грошовій формі еквівалентом одиниці товару (продукції, робіт, послуг, матеріально-технічних ресурсів, майнових та немайнових прав), що підлягає продажу (реалізації), який повинен застосовуватися як тариф, розмір плати, ставки або збору, крім ставок і зборів, що використовуються в системі оподаткування. Ціна є істотною умовою господарського договору. Ціна зазначається в договорі у гривнях. Ціни у зовнішньоекономічних договорах (контрактах) можуть визначатися в іноземній валюті за згодою сторін.

Суб'єкти господарювання використовують у своїй діяльності вільні та державні регульовані ціни. 1. Вільні ціни визначаються на всі види продукції (робіт, послуг), за винятком тих, на які встановлено державні регульовані ціни. Вільні ціни визначаються суб'єктами господарювання самостійно за згодою сторін, а у внутрішньогосподарських відносинах – також за рішенням суб'єкта господарювання. Державні регульовані ціни запроваджуються Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень у встановленому законодавством порядку. Державне регулювання цін здійснюється згідно із Законом України «Про ціни і ціноутворення».

Державні регульовані ціни встановлюються на бланки документів, у тому числі суворого обліку, які використовуються органами виконавчої влади, іншими державними органами для оформлення результатів надання адміністративних послуг (крім власних бланків цих органів), відповідно до закону. Політика ціноутворення, порядок встановлення та застосування цін, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо встановлення та регулювання цін, а також контролю за цінами і ціноутворенням визначаються законом про ціни і ціноутворення, іншими законодавчими актами.

Загальні умови виконання господарських зобов'язань

Суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться. До виконання господарських договорів застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським Кодексом.

Кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу. Порушення

зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених цим Кодексом, іншими законами або договором. Застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє цього суб'єкта від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання.

Управнена сторона має право не приймати виконання зобов'язання частинами, якщо інше не передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами або договором, або не впливає із змісту зобов'язання. Зобов'язана сторона має право виконати зобов'язання достроково, якщо інше не передбачено законом, іншим нормативно-правовим актом або договором, або не впливає із змісту зобов'язання. Зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною обов'язків, що є необхідною умовою виконання.

Не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином. Управнена сторона, приймаючи виконання господарського зобов'язання, на вимогу зобов'язаної сторони повинна видати письмове посвідчення виконання зобов'язання повністю або його частини.

Виконання господарського зобов'язання може бути покладено в цілому або в частині на третю особу, що не є стороною в зобов'язанні. Управнена сторона зобов'язана прийняти виконання, запропоноване третьою особою – безпосереднім виконавцем, якщо із закону, господарського договору або характеру зобов'язання не впливає обов'язок сторони виконати зобов'язання особисто. Неналежне виконання зобов'язання третьою особою не звільняє сторони від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, крім випадків, передбачених частиною третьою статті 193 цього Кодексу.

Місце виконання господарського зобов'язання

Господарське зобов'язання підлягає виконанню за місцем, визначеним законом, господарським договором, або місцем, яке визначено змістом зобов'язання. У разі якщо місце виконання зобов'язання не визначено, зобов'язання повинно бути виконано:

- за зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на будівлю або земельну ділянку, іншого нерухомого майна – за місцезнаходженням будівлі чи земельної ділянки, іншого нерухомого майна;
- за грошовими зобов'язаннями – за місцезнаходженням (місцем проживання) управненої сторони на момент виникнення зобов'язання, або за її новим місцезнаходженням (місцем

проживання) за умови, що управнена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язану сторону;

- за іншими зобов'язаннями – за місцезнаходженням (місцем проживання) зобов'язаної сторони, якщо інше не передбачено законом.

У разі відсутності управненої сторони, ухилення її від прийняття виконання або іншого прострочення нею виконання зобов'язана сторона за грошовим зобов'язанням має право внести належні з неї гроші або передати за зобов'язанням цінні папери до депозиту нотаріальної контори або приватного нотаріуса, які повідомляють про це управнену сторону. Внесення грошей (цінних паперів) до депозиту нотаріальної контори або приватного нотаріуса вважається виконанням зобов'язання.

Платежі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються у безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом. Грошові зобов'язання учасників господарських відносин повинні бути виражені і підлягають оплаті у гривнях. Грошові зобов'язання можуть бути виражені в іноземній валюті лише у випадках, якщо суб'єкти господарювання мають право проводити розрахунки між собою в іноземній валюті відповідно до законодавства. Виконання зобов'язань, виражених в іноземній валюті, здійснюється відповідно до закону. Відсотки за грошовими зобов'язаннями учасників господарських відносин застосовуються у випадках, розмірах та порядку, визначених законом або договором.

Загальні умови припинення господарських зобов'язань

Господарське зобов'язання припиняється: виконанням, проведеним належним чином; зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання; у разі поєднання управненої та зобов'язаної сторін в одній особі; за згодою сторін; через неможливість виконання та в інших випадках, передбачених Господарським Кодексом або іншими законами. Господарське зобов'язання припиняється також у разі його розірвання або визнання недійсним за рішенням суду.

До відносин щодо припинення господарських зобов'язань застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським Кодексом.

Господарське зобов'язання припиняється неможливістю виконання у разі виникнення обставин, за які жодна з його сторін не відповідає, якщо інше не передбачено законом. У разі неможливості виконання зобов'язання повністю або частково зобов'язана сторона з метою запобігання невігідним для сторін майновим та іншим наслідкам повинна негайно повідомити про це управнену сторону, яка має вжити необхідних заходів щодо зменшення зазначених наслідків.

Таке повідомлення не звільняє зобов'язану сторону від відповідальності за невиконання зобов'язання відповідно до вимог закону.

Господарське зобов'язання припиняється неможливістю виконання у разі ліквідації суб'єкта господарювання, якщо не допускається правонаступництво за цим зобов'язанням. У разі неспроможності суб'єкта господарювання через недостатність його майна задовольнити вимоги кредиторів він може бути оголошений за рішенням суду банкрутом. Умови, порядок та наслідки оголошення суб'єктів господарювання банкрутами встановлюються цим Кодексом та іншими законами. Ліквідація суб'єкта господарювання – банкрута є підставою припинення зобов'язань за його участі.

Розірвання господарського зобов'язання

Господарське зобов'язання може бути розірвано сторонами відповідно до правил, встановлених статтею 188 Господарського Кодексу. Державний контракт підлягає розірванню у разі зміни або скасування державного замовлення, яким передбачено припинення дії контракту, з моменту, коли про це стало відомо сторонам зобов'язання. Наслідки розірвання державного контракту для його сторін визначаються відповідно до закону.

Господарське зобов'язання, що не відповідає вимогам закону, або вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, або укладено учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним з них господарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності), може бути на вимогу однієї із сторін, або відповідного органу державної влади визнано судом недійсним повністю або в частині. Недійсною може бути визнано також нікчемну умову господарського зобов'язання, яка самостійно або в поєднанні з іншими умовами зобов'язання порушує права та законні інтереси другої сторони або третіх осіб. Нікчемними визнаються, зокрема, такі умови типових договорів і договорів приєднання, що:

- виключають або обмежують відповідальність виробника продукції, виконавця робіт (послуг) або взагалі не покладають на зобов'язану сторону певних обов'язків;
- допускають односторонню відмову від зобов'язання з боку виконавця або односторонню зміну виконавцем його умов;
- вимагають від одержувача товару (послуги) сплати непропорційно великого розміру санкцій у разі відмови його від договору і не встановлюють аналогічної санкції для виконавця.

Виконання господарського зобов'язання, визнаного судом недійсним повністю або в частині, припиняється повністю або в частині з дня набрання рішенням суду законної сили як таке, що вважається недійсним з моменту його виникнення. У разі якщо за змістом

зобов'язання воно може бути припинено лише на майбутнє, таке зобов'язання визнається недійсним і припиняється на майбутнє.

Правове регулювання захисту прав споживачів

Законодавство України регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів.

Споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на:

- 1) захист своїх прав державою;
- 2) належну якість продукції та обслуговування;
- 3) безпеку продукції;
- 4) необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця);
- 5) відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону;
- 6) звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав;
- 7) об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

Споживачі також мають інші права, встановлені законодавством про захист прав споживачів.

Споживачі зобов'язані:

- 1) перед початком експлуатації товару уважно ознайомитися з правилами експлуатації, викладеними в наданій виробником (продавцем, виконавцем) документації на товар;
- 2) в разі необхідності роз'яснення умов та правил використання товару – до початку використання товару звернутися за роз'ясненнями до продавця (виробника, виконавця) або до іншої вказаної в експлуатаційній документації особи, що виконує їх функції;
- 3) користуватися товаром згідно з його цільовим призначенням та дотримуватися умов (вимог, норм, правил), встановлених виробником товару (виконавцем) в експлуатаційній документації;
- 4) з метою запобігання негативним для споживача наслідкам використання товару – застосовувати передбачені виробником в товарі засоби безпеки з дотриманням передбачених експлуатаційною документацією спеціальних правил, а в разі відсутності таких правил в документації – дотримуватися звичайних розумних заходів безпеки, встановлених для товарів такого роду.

Держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності.

Держава створює умови для здобуття споживачами потрібних знань з питань реалізації їх прав. Захист прав споживачів здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи, що здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд, інші державні органи, органи місцевого самоврядування згідно із законодавством, а також суди.

Право споживача на належну якість продукції

Продавець (виробник, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію. Продавець (виробник, виконавець) на вимогу споживача зобов'язаний надати йому документи, які підтверджують належну якість продукції. Вимоги до продукції щодо її безпеки для життя, здоров'я і майна споживачів, а також навколишнього природного середовища встановлюються нормативними документами. Щодо окремих груп продукції зазначені вимоги встановлюються законами та іншими нормативно-правовими актами. На товари, що ввозяться на територію України, повинен бути передбачений законодавством документ, який підтверджує їх належну якість. Забороняється введення в обіг фальсифікованої продукції. Виробник (виконавець) зобов'язаний забезпечити використання продукції за призначенням протягом строку її служби, передбаченого нормативним документом або встановленого ним за домовленістю із споживачем, а в разі відсутності такого строку – протягом десяти років.

Виробник (виконавець) зобов'язаний забезпечити технічне обслуговування та гарантійний ремонт продукції, а також її випуск і поставку для підприємств, що здійснюють технічне обслуговування та ремонт, у необхідному обсязі та асортименті запасних частин протягом усього строку її виробництва, а після зняття з виробництва – протягом строку служби, в разі відсутності такого строку – протягом десяти років. Реалізація інтересів споживачів у встановленні вимог до належної якості продукції забезпечується правом участі споживачів та їх об'єднань у розробленні нормативних документів згідно із законодавством. Виробник (виконавець) забезпечує належну роботу (застосування, використання) продукції, в тому числі комплектуючих виробів, протягом гарантійного строку, встановленого нормативно-правовими актами, нормативними документами чи договором.

Гарантійний строк на комплектуючі вироби повинен бути не менший, ніж гарантійний строк на основний виріб, якщо інше не передбачено нормативно-правовими актами, нормативними документами чи договором. Гарантійний строк зазначається в паспорті на продукцію або на етикетці чи в будь-якому іншому документі, що додається до продукції. Гарантійні зобов'язання у будь-якому випадку включають також будь-які зобов'язання виробника (виконавця) або продавця, передбачені рекламою.

Для продукції, споживчі властивості якої можуть з часом погіршуватися і становити небезпеку для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього природного середовища, встановлюється строк придатності, який зазначається на етикетках, упаковці або в інших документах, що додаються до неї при продажу, і який вважається гарантійним строком. Строк придатності обчислюється починаючи від дати виготовлення, яка також зазначається на етикетці або в інших документах, і визначається або часом, протягом якого товар є придатним для використання, або датою, до настання якої товар є придатним для використання. Продаж товарів, на яких строк придатності не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, строк придатності яких минув, забороняється.

На сезонні товари (одяг, хутряні та інші вироби) гарантійний строк обчислюється з початку відповідного сезону, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

У разі продажу товарів за зразками, поштою, а також у випадках, коли час укладення договору купівлі-продажу і час передачі товару споживачеві не збігаються, гарантійний строк обчислюється починаючи від дня передачі товару споживачеві, а якщо товар потребує спеціальної установки (підключення) чи складення – від дня їх здійснення, а якщо день передачі, установки (підключення) чи складення товару, а також передачі нерухомого майна встановити неможливо або якщо майно перебувало у споживача до укладення договору купівлі-продажу, – від дня укладення договору купівлі-продажу.

Стосовно продукції, на яку гарантійні строки або строк придатності не встановлено, споживач має право пред'явити продавцю (виробнику, виконавцю) відповідні вимоги, якщо недоліки було виявлено протягом двох років, а стосовно об'єкта будівництва – не пізніше десяти років від дня передачі їх споживачеві. При виконанні гарантійного ремонту гарантійний строк збільшується на час перебування продукції в ремонті. Зазначений час обчислюється від дня, коли споживач звернувся з вимогою про усунення недоліків. При обміні товару його гарантійний строк обчислюється заново від дня обміну. Гарантійне зобов'язання припиняється на загальних підставах, передбачених Цивільним кодексом України. Гарантійне зобов'язання не припиняється у разі неможливості виконання такого зобов'язання з

причини відсутності необхідних для його виконання матеріалів, комплектуючих або запасних частин.

Права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку недоліків споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством, має право вимагати:

- 1) пропорційного зменшення ціни;
- 2) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк;
- 3) відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку істотних недоліків, які виникли з вини виробника товару (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи, споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством і на підставі обов'язкових для сторін правил чи договору, має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника:

- 1) розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми;
- 2) вимагати заміни товару на такий же товар або на аналогічний, з числа наявних у продавця (виробника), товар.

Стосовно непродовольчих товарів, що перебували у використанні та були реалізовані через роздрібні комісійні торговельні підприємства, вимоги споживача, зазначені у частині першій цієї статті, задовольняються за згодою продавця. Згідно з цією частиною задовольняються вимоги споживача щодо товарів, гарантійний строк на які не закінчився.

Вимоги споживача, встановлені частиною першою цієї статті, пред'являються на вибір споживача продавцеві за місцем купівлі товару, виробникові або підприємству, що задовольняє ці вимоги за місцезнаходженням споживача. Споживач має право пред'явити одну з вимог, передбачених частиною першою цієї статті, а в разі її невиконання заявити іншу вимогу, передбачену частиною першою цієї статті. Зазначені вимоги за місцезнаходженням споживача задовольняють також створені власником продавця торговельні підприємства та філії, що здійснюють продаж аналогічних придбаним споживачем товарів, або підприємства, на які ці функції покладено на підставі договору. Функції представників підприємств-виробників виконують їх представництва та філії, створені виробниками для цієї мети, або підприємства, які задовольняють зазначені вимоги на підставі договору з виробником.

Продавець і виробник під час продажу (реалізації) товару зобов'язані інформувати споживача про підприємства, що задовольняють вимоги, встановлені частинами першою і третьою цієї статті. За ненадання такої інформації встановлюється відповідальність

згідно із статтями 15 і 23 Закону. Продавець, виробник (підприємство, що задовольняє вимоги споживача, встановлені частиною першою цієї статті) зобов'язані прийняти товар неналежної якості у споживача і задовольнити його вимоги.

Доставка великогабаритних товарів і товарів вагою понад п'ять кілограмів продавцю, виробнику (підприємству, що задовольняє вимоги споживача, встановлені частиною першою цієї статті) та їх повернення споживачеві здійснюються за рахунок продавця, виробника (підприємства, що задовольняє вимоги споживача, встановлені частиною першою цієї статті). За наявності товару вимога споживача про його заміну підлягає негайному задоволенню, а в разі виникнення потреби в перевірці якості – протягом чотирнадцяти днів або за домовленістю сторін. У разі відсутності товару вимога споживача про його заміну підлягає задоволенню у двомісячний строк з моменту подання відповідної заяви. Якщо задовольнити вимогу споживача про заміну товару в установленний строк неможливо, споживач вправі на свій вибір пред'явити продавцю, виробнику (підприємству, що виконує їх функції) інші вимоги, передбачені пунктами 1, 3, 4, 5 частини першої цієї статті. Під час заміни товару з недоліками на товар аналогічної марки (моделі, артикулу, модифікації) належної якості, ціна на який змінилася, перерахунок вартості не провадиться. Під час заміни товару з недоліками на такий же товар іншої марки (моделі, артикулу, модифікації) належної якості перерахунок вартості товару з недоліками у разі підвищення ціни провадиться виходячи з його вартості на час обміну, а в разі зниження ціни – виходячи з вартості на час купівлі. При розірванні договору розрахунки із споживачем у разі підвищення ціни на товар провадяться виходячи з його вартості на час пред'явлення відповідної вимоги, а в разі зниження ціни – виходячи з вартості товару на час купівлі. Гроші, сплачені за товар, повертаються споживачеві у день розірвання договору, а в разі неможливості повернути гроші у день розірвання договору – в інший строк за домовленістю сторін, але не пізніше ніж протягом семи днів.

У разі придбання споживачем продовольчих товарів неналежної якості продавець зобов'язаний замінити їх на товари належної якості або повернути споживачеві сплачені ним гроші, якщо недоліки виявлено у межах строку придатності. При цьому розрахунки із споживачем провадяться в порядку, передбаченому абзацом третім частини сьомої цієї статті. При пред'явленні споживачем вимоги про безоплатне усунення недоліків товару вони повинні бути усунуті протягом чотирнадцяти днів з дати його пред'явлення або за згодою сторін в інший строк. На письмову вимогу споживача на час ремонту йому надається (з доставкою) товар аналогічної марки (моделі, артикулу, модифікації) незалежно від моделі. Для цього продавець, виробник (підприємство, що задовольняє вимоги споживача, встановлені частиною першою цієї статті) зобов'язані створювати (мати) обмінний фонд товарів. Перелік таких товарів визначається

Кабінетом Міністрів України. За кожний день затримки виконання вимоги про надання товару аналогічної марки (моделі, артикулу, модифікації) та за кожний день затримки усунення недоліків понад установлений строк (чотирнадцять днів) споживачеві виплачується неустойка відповідно в розмірі одного відсотка вартості товару. При усуненні недоліків шляхом заміни комплектуючого виробу або складової частини товару, на які встановлено гарантійні строки, гарантійний строк на новий комплектуючий виріб і складову частину обчислюється починаючи від дня видачі споживачеві товару після ремонту.

Споживач має право пред'явити виробнику (продавцю) вимогу про безоплатне усунення недоліків товару після закінчення гарантійного строку. Ця вимога може бути пред'явлена протягом встановленого строку служби, а якщо такий не встановлено – протягом десяти років, якщо в товарі було виявлено недоліки (істотні недоліки), допущені з вини виробника. Якщо цю вимогу не задоволено у строки, передбачені частиною дев'ятою цієї статті, споживач має право на свій вибір пред'явити виробникові (продавцеві) інші вимоги, відповідно до частини першої цієї статті. Вимоги споживача розглядаються після пред'явлення споживачем розрахункового документа, а щодо товарів, на які встановлено гарантійний строк, – технічного паспорта чи іншого документа, що його замінює, з позначкою про дату продажу. Під час продажу товару продавець зобов'язаний видати споживачеві розрахунковий документ встановленої форми, що засвідчує факт купівлі, з позначкою про дату продажу. У разі втрати споживачем технічного паспорта чи іншого документа, що його замінює, їх відновлення здійснюється у порядку, визначеному законодавством.

Виробник зобов'язаний відшкодувати всі збитки продавця (підприємства, що задовольняє вимоги споживача, встановлені частиною першою цієї статті), який розглядає претензію споживача до придбаного товару. Продавець (виробник) товарів зобов'язаний у місячний строк відшкодувати підприємству, що виконує його функції, збитки, яких воно зазнало у зв'язку із задоволенням вимог споживача, передбачених цією статтею. Вимоги, встановлені частиною першою цієї статті щодо товарів, виготовлених за межами України, задовольняються за рахунок продавця (імпортера). Вимоги споживача, передбачені цією статтею, не підлягають задоволенню, якщо продавець, виробник (підприємство, що задовольняє вимоги споживача, встановлені частиною першою цієї статті) доведуть, що недоліки товару виникли внаслідок порушення споживачем правил користування товаром або його зберігання. Споживач має право брати участь у перевірці якості товару особисто або через свого представника.

Права споживача при придбанні товару належної якості

Споживач має право обміняти непродовольчий товар належної якості на аналогічний у продавця, в якого він був придбаний, якщо товар не задовольнив його за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути ним використаний за призначенням. Споживач має право на обмін товару належної якості протягом чотирнадцяти днів, не рахуючи дня купівлі, якщо триваліший строк не оголошений продавцем. Обмін товару належної якості провадиться, якщо він не використовувався і якщо збережено його товарний вигляд, споживчі властивості, пломби, ярлики, а також розрахунковий документ, виданий споживачеві разом з проданим товаром.

Перелік товарів, що не підлягають обміну (поверненню) з підстав, зазначених у цій статті, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Якщо на момент обміну аналогічного товару немає у продажу, споживач має право або придбати будь-які інші товари з наявного асортименту з відповідним перерахуванням вартості, або розірвати договір та одержати назад гроші у розмірі вартості повернутого товару, або здійснити обмін товару на аналогічний при першому ж надходженні відповідного товару в продаж. Продавець зобов'язаний у день надходження товару в продаж повідомити про це споживача, який вимагає обміну товару. При розірванні договору купівлі-продажу розрахунки із споживачем провадяться виходячи з вартості товару на час його купівлі. Гроші, сплачені за товар, повертаються споживачеві у день розірвання договору, а в разі неможливості повернути гроші у день розірвання договору – в інший строк за домовленістю сторін, але не пізніше ніж протягом семи днів.

Права споживача у разі порушення умов договору про виконання робіт (надання послуг)

Споживач має право відмовитися від договору про виконання робіт (надання послуг) і вимагати відшкодування збитків, якщо виконавець своєчасно не приступив до виконання зобов'язань за договором або виконує роботу так повільно, що закінчити її у визначений строк стає неможливим. Якщо значну частину обсягу послуги чи робіт (понад сімдесят відсотків загального обсягу) вже було виконано, споживач має право розірвати договір лише стосовно частини послуги або робіт, що залишилася. Якщо під час виконання робіт (надання послуг) стане очевидним, що їх не буде виконано з вини виконавця згідно з умовами договору, споживач має право призначити виконавцю відповідний строк для усунення недоліків, а в разі невиконання цієї вимоги у визначений строк – розірвати договір і вимагати відшкодування збитків або доручити виправлення недоліків третій особі за рахунок виконавця.

У разі виявлення недоліків у виконаній роботі (наданій послугі) споживач має право на свій вибір вимагати:

1) безоплатного усунення недоліків у виконаній роботі (наданій послугі) у розумний строк;

2) відповідного зменшення ціни виконаної роботи (наданої послуги);

3) безоплатного виготовлення іншої речі з такого ж матеріалу і такої ж якості чи повторного виконання роботи;

4) відшкодування завданих йому збитків з усуненням недоліків виконаної роботи (наданої послуги) своїми силами чи із залученням третьої особи;

5) реалізації інших прав, що передбачені чинним законодавством на день укладення відповідного договору.

Зазначені вимоги підлягають задоволенню у разі виявлення недоліків під час приймання виконаної роботи (наданої послуги) або під час її виконання (надання), а в разі неможливості виявлення недоліків під час приймання виконаної роботи (наданої послуги) – протягом гарантійного чи іншого строку, встановленого договором, чи протягом двох років з дня прийняття виконаної роботи (наданої послуги) у разі відсутності гарантійного чи іншого строку, встановленого законодавством або договором.

За наявності у роботі (послугі) істотних недоліків споживач має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків. Якщо істотні недоліки було виявлено в роботі (послугі), виконаній з матеріалу споживача, споживач має право вимагати на свій вибір або виконання її з такого ж матеріалу виконавця, або розірвання договору і відшкодування збитків. Зазначені вимоги можуть бути пред'явлені споживачем протягом строків, передбачених нормативно-правовими актами та нормативними документами, умовами договору, а в разі відсутності таких строків – протягом десяти років.

У разі коли виконавець не може виконати (прострочує виконання) роботу (надання послуги) згідно з договором, за кожний день (кожну годину, якщо тривалість виконання визначено у годинах) прострочення споживачеві сплачується пеня у розмірі трьох відсотків вартості роботи (послуги), якщо інше не передбачено законодавством. У разі коли вартість роботи (послуги) не визначено, виконавець сплачує споживачеві неустойку в розмірі трьох відсотків загальної вартості замовлення. Сплата виконавцем неустойки (пені), встановленої в разі невиконання, прострочення виконання або іншого неналежного виконання зобов'язання, не звільняє його від виконання зобов'язання в натурі.

Виконавець не несе відповідальності за невиконання, прострочення виконання або інше неналежне виконання зобов'язання та недоліки у виконаних роботах або наданих послугах, якщо доведе, що вони виникли з вини самого споживача чи внаслідок дії непереборної сили.

Про відступи від умов договору та інші недоліки в роботі (послузі), що не могли бути виявлені при звичайному способі її прийняття, споживач зобов'язаний повідомити виконавцеві не пізніше трьох діб після їх виявлення. Виконавець залежно від характеру і специфіки виконаної роботи (наданої послуги) зобов'язаний видати споживачеві розрахунковий документ, що засвідчує факт виконання роботи (надання послуги).

Виконавець зобов'язаний протягом місяця відшкодувати збитки, що виникли у зв'язку з втратою, псуванням чи пошкодженням речі, прийнятої ним від споживача для виконання робіт (надання послуг). Виконавець не звільняється від відповідальності, якщо рівень його наукових і технічних знань не дав змоги виявити особливі властивості речі, прийнятої ним від споживача для виконання робіт (надання послуг). Якщо виконання робіт (надання послуг) вимагає використання додаткових матеріалів, такі матеріали повинні відповідати вимогам безпеки, встановленим законодавством до таких матеріалів. Виконавець несе відповідальність за шкоду, завдану життя, здоров'ю або майну споживача, що виникла у зв'язку з використанням речей, матеріалів, обладнання, приладів, інструментів, пристосувань чи інших засобів, необхідних для виконання ним робіт (надання послуг), незалежно від рівня його наукових і технічних знань, що дає змогу виявити їх властивості, згідно із законодавством.

Якщо під час виконання робіт (надання послуг) виникає необхідність у додаткових роботах (послугах), що не були передбачені умовами договору, виконавець зобов'язаний одержати від споживача дозвіл на виконання таких робіт (надання послуг). Будь-які додаткові роботи (послуги), виконані (надані) виконавцем без згоди споживача, не створюють для споживача будь-яких зобов'язань щодо їх оплати. Якщо після укладення договору стане очевидним, що роботи (послуги), зважаючи на їх ціну (вартість) та характеристики або інші обставини, явно не задовольнятимуть інтереси або вимоги споживача, виконавець зобов'язаний негайно повідомити про це споживача. Виконавець зобов'язаний таким же чином повідомити споживача, якщо вартість робіт (послуг) може істотно зрости, ніж можна було очікувати під час укладення договору. Споживач має право відмовитися від договору про виконання робіт (надання послуг) без штрафних санкцій з боку виконавця у разі виникнення обставин, передбачених в абзацах першому та другому цієї частини.

Вимоги цієї статті не поширюються на виконання робіт з гарантійного ремонту.

Права споживача в разі придбання ним продукції у кредит

Договір про надання споживчого кредиту укладається між кредитором та споживачем, відповідно до якого кредитор надає кошти (споживчий кредит) або бере зобов'язання надати їх

200

споживачеві для придбання продукції у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач зобов'язується повернути їх разом з нарахованими відсотками. Не вважається пропонуванням споживчого кредиту застереження про можливість надання його під час придбання продукції. Надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті на території України забороняється.

Перед укладенням договору про надання споживчого кредиту кредитордавець зобов'язаний повідомити споживача у письмовій формі про:

- 1) особу та місцезнаходження кредитордавця;
- 2) кредитні умови, зокрема:
  - а) мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений;
  - б) форми його забезпечення;
  - в) наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, в тому числі між зобов'язаннями споживача;
  - г) тип відсоткової ставки;
  - г) суму, на яку кредит може бути виданий;
  - д) орієнтовну сукупну вартість кредиту (в процентному значенні та грошовому виразі) з урахуванням відсоткової ставки за кредитом та вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача тощо), пов'язаних з одержанням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту;
  - е) строк, на який кредит може бути одержаний;
  - е) варіанти повернення кредиту, включаючи кількість платежів, їх частоту та обсяги;
  - ж) можливість дострокового повернення кредиту та його умови;
  - з) необхідність здійснення оцінки майна та, якщо така оцінка є необхідною, ким вона здійснюється;
  - и) податковий режим сплати відсотків та про державні субсидії, на які споживач має право, або відомості про те, від кого споживач може одержати докладнішу інформацію;
  - і) переваги та недоліки запропонованих схем кредитування.

У разі ненадання зазначеної інформації суб'єкт господарювання, який повинен її надати, несе відповідальність, встановлену статтями 15 і 23 цього Закону.

Кредитордавець не має права вимагати від споживача відомостей, які не стосуються визначення його платоспроможності та не є необхідними для надання споживчого кредиту. Персональні дані, одержані від споживача або іншої особи у зв'язку з укладенням та виконанням договору про надання споживчого кредиту, можуть використовуватися виключно для оцінки фінансового стану споживача та його спроможності виконати зобов'язання за таким договором. Не є порушенням положень абзацу другого цієї частини повідомлення кредитордавцем відомостей про споживача Бюро кредитних історій, яке займається збиранням, обробленням, зберіганням, захистом і використанням інформації відповідно до законодавства про

формування і ведення кредитних історій. Фінансові установи несуть відповідальність за порушення прав споживачів у сфері захисту персональних даних згідно із законом.

Договір про надання споживчого кредиту укладається у письмовій формі, один з оригіналів якого передається споживачеві. Обов'язок доведення того, що один з оригіналів договору був переданий споживачеві, покладається на кредитодавця. Споживач не зобов'язаний сплачувати кредитодавцеві будь-які збори, відсотки комісії або інші вартісні елементи кредиту, що не були зазначені у договорі. Кредитодавцю забороняється встановлювати у договорі про надання споживчого кредиту будь-які збори, відсотки, комісії, платежі тощо за дії, які не є послугою у визначенні цього Закону. Умова договору про надання споживчого кредиту, яка передбачає здійснення будь-яких платежів за дії, які не є послугою у визначенні цього Закону, є нікчемною.

У договорі про надання споживчого кредиту зазначаються:

- 1) сума кредиту;
- 2) детальний розпис сукупної вартості кредиту для споживача (у процентному значенні та грошовому виразі) з урахуванням відсоткової ставки за кредитом та вартості всіх послуг (реєстратора, нотаріуса, страховика, оцінювача тощо), пов'язаних з одержанням, обслуговуванням, погашенням кредиту та укладенням договору про надання споживчого кредиту;
- 3) дата видачі кредиту або, якщо кредит видаватиметься частинами, дати і суми надання таких частин кредиту та інші умови надання кредиту;
- 4) право дострокового повернення кредиту;
- 5) річна відсоткова ставка за кредитом;
- 6) умови дострокового розірвання договору;
- 7) інші умови, визначені законодавством.

Забороняється у будь-який спосіб ускладнювати прочитання споживачем тексту детального розпису сукупної вартості споживчого кредиту, зазначеного у договорі про надання споживчого кредиту або у додатку до такого договору, у тому числі шляхом друкування його кеглем, меншим за кегль шрифту основного тексту, злиття кольору шрифту з кольором фону.

До договорів із споживачами про надання споживчого кредиту застосовуються положення цього Закону про несправедливі умови в договорах, зокрема положення, згідно з якими:

- 1) для надання кредиту необхідно передати як забезпечення повну суму або частину суми кредиту чи використати її повністю або частково для покладення на депозит, або викупу цінних паперів, або інших фінансових інструментів, крім випадків, коли споживач одержує за таким депозитом, такими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами таку ж або більшу відсоткову ставку, як і ставка за його кредитом;

2) споживач зобов'язаний під час укладення договору укласти інший договір з кредитором або третьою особою, визначеною кредитором, крім випадків, коли укладення такого договору вимагається законодавством та/або коли витрати за таким договором прямо передбачені у складі сукупної вартості кредиту для споживача;

3) передбачаються зміни в будь-яких витратах за договором, крім відсоткової ставки;

4) встановлюються дискримінаційні стосовно споживача правила зміни відсоткової ставки.

Споживач має право протягом чотирнадцяти календарних днів відкликати свою згоду на укладення договору про надання споживчого кредиту без пояснення причин. Перебіг цього строку розпочинається з моменту передачі споживачеві примірника укладеного договору. Відкликання згоди оформлюється письмовим повідомленням, яке споживач зобов'язаний подати особисто чи через уповноваженого представника або надіслати кредитором до закінчення строку, зазначеного в абзаці першому цієї частини. З відкликанням згоди на укладення договору про надання споживчого кредиту споживач повинен одночасно повернути кредитором кошти або товари, одержані згідно з договором. Споживач також сплачує відсотки за період між моментом одержання коштів та моментом їх повернення за ставкою, встановленою в договорі. Споживач не зобов'язаний сплачувати будь-які інші збори у зв'язку з відкликанням згоди.

Кредитор зобов'язаний повернути споживачеві кошти, сплачені ним згідно з договором про надання споживчого кредиту, але не пізніше, ніж протягом семи днів. За кожний день затримки повернення споживачу коштів, сплачених ним згідно з договором про надання споживчого кредиту понад установлений строк (сім днів), споживачеві виплачується неустойка в розмірі одного відсотка суми, належної до повернення кредитором.

Право відкликання згоди не застосовується щодо:

- 1) споживчих кредитів, забезпечених іпотекою;
- 2) споживчих кредитів на придбання житла;
- 3) споживчих кредитів, наданих на купівлю послуги, виконання якої відбулося до закінчення строку відкликання згоди.

Споживач має право достроково повернути споживчий кредит, у тому числі шляхом збільшення суми періодичних виплат. Якщо споживач скористався правом повернення споживчого кредиту шляхом збільшення суми періодичних виплат, встановлених в абзаці першому цієї частини, кредитор зобов'язаний здійснити відповідне коригування кредитних зобов'язань споживача у бік їх зменшення. Споживач у разі дострокового повернення споживчого кредиту сплачує відсотки за користування кредитом та вартість всіх послуг, пов'язаних з обслуговуванням та погашенням кредиту, за період фактичного користування кредитом. Кредитором забороняється відмовляти споживачу в прийнятті платежу у разі дострокового повернення

споживчого кредиту. Кредитодавцю забороняється встановлювати споживачу будь-яку додаткову плату, пов'язану з достроковим поверненням споживчого кредиту. Умова договору про надання споживчого кредиту, яка передбачає сплату споживачем будь-якої додаткової плати у разі дострокового повернення споживчого кредиту, є нікчемною.

У разі реалізації споживачем своїх прав, передбачених статтями 8 і 10 цього Закону, ці права діють і стосовно кредитодавця, що надав йому споживчий кредит для придбання продукції. Кредитодавець у такому випадку зобов'язаний повернути споживачеві суму вже здійснених ним виплат при розірванні договору купівлі-продажу (виконання роботи, надання послуги) або здійснити відповідне коригування кредитних зобов'язань споживача.

Якщо кредитодавець згідно з договором про надання споживчого кредиту одержує внаслідок порушення споживачем умов договору право на вимогу повернення споживчого кредиту, строк виплати якого ще не настав, або на вилучення продукції чи застосування іншої санкції, він може використати таке право лише у разі:

1) затримання сплати частини кредиту та/або відсотків щонайменше на один календарний місяць, а за споживчим кредитом, забезпеченим іпотекою, та за споживчим кредитом на придбання житла щонайменше – на три календарні місяці; або

2) перевищення сумою заборгованості суми кредиту більш як на десять відсотків; або

3) несплати споживачем більше однієї виплати, яка перевищує п'ять відсотків суми кредиту; або

4) іншого істотного порушення умов договору про надання споживчого кредиту.

Якщо кредитодавець на основі умов договору про надання споживчого кредиту вимагає здійснення внесків, строк сплати яких не настав, або повернення споживчого кредиту, такі внески або повернення споживчого кредиту можуть бути здійснені споживачем протягом тридцяти календарних днів, а за споживчим кредитом, забезпеченим іпотекою, та за споживчим кредитом на придбання житла – шістдесяті календарних днів з дня одержання повідомлення про таку вимогу від кредитодавця. Якщо протягом цього періоду споживач усуне порушення умов договору про надання споживчого кредиту, вимога кредитодавця втрачає чинність. Якщо кредитодавець у позасудовому порядку або до судового провадження звертається з вимогою про повернення споживчого кредиту або погашення іншого боргового зобов'язання споживача, кредитодавець не може у будь-який спосіб вимагати будь-якої плати або винагороди від споживача за таке звернення.

При цьому кредитодавцю забороняється:

1) надавати неправдиву інформацію про наслідки несплати споживчого кредиту;

2) вилучати продукцію у споживача без його згоди або без одержання відповідного судового рішення;

3) зазначати на конвертах з поштовими повідомленнями інформацію про те, що вони стосуються несплати боргу або споживчого кредиту;

4) вимагати стягнення будь-яких сум, не зазначених у договорі про надання споживчого кредиту;

5) звертатися без згоди споживача за інформацією про його фінансовий стан до третіх осіб, які пов'язані зі споживачем родинними, особистими, діловими, професійними або іншими стосунками у соціальному бутті споживача;

6) вчиняти дії, що вважаються нечесною підприємницькою практикою;

7) вимагати повернення споживчого кредиту, строк давності якого минув.

Кредитодавець має право проводити за погодженням із споживачем реструктуризацію заборгованості за договором про надання споживчого кредиту.

Реструктуризація, зокрема, здійснюється шляхом:

1) надання позичальникам відстрочки сплати суми основного боргу за договорами про надання споживчого кредиту на строк не більше трьох років;

2) продовження строку договору про надання споживчого кредиту з урахуванням обмежень, що діють у банках, та обставин щодо фінансового стану позичальника;

3) зміни механізму нарахування відсотків таким чином, щоб частина щомісячних платежів з обслуговування кредитів не перевищувала 35 відсотків сукупного місячного доходу сім'ї;

4) поділу існуючого кредитного зобов'язання в іноземній валюті за договором про надання споживчого кредиту на:

– зобов'язання, забезпечене іпотекою, у розмірі залишку кредиту на момент реструктуризації, вираженого в гривнях за курсом, що діяв на момент отримання кредиту;

– зобов'язання, не забезпечене іпотекою, у розмірі різниці залишку кредиту в гривнях за курсом на момент реструктуризації та залишку кредиту в гривнях за курсом, що діяв на момент отримання кредиту, яке повністю виконується в кінці строку договору про надання споживчого кредиту.

Банк має право за реструктуризованими згідно із цією частиною договорами звільнити позичальників від сплати будь-яких штрафних санкцій за несвочасне виконання умов кредитних договорів, що виникли до дати такої реструктуризації. У разі якщо позичальник у повному обсязі та своєчасно виконає реструктуризовані зобов'язання за кредитним договором протягом трьох років з дня реструктуризації боргу, комерційний банк має право на щорічне зменшення на 0,5

відсотка суми основного непогашеного боргу протягом наступних п'яти років з віднесенням зазначеної суми до складу витрат банку.

Кредитодавець зобов'язаний повідомити споживача про передачу третій стороні своїх прав за договором про надання споживчого кредиту.

*Права споживача в разі укладення договору
поза торговельними або офісними приміщеннями*

Положення цієї статті не застосовуються до договорів, укладених поза торговельними або офісними приміщеннями, і які стосуються:

- 1) договорів споживчого кредиту;
- 2) правочинів з нерухомим майном;
- 3) правочинів з цінними паперами;
- 4) договорів страхування.

У разі реалізації продукції поза торговельними або офісними приміщеннями продавець (виконавець) зобов'язаний надати споживачеві документ, який засвідчує факт укладення договору і є підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків. Такий документ повинен містити інформацію про:

- 1) дату укладення договору;
- 2) найменування та місцезнаходження продавця (виконавця);
- 3) найменування продукції;
- 4) ціну;
- 5) строк виконання робіт (надання послуг);
- 6) інші істотні умови договору;
- 7) права та обов'язки сторін договору.

У разі ненадання такої інформації суб'єкт господарювання несе відповідальність, встановлену статтями 15 і 23 цього Закону. У разі реалізації продукції поза торговельними або офісними приміщеннями споживач має право розірвати договір за умови повідомлення про це продавця (виконавця) протягом чотирнадцяти днів з дати одержання документа, який засвідчує факт здійснення правочину поза торговельними або офісними приміщеннями чи прийняття продукції або першої поставки такої продукції, за умови, що така продукція є річчю, а прийняття чи поставка продукції відбувається пізніше часу одержання споживачем документа на їх продаж. У разі реалізації продукції поза торговельними або офісними приміщеннями продавець (виконавець) повинен повернути сплачені гроші без затримки не пізніше тридцяти днів з моменту повідомлення споживачем про розірвання договору. Споживач має право не повертати продукцію або результати роботи чи послуги до моменту повернення йому сплаченої ним суми грошей. У разі розірвання договору, укладеного поза торговельними або офісними приміщеннями, споживач повинен повідомити продавця (виконавця) про місце, де продукція може бути повернена.

Договором може передбачатися, що продукція або результати робіт (послуг), що були надіслані поштою, повинні у разі розірвання договору також бути повернені поштою. Будь-які витрати, пов'язані з поверненням продукції, покладаються на продавця (виконавця). Продавець (виконавець) повинен відшкодувати витрати споживача у зв'язку з поверненням продукції. У разі розірвання договору, укладеного поза торговельними або офісними приміщеннями, обов'язок споживача зберігати у себе продукцію припиняється по закінченні шістдесяти днів після її одержання. Якщо продавець (виконавець) не вживає заходів для повернення її собі протягом зазначеного періоду, така продукція переходить у власність споживача без виникнення зобов'язання з оплати її вартості.

Якщо споживачеві не було надано документ, який засвідчує факт здійснення правочину поза торговельними або офісними приміщеннями, такий правочин не є підставою для виникнення обов'язків для споживача. У разі ненадання документа або підтвердження інформації споживач повідомляє продавця (виконавця) про недійсність договору. Продавець (виконавець) протягом тридцяти днів з моменту одержання такого повідомлення повинен повернути споживачеві одержані кошти та відшкодувати витрати, понесені споживачем у зв'язку з поверненням продукції.

Для здійснення права на розірвання договору споживач повинен зберігати одержану продукцію у незміненому стані. Знищення, пошкодження або псування продукції, що сталося не з вини споживача, не позбавляє споживача права на розірвання договору. Зменшення вартості продукції внаслідок відкриття упаковки, огляду чи перевірки продукції не позбавляє права споживача на розірвання договору. У разі коли продавець (виконавець) або третя особа надала споживачеві кредит на суму коштів за договором, укладеним поза торговельними або офісними приміщеннями, такий кредит втрачає чинність у момент розірвання договору. Якщо всупереч вимогам цієї статті протягом установлених строків продавець (виконавець) не здійснює повернення сплаченої суми грошей за продукцію у разі розірвання договору, споживачеві виплачується неустойка в розмірі одного відсотка вартості продукції за кожний день затримки повернення грошей.

Право споживача у разі укладення договору на відстані

Положення цієї статті не застосовуються до договорів, укладених на відстані, які стосуються:

- 1) правочинів з нерухомим майном, крім оренди такого майна;
- 2) правочинів з цінними паперами;
- 3) фінансових послуг;
- 4) продажу товарів торговельними автоматами;
- 5) телекомунікаційних послуг;

б) правочинів, здійснених на аукціоні, якщо участь у ньому можлива і без використання засобів дистанційного зв'язку.

Перед укладенням договорів на відстані продавець (виконавець) повинен надати споживачеві інформацію про:

1) найменування продавця (виконавця), його місцезнаходження та порядок прийняття претензії;

2) основні характеристики продукції;

3) ціну, включаючи плату за доставку, та умови оплати;

4) гарантійні зобов'язання та інші послуги, пов'язані з утриманням чи ремонтом продукції;

5) інші умови поставки або виконання договору;

б) мінімальну тривалість договору, якщо він передбачає періодичні поставки продукції або послуг;

7) вартість телекомунікаційних послуг, якщо вона відрізняється від граничного тарифу;

8) період прийняття пропозицій;

9) порядок розірвання договору.

У разі ненадання такої інформації суб'єкт господарювання несе відповідальність згідно із статтями 15 і 23 Закону.

Факт надання інформації відповідно до вимог частини другої цієї статті повинен бути підтверджений письмово або за допомогою електронного повідомлення. Інформація, підтверджена таким чином, не може бути змінена продавцем (виконавцем) в односторонньому порядку. Підтвердження інформації не вимагається, якщо послуга надається засобами дистанційного зв'язку і оплачується через оператора телекомунікаційних послуг. Споживач має право розірвати укладений на відстані договір шляхом повідомлення продавця (виконавця) про це протягом чотирнадцяти днів з моменту підтвердження інформації або з моменту одержання товару чи першої поставки товару. Якщо відповідно до абзацу другою частини третьої цієї статті підтвердження інформації не вимагається, споживач може розірвати договір протягом чотирнадцяти днів з моменту його укладення. У разі продажу матеріальних речей їх повернення також свідчить про розірвання договору.

Якщо підтвердження інформації не відповідає вимогам частини третьої цієї статті, строк, протягом якого споживач має право розірвати договір, становить дев'яносто днів з моменту одержання такої інформації, або у разі продажу матеріальних речей – з моменту одержання товару або першої поставки товару. Якщо протягом цього строку підтвердження інформації було виправлене, споживач має право розірвати договір протягом чотирнадцяти днів з моменту одержання виправленого підтвердження.

У разі коли інше не передбачено договором, споживач не має права розірвати договір, укладений на відстані, якщо:

1) надання послуги або поставка товару електронними засобами зв'язку за згодою споживача відбулися до закінчення строку розірвання

договору, визначеного у частині четвертій цієї статті, про що споживачеві було повідомлено у підтвердженні інформації;

2) ціна товару або послуги залежить від котировок на фінансовому ринку, тобто поза контролем продавця;

3) договір стосується виготовлення або переробки товару на замовлення споживача, тобто якщо товар не може бути проданий іншим особам або може бути проданий лише з істотними фінансовими втратами для продавця (виконавця);

4) споживач відкрив аудіо- чи відеокасету або носій комп'ютерного забезпечення, які постачаються запечатаними;

5) договір стосується доставки періодичних видань;

6) договір стосується лотерей чи інших азартних ігор.

Якщо інше не передбачено договором, укладеним на відстані, продавець повинен поставити споживачеві товар протягом прийнятного строку, але не пізніше тридцяти днів з моменту одержання згоди споживача на укладення договору. У разі неможливості виконання договору через відсутність замовленого товару продавець повинен негайно повідомити про це споживача, але не пізніше тридцяти днів з моменту одержання згоди споживача на укладення договору.

Продавець може використовувати стандартну умову у договорі про можливість заміни товару в разі його відсутності іншим товаром. Така умова вважатиметься справедливою, якщо:

1) інший товар відповідає меті використання замовленого товару;

2) має таку ж або кращу якість;

3) його ціна не перевищує ціни замовленого товару.

Про наявність такої умови у договорі споживач повинен бути повідомлений перед укладенням договору в порядку, передбаченому частиною другою цієї статті. До договору, укладеного на відстані, застосовуються положення, передбачені частинами п'ятою – дев'ятою статті 12 Закону.

Право споживача на безпеку продукції (товарів, наслідки робіт)

Споживач має право на те, щоб продукція за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування була безпечною для його життя, здоров'я, навколишнього природного середовища, а також не завдавала шкоди його майну. У разі відсутності нормативних документів, нормативно-правових актів, що містять обов'язкові вимоги до продукції, використання якої може завдати шкоди життю, здоров'ю споживача, навколишньому природному середовищу, а також майну споживача, відповідні органи виконавчої влади, що здійснюють державний захист прав споживачів, зобов'язані негайно заборонити випуск і реалізацію такої продукції.

На товари (наслідки робіт), використання яких понад визначений строк є небезпечним для життя, здоров'я споживача, навколишнього природного середовища або може заподіяти шкоду майну споживача,

встановлюється строк служби (строк придатності). Ці вимоги можуть поширюватись як на виріб у цілому, так і на окремі його частини. Виробник (виконавець, продавець) повинен попереджати споживача про встановлений строк служби (строк придатності) товару (наслідків роботи) або його частини, обов'язкові умови його використання та можливі наслідки в разі їх невиконання, а також про необхідні дії після закінчення цього строку. Забороняється змінювати строк служби (строк придатності), який зазначено на етикетці, упаковці або у супровідних документах на товар, а також вводити в обіг товари, строк придатності яких минув.

Якщо для безпечного використання продукції, її зберігання, транспортування та утилізації необхідно додержуватися спеціальних правил, виробник (виконавець) зобов'язаний розробити такі правила та довести їх до продавця або споживача, а продавець – до споживача.

Продукція, на яку актами законодавства або іншими нормативними документами встановлено обов'язкові вимоги щодо забезпечення безпеки для життя, здоров'я споживачів, їх майна, навколишнього природного середовища і передбачено нанесення національного знака відповідності, повинна пройти встановлену процедуру оцінки відповідності. Виробник має право маркувати продукцію національним знаком відповідності за наявності декларації про відповідність та/або сертифіката відповідності, виданих згідно із законодавством.

Реалізація продукції (у тому числі імпортованих товарів) без маркування національним знаком відповідності та/або без сертифіката відповідності чи декларації про відповідність забороняється. Підставою для митного оформлення імпорту таких товарів на територію України є наявність передбачених законодавством документів, які засвідчують факт проходження ними процедури оцінки відповідності. Відповідальність за порушення вимог щодо безпеки продукції, передбачених цією частиною, визначається цим Законом та іншими законодавчими актами.

Якщо встановлено, що при додержанні споживачем правил використання, зберігання чи транспортування товарів (наслідків робіт) вони завдають або можуть завдати шкоди життю, здоров'ю, майну споживача чи навколишньому природному середовищу, виробник (виконавець, продавець) зобов'язаний негайно припинити їх виробництво (реалізацію) до усунення причин заподіяння шкоди, а в необхідних випадках – вжити заходів щодо вилучення їх з обігу і відкликання у споживачів. Якщо причини заподіяння шкоди усунути неможливо, виробник (виконавець) зобов'язаний зняти таку продукцію з виробництва, вилучити з обігу, відкликати у споживачів. У разі невиконання цих обов'язків зняття продукції з виробництва, вилучення з обігу і відкликання у споживачів проводиться за приписом органів виконавчої влади, що здійснюють контроль за безпекою продукції.

Виробник (виконавець) зобов'язаний відшкодувати у повному обсязі завдані споживачам збитки, пов'язані з відкликанням продукції.

Створюючи новий (модернізований) товар, розробник повинен подати технічну документацію відповідному органу для проведення державної експертизи на його відповідність вимогам щодо безпеки для життя, здоров'я і майна споживачів, а також навколишнього природного середовища.

Виробник (виконавець) зобов'язаний інформувати споживача про можливий ризик і про безпечне використання продукції за допомогою прийнятих загальновідомих у міжнародній практиці позначень.

Право споживача на інформацію про продукцію

Споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору. Інформація повинна бути надана споживачеві до придбання ним товару чи замовлення роботи (послуги). Інформація про продукцію не вважається рекламою.

Інформація про продукцію повинна містити:

1) назву товару, найменування або відтворення знака для товарів і послуг, за якими вони реалізуються;

2) найменування нормативних документів, вимогам яких повинна відповідати вітчизняна продукція;

3) дані про основні властивості продукції, а щодо продуктів харчування – про склад (включаючи перелік використаної у процесі їх виготовлення сировини, в тому числі харчових добавок), номінальну кількість (масу, об'єм тощо), харчову та енергетичну цінність, умови використання та застереження щодо вживання їх окремими категоріями споживачів, а також іншу інформацію, що поширюється на конкретний продукт;

4) відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені нормативно-правовими актами, та застереження щодо застосування окремої продукції, якщо такі застереження встановлені нормативно-правовими актами;

5) позначку про наявність або відсутність у складі продуктів харчування генетично модифікованих компонентів;

6) дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції;

6-1) виробник (продавець) у разі виявлення недостовірної інформації про продукцію (якщо вона не шкодить життю, здоров'ю або майну споживача) протягом тижня вилучає цю продукцію з продажу та приводить інформацію про неї до відповідності;

7) дату виготовлення;

8) відомості про умови зберігання;

9) гарантійні зобов'язання виробника (виконавця);

10) правила та умови ефективного і безпечного використання продукції;

11) строк придатності (строк служби) товару (наслідків роботи), відомості про необхідні дії споживача після їх закінчення, а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій;

12) найменування та місцезнаходження виробника (виконавця, продавця) і підприємства, яке здійснює його функції щодо прийняття претензій від споживача, а також проводить ремонт і технічне обслуговування.

Інформація про послуги, пов'язані з концертною, гастрольно-концертною, конкурсною, фестивальною діяльністю, повинна містити дані про використання чи невикористання виконавцями музичних творів фонограм власного вокального, інструментального, вокально-інструментального виконання музичного твору з музичним супроводом або без нього чи фонограм музичного супроводу до власного вокального, інструментального, вокально-інструментального виконання музичного твору.

Стосовно продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, споживачеві повинна надаватись інформація про її сертифікацію. Стосовно продукції, яка за певних умов може бути небезпечною для життя, здоров'я споживача та його майна, навколишнього природного середовища, виробник (виконавець, продавець) зобов'язаний довести до відома споживача інформацію про таку продукцію і можливі наслідки її споживання (використання). Інформація споживачеві повинна надаватись згідно із законодавством про мови. Інформація, передбачена частиною першою цієї статті, доводиться до відома споживачів виробником (виконавцем, продавцем) у супровідній документації, що додається до продукції, на етикетці, а також у маркуванні чи іншим способом (у доступній наочній формі), прийнятим для окремих видів продукції або в окремих сферах обслуговування.

Інформація про продукцію може бути розміщена у місцях, де вона реалізується, а також за згодою споживача доводиться до нього за допомогою засобів дистанційного зв'язку. Продукти харчування, упаковані або розфасовані в Україні, повинні супроводжуватись інформацією про їх походження. Продавець (виконавець), який реалізує продукцію, повинен обов'язково зазначати ціну кожної одиниці такої продукції або однієї категорії продукції та ціну однієї стандартної одиниці цієї продукції. Написи щодо ціни реалізації продукції мають бути чіткими і простими для розуміння. Ціна продукції повинна включати в себе всі податки та неподаткові обов'язкові платежі, які відповідно до законодавства сплачуються споживачем під час придбання відповідної продукції. На аукціонних торгах споживачам повинна повідомлятися стартова ціна продажу відповідного товару. Ціна товару зазначається за одну упаковку такого товару, а якщо товар поставляється без упаковки – за одиницю вимірювання, яка звичайно застосовується до такого товару.

У разі коли за одну ціну пропонується кілька товарів, робіт або послуг чи їх поєднання або якщо продавець (виконавець) надає споживачеві при реалізації однієї продукції право одержати іншу продукцію за зниженою ціною, до споживача доводиться інформація щодо:

1) змісту та вартості пропозиції та у разі пропонування товарів, робіт або послуг за одну ціну – ціни таких товарів, робіт або послуг, взятих окремо;

2) умови прийняття пропозиції, зокрема строку її дії та будь-яких обмежень, включаючи обмеження щодо кількості.

Вживання понять «знижка» або «зменшена ціна» або будь-яких інших, аналогічних за значенням, дозволяється лише з додержанням таких умов:

1) якщо вони застосовуються до продукції, яку безпосередньо реалізує суб'єкт господарювання;

2) якщо такого роду знижка або зменшення ціни застосовується протягом визначеного та обмеженого періоду часу;

3) якщо ціна продукції є нижчою від її звичайної ціни.

Вживання поняття «розпродаж» або будь-яких інших, аналогічних йому, дозволяється лише з додержанням таких умов:

1) якщо здійснюється розпродаж усіх товарів у межах певного місяця або чітко визначеної групи товарів;

2) якщо тривалість розпродажу обмежено в часі;

3) якщо ціни товарів, що підлягають розпродажу, є меншими від їх звичайної ціни.

Після публічного повідомлення про початок проведення розпродажу, застосування знижок або зменшення ціни до споживачів повинна доводитися інформація про ціну продукції, що була встановлена до початку проведення відповідного розпродажу, застосування знижок або зменшення ціни, а також ціну цієї ж продукції, встановлену після їх початку.

У разі коли надання недоступної, недостовірної, неповної або несвоєчасної інформації про продукцію та про виробника (виконавця, продавця) спричинило:

1) придбання продукції, яка не має потрібних споживачеві властивостей, – споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування завданих йому збитків;

2) неможливість використання придбаної продукції за призначенням – споживач має право вимагати надання у прийняттю короткий, але не більше місяця, строк належної інформації. Якщо інформацію в обумовлений строк не буде надано, споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування збитків;

3) заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну споживача – споживач має право пред'явити продавцю (виробнику, виконавцю) вимоги, передбачені законом, а також вимагати відшкодування збитків, завданих природним об'єктам, що перебувають у його володінні на

праві власності або на інших підставах, передбачених законом чи договором.

Збитки, завдані споживачеві недобросовісною рекламою, підлягають відшкодуванню винною особою у повному обсязі. Продавець не звільняється від відповідальності у разі неодержання ним від виробника (імпортера) відповідної інформації про товар. Під час розгляду вимог споживача про відшкодування збитків, завданих недостовірною або неповною інформацією про продукцію чи недобросовісною рекламою, необхідно виходити з припущення, що у споживача немає спеціальних знань про властивості та характеристики продукції, яку він придбаває.

Права споживача у сфері торговельного та інших видів обслуговування

За всіма споживачами однаковою мірою визнається право на задоволення їх потреб у сфері торговельного та інших видів обслуговування. Встановлення будь-яких переваг, застосування прямих або непрямих обмежень прав споживачів не допускається, крім випадків, передбачених нормативно-правовими актами. Споживач має право на вільний вибір товарів і послуг у зручний для нього час та на вільне використання електронних платіжних засобів з урахуванням режиму роботи та обов'язкових для продавця (виконавця) форм (видів) розрахунків, установлених законодавством України. Продавець (виконавець) зобов'язаний всіляко сприяти споживачеві у вільному виборі продукції та форм її оплати. Забороняється примушувати споживача придбавати продукцію неналежної якості або непотрібного йому асортименту, у будь-який спосіб обмежувати використання ним електронних платіжних засобів, якщо відповідно до законодавства продавець (виконавець) зобов'язаний приймати їх до сплати.

Продавець (виконавець) зобов'язаний надати споживачеві достовірну і доступну інформацію про найменування, належність та режим роботи свого підприємства. Споживач має право на перевірку якості, безпеки, комплектності, міри, ваги та ціни продукції, що придбавається (замовляється), демонстрацію безпечного та правильного її використання. На вимогу споживача продавець (виконавець) зобов'язаний надати йому контрольно-вимірвальні прилади, документи про якість, безпеку, ціну продукції. У разі коли під час гарантійного строку необхідно визначити причини втрати якості продукції, продавець (виконавець, виробник) зобов'язаний у триденний строк з дня одержання від споживача письмової згоди організувати проведення експертизи продукції. Експертиза проводиться за рахунок продавця (виконавця, виробника). Якщо у висновках експертизи буде доведено, що недоліки виникли після передачі продукції споживачеві внаслідок порушення ним встановлених правил використання, зберігання чи транспортування або дій третіх осіб, вимоги споживача не підлягають задоволенню, а споживач зобов'язаний відшкодувати

214

продавцю (виконавцю, підприємству, яке виконує його функції) витрати на проведення експертизи. Споживач, продавець (виконавець, виробник) мають право на оскарження висновків експертизи у судовому порядку. У разі порушення прав споживача на підприємствах сфери обслуговування продавець (виробник, виконавець) і працівники цих підприємств несуть відповідальність, встановлену законом.

*Визнання недійсними умов договорів,
що обмежують права споживача*

Продавець (виконавець, виробник) не повинен включати у договори із споживачем умови, які є несправедливими.

Умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача.

Несправедливими є, зокрема, умови договору про:

1) звільнення або обмеження юридичної відповідальності продавця (виконавця, виробника) у разі смерті або ушкодження здоров'я споживача, спричинених діями чи бездіяльністю продавця (виконавця, виробника);

2) виключення або обмеження прав споживача стосовно продавця (виконавця, виробника) або третьої особи у разі повного або часткового невиконання чи неналежного виконання продавцем (виконавцем, виробником) договірних зобов'язань, включаючи умови про взаємозалік, зобов'язання споживача з оплати та його вимог у разі порушення договору з боку продавця (виконавця, виробника);

3) встановлення жорстких обов'язків споживача, тоді як надання послуги обумовлене лише власним розсудом виконавця;

4) надання можливості продавцю (виконавцю, виробнику) не повертати кошти на оплату, здійснену споживачем, у разі відмови споживача укласти або виконати договір, без встановлення права споживача на одержання відповідної компенсації від продавця (виконавця, виробника) у зв'язку з розірванням або невиконанням ним договору;

5) встановлення вимоги щодо сплати споживачем непропорційно великої суми компенсації (понад п'ятдесят відсотків вартості продукції) у разі невиконання ним зобов'язань за договором;

6) надання продавцю (виконавцю, виробнику) права розірвати договір із споживачем на власний розсуд, якщо споживачеві таке право не надається;

7) надання продавцю (виконавцю, виробнику) права не повертати кошти на оплату ненаданої продукції у разі розірвання договору з ініціативи продавця (виконавця, виробника);

8) надання продавцю (виконавцю, виробнику) права розірвати договір, укладений на невизначений строк із споживачем без повідомлення його про це, крім випадків, установлених законом;

9) установлення невикорядано малоо строку для надання споживачем згоди на продовження дії договору, укладеного на визначений строк, з автоматичним продовженням такого договору, якщо споживач не висловить відповідного наміру;

10) установлення обов'язкових для споживача умов, з якими він не мав реальної можливості ознайомитися перед укладенням договору;

11) надання продавцю (виконавцю, виробнику) права в односторонньому порядку змінювати умови договору на власний розсуд або на підставах, не зазначених у договорі;

12) надання продавцю (виконавцю, виробнику) права в односторонньому порядку змінювати характеристики продукції, що є предметом договору;

13) визначення ціни товару на момент його поставки споживачеві або надання продавцю (виконавцю, виробнику) можливості збільшувати ціну без надання споживачеві права розірвати договір у разі збільшення ціни порівняно з тією, що була погоджена на момент укладення договору;

14) надання продавцю (виконавцю, виробнику) права визначати відповідність продукції умовам договору або надання йому виключного права щодо тлумачення договору;

15) обмеження відповідальності продавця (виконавця, виробника) стосовно зобов'язань, прийнятих його агентами, або обумовлення прийняття ним таких зобов'язань додержанням зайвих формальностей;

16) встановлення обов'язку споживача виконати всі зобов'язання, навіть якщо продавець (виконавець, виробник) не виконає своїх;

17) надання продавцю (виконавцю, виробнику) права передавати свої права та обов'язки за договором третій особі, якщо це може стати наслідком зменшення гарантій, що виникають за договором для споживача, без його згоди.

Перелік несправедливих умов у договорах із споживачами не є вичерпним.

Положення пунктів 8, 11 та 13 частини третьої цієї статті не застосовуються до:

1) операцій із цінними паперами, фінансовими послугами та іншими товарами або послугами, ціна яких залежить від зміни котировок або індексів на біржах чи ставок на фінансових ринках, які не контролюються продавцем;

2) договорів про купівлю/продаж іноземної валюти, дорожніх чеків або про міжнародні грошові перекази, номіновані в іноземній валюті.

Якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним.

У разі коли зміна положення або визнання його недійсним зумовлює зміну інших положень договору, на вимогу споживача:

1) такі положення також підлягають зміні; або

2) договір може бути визнаним недійсним у цілому.

Положення, що було визнане недійсним, вважається таким з моменту укладення договору. Якщо до положення вносяться зміни, такі зміни вважаються чинними з моменту їх внесення. Нечіткі або двозначні положення договорів із споживачами тлумачаться на користь споживача. Якщо в результаті застосування умов договору, що обмежують права споживача, споживачеві завдано збитків, вони повинні відшкодуватися винною особою у повному обсязі. Споживач має право на відшкодування збитків, завданих йому виробником (виконавцем, продавцем), у зв'язку з використанням останнім переваг свого становища у виробничій чи торговельній діяльності.

Заборона нечесної підприємницької практики

Нечесна підприємницька практика забороняється.

Нечесна підприємницька практика включає:

1) вчинення дій, що кваліфікуються законодавством як прояв недобросовісної конкуренції;

2) будь-яку діяльність (дії або бездіяльність), що вводить споживача в оману або є агресивною.

Якщо підприємницька практика спонукає або може спонукати споживача дати згоду на здійснення правочину, на який в іншому випадку він не погодився б, така практика вводить в оману стосовно:

1) основних характеристик продукції, таких як: її наявність, переваги, небезпека, склад, методи використання, гарантійне обслуговування, метод і дата виготовлення або надання, поставка, кількість, специфікація, географічне або інше походження, очікувані результати споживання чи результати та основні характеристики тестів або перевірок товару;

2) будь-яких застережень щодо прямої чи опосередкованої підтримки виробником продавця або продукції;

3) ціни або способу розрахунку ціни чи наявності знижок або інших цінових переваг;

4) потреби у послугах, заміні складових чи ремонті;

5) характеру, атрибутів та прав продавця або його агента, зокрема інформації про його особу та активи, кваліфікацію, статус, наявність ліцензії, афілійованість та права інтелектуальної або промислової власності, його відзнаки та нагороди;

6) права споживача або безпеки, що йому загрожує.

Підприємницька практика є такою, що вводить в оману, якщо під час пропонування продукції споживачу не надається або надається у нечіткій, незрозумілій або двозначній спосіб інформація, необхідна для здійснення свідомого вибору.

Забороняються як такі, що вводять в оману:

1) пропонування для реалізації продукції за визначеною ціною, якщо існують підстави вважати, що продавець або виконавець не зможе

надати таку продукцію за такою ціною або у таких обсягах, що можна передбачити з огляду на пропоновану ціну та характеристики продукції;

2) пропонування з метою реалізації однієї продукції до реалізації іншої;

3) відмова від пред'явлення споживачу товару, що пропонується, та прийняття замовлення або ненадання товару протягом розумного строку чи демонстрування дефектного зразка товару;

4) недостовірне повідомлення про наявність обмеженої кількості товарів або з метою спонукання споживачів до прийняття швидкого рішення позбавлення їх достатнього періоду часу для прийняття свідомого рішення;

5) пропонування до вільної реалізації продукції, яка вилучена з обігу або щодо обігу якої існують обмеження;

6) недостовірне твердження, що існуватиме загроза особистій безпеці споживача або його сім'ї, якщо він не придбає чи не замовить продукцію;

7) утворення, експлуатація або сприяння розвитку пірамідальних схем, коли споживач сплачує за можливість одержання компенсації, яка надається за рахунок залучення інших споживачів до такої схеми, а не за рахунок продажу або споживання продукції;

8) використання повідомлення про розпродаж у зв'язку із припиненням суб'єкта господарювання, його структурного підрозділу або припинення відповідного виду господарської діяльності, тоді як це не відповідає дійсності.

Перелік форм підприємницької практики, що вводить в оману, не є вичерпним.

Агресивною вважається підприємницька практика, яка фактично містить елементи примусу, докучання або неналежного впливу та істотно впливає чи може вплинути на свободу вибору або поведінку споживача стосовно придбання продукції.

При встановленні того, чи містить підприємницька практика елементи примусу, докучання або неналежного впливу, до уваги береться:

1) час, характер та повторюваність пропозицій щодо придбання продукції;

2) вживання образливих або загрозових висловів;

3) використання тяжкої для споживача обставини, про яку продавцю або виконавцю було відомо, для впливу на рішення споживача;

4) встановлення обтяжливих або непропорційних позадоговірних перешкод для здійснення споживачем своїх прав за договором, включаючи положення про право споживача розірвати договір або замінити продукцію чи укласти договір з іншим суб'єктом господарювання;

5) загроза здійснити незаконні або неправомірні дії.

Як агресивні забороняються такі форми підприємницької практики:

1) створення враження, що споживач не може залишити приміщення продавця (виконавця) без укладення договору або здійснення оплати;

2) здійснення тривалих та/або періодичних візитів до житла споживача, незважаючи на вимогу споживача про припинення таких дій або залишення житла;

3) здійснення постійних телефонних, факсимільних, електронних або інших повідомлень без згоди на це споживача;

4) вимога оплати продукції, поставленої продавцем (виконавцем), якщо споживач не давав прямої та недвозначної згоди на її придбання.

Перелік форм агресивної підприємницької практики не є вичерпним.

Правочини, здійснені з використанням нечесної підприємницької практики, є недійсними. Суб'єкти господарювання, їх працівники несуть відповідальність за нечесну підприємницьку практику згідно із законодавством.

Порушення прав споживачів

Крім інших випадків порушень прав споживачів, які можуть бути встановлені та доведені виходячи з відповідних положень законодавства у сфері захисту прав споживачів, вважається, що для цілей застосування цього Закону та пов'язаного з ним законодавства про захист прав споживачів права споживача вважаються в будь-якому разі порушеними, якщо:

1) при реалізації продукції будь-яким чином порушується право споживача на свободу вибору продукції;

2) при реалізації продукції будь-яким чином порушується свобода волевиявлення споживача та/або висловлене ним волевиявлення;

3) при наданні послуги, від якої споживач не може відмовитись, а одержати може лише в одного виконавця, виконавець нав'язує такі умови одержання послуги, які ставлять споживача у нерівне становище порівняно з іншими споживачами та/або виконавцями, не надають споживачеві однакових гарантій відшкодування шкоди, завданої невиконанням (неналежним виконанням) сторонами умов договору;

4) порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач;

5) будь-яким чином (крім випадків, передбачених законом) обмежується право споживача на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про відповідну продукцію;

6) споживачу реалізовано продукцію, яка є небезпечною, неналежної якості, фальсифікованою;

7) ціну продукції визначено неналежним чином;

8) документи, які підтверджують виконання договору, учасником якого є споживач, своєчасно не передано (надано) споживачу.

Судовий захист прав споживачів

Захист прав споживачів, передбачених законодавством, здійснюється судом. При задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням їх прав.

Відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів

У разі порушення законодавства про захист прав споживачів суб'єкти господарювання сфери торговельного та інших видів обслуговування, у тому числі ресторанного господарства, несуть відповідальність за:

1) відмову споживачу в реалізації його прав, установлених частиною першою статті 8, частиною першою статті 9 і частиною третьою статті 10 цього Закону, – у десятикратному розмірі вартості продукції виходячи з цін, що діяли на час придбання цієї продукції, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативних документів, – у розмірі п'ятдесяти відсотків вартості виготовленої або одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

3) реалізацію продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, але у документах, згідно з якими її передано на реалізацію, відсутні реєстраційні номери сертифіката відповідності або свідоцтва про визнання відповідності, – у розмірі п'ятдесяти відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативних документів, нормативно-правових актів стосовно безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів і навколишнього природного середовища, – у розмірі трьохсот відсотків вартості виготовленої або одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше двадцяти п'яти

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

5) реалізацію продукції, забороненої відповідним державним органом для виготовлення та реалізації (виконання, надання), – у розмірі п'ятисот відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

6) реалізацію небезпечного товару (отрути, пестицидів, вибухо- і вогнебезпечних речовин тощо) без належного попереджувального маркування, а також без інформації про правила і умови безпечного його використання – у розмірі ста відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, але не менше двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

7) відсутність необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію – у розмірі тридцяти відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

8) створення перешкод службовим особам центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, та структурного підрозділу з питань захисту прав споживачів органу місцевого самоврядування у проведенні перевірки якості продукції, а також правил торговельного та інших видів обслуговування – у розмірі від одного до десяти відсотків вартості реалізованої продукції за попередній календарний місяць, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

9) невиконання або несвоєчасне виконання припису посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, про усунення порушень прав споживачів – у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

10) реалізацію товару, строк придатності якого минув, – у розмірі двохсот відсотків вартості залишку одержаної для реалізації партії

товару, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

11) порушення умов договору між споживачем і виконавцем про виконання роботи, надання послуги – у розмірі ста відсотків вартості виконаної роботи (наданої послуги), а за ті самі дії, вчинені щодо групи споживачів, – у розмірі від одного до десяти відсотків вартості виконаних робіт (наданих послуг) за попередній календарний місяць, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

12) обмеження або відмову в реалізації прав споживачів, установлених частиною другою статті 17 цього Закону, – у розмірі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Суми штрафів зараховуються до державного бюджету.

Порядок їх стягнення визначається Кабінетом Міністрів України.

У разі невиконання в добровільному порядку суб'єктами господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, визначених у статті 26 цього Закону рішень (постанов) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, та його посадових осіб про накладення стягнення примусове виконання таких рішень (постанов) здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Громадські організації споживачів (об'єднання споживачів)

З метою захисту своїх законних прав та інтересів споживачі мають право об'єднуватися у громадські організації споживачів (об'єднання споживачів). Об'єднання споживачів є громадськими організаціями, що провадять свою діяльність відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян».

Держава підтримує діяльність об'єднань споживачів.

Об'єднання споживачів мають право:

1) вивчати споживчі властивості продукції, попит на неї, проводити опитування населення для виявлення громадської думки про якість товарів, що випускаються і реалізуються, та ціни на них;

2) проводити самостійно або звертатися до уповноважених державних органів щодо проведення експертизи та випробування продукції;

3) одержувати від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань;

4) сприяти відповідним державним органам у здійсненні контролю за якістю продукції та обслуговування;

5) надавати юридичну і консультаційну допомогу споживачам згідно із законодавством;

6) вносити пропозиції щодо розроблення нормативних документів, які встановлюють вимоги до якості продукції;

7) представляти і захищати інтереси споживачів в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування згідно із законодавством;

8) вносити органам виконавчої влади і суб'єктам господарювання пропозиції про заходи щодо підвищення якості продукції, про тимчасове зупинення випуску та реалізації продукції, яка не відповідає встановленим вимогам щодо якості, про припинення виробництва, вилучення з реалізації продукції, що становлять небезпеку для життя, здоров'я та майна громадян або завдають шкоди навколишньому природному середовищу, фальсифіковану та дефектну продукцію, а також про коригування цін, встановлених з порушенням законодавства;

9) звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій.

При задоволенні такого позову суд зобов'язує порушника довести рішення суду у встановлений ним строк через засоби масової інформації або іншим способом до відома споживачів.

Рішення суду, що набрало законної сили, про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів є обов'язковим для суду, що розглядає позов споживача щодо цивільно-правових наслідків їх дій з питань, чи мали місце ці дії і чи були здійснені вони цими особами;

10) відповідно до законодавства захищати у суді права споживачів, які не є членами громадських організацій споживачів (об'єднань споживачів);

11) звертатися до правоохоронних органів та органів виконавчої влади про притягнення до відповідальності осіб, винних у випуску та реалізації продукції неналежної якості;

12) інформувати громадськість про права споживачів;

13) сприяти розвитку міжнародного співробітництва у сфері захисту прав та інтересів споживачів.

Діяльність органів влади у сфері захисту прав

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи в областях, містах Києві та Севастополі, а на території Автономної Республіки Крим – орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері захисту прав споживачів здійснюють державний контроль

за додержанням законодавства про захист прав споживачів, забезпечують реалізацію державної політики щодо захисту прав споживачів і мають право:

1) давати суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про припинення порушень прав споживачів;

2) перевіряти у суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, якість продукції, додержання обов'язкових вимог щодо безпеки продукції, а також додержання правил торгівлі та надання послуг; безперешкодно відвідувати та обстежувати відповідно до законодавства будь-які виробничі, складські, торговельні та інші приміщення цих суб'єктів.

Порядок проведення таких перевірок визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав споживачів;

3) відбирати у суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, зразки товарів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих виробів для перевірки їх якості на місці або проведення незалежної експертизи у відповідних лабораторіях та інших установах, акредитованих на право проведення таких робіт згідно із законодавством, з оплатою вартості зразків і проведених досліджень (експертизи) за рахунок коштів державного бюджету. У разі встановлення за результатами проведених досліджень (експертизи) факту реалізації продукції неналежної якості та/або фальсифікованої суб'єкт господарювання, що перевірявся, відшкодовує здійснені за це витрати. Кошти відшкодування витрат зараховуються до державного бюджету. Порядок відбору таких зразків визначається Кабінетом Міністрів України;

4) проводити контрольні перевірки правильності розрахунків із споживачами за реалізовану продукцію. У разі неможливості повернення продукції, яка була використана (одержана) під час контрольної перевірки, відшкодування затрат відноситься на результати діяльності суб'єктів господарювання. Порядок проведення таких перевірок визначається Кабінетом Міністрів України;

5) одержувати безоплатно від суб'єктів господарювання, що перевіряються, копії необхідних документів, які характеризують якість продукції, сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, що використовуються для виробництва цієї продукції;

б) припиняти відвантаження і реалізацію товарів, що не відповідають вимогам нормативних документів, до усунення суб'єктами господарювання виявлених недоліків;

7) забороняти суб'єктам господарювання реалізацію споживачам продукції:

а) на яку відсутні документи, що засвідчують її відповідність вимогам нормативних документів;

б) на яку в нормативно-правових актах та нормативних документах встановлено обов'язкові вимоги щодо забезпечення

безпеки життя, здоров'я, майна споживачів та охорони навколишнього природного середовища, якщо продукцію внесено до переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, але яка не має сертифіката відповідності (свідчення про визнання відповідності);

в) ввезеної на територію України без документів, які підтверджують її належну якість;

г) на яку строк придатності не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, строк придатності яких минув;

г) яка є фальсифікованою;

8) приймати рішення про:

а) припинення суб'єктами господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, реалізації та виробництва продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів, – до усунення виявлених недоліків;

б) тимчасове припинення діяльності суб'єктів господарювання сфери торгівлі (секцій, відділів), послуг, у тому числі ресторанного господарства, складів підприємств оптової і роздрібною торгівлі та організацій незалежно від форми власності, що систематично реалізують товари неналежної якості, порушують правила торгівлі та надання послуг, умови зберігання та транспортування товарів, – до усунення виявлених недоліків;

9) опломбовувати у порядку, передбаченому законодавством, виробничі, складські, торговельні та інші приміщення суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, а також несправні, з неправильними показаннями, з пошкодженим повірочним тавром або без нього, чи з таким, строк дії якого закінчився, засоби вимірювальної техніки, за допомогою яких здійснюється обслуговування споживачів, з подальшим повідомленням про це центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері метрології;

10) подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів;

11) передавати матеріали перевірок на дії осіб, що містять ознаки кримінального правопорушення, органам досудового розслідування;

12) накладати на винних осіб у випадках, передбачених законодавством, адміністративні стягнення.

Справи про адміністративні правопорушення розглядаються за місцезнаходженням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, а на території Автономної Республіки Крим – органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері захисту прав споживачів;

13) накладати на суб'єктів господарювання сфери торгівлі і послуг, у тому числі ресторанного господарства, стягнення,

передбачені статтею 23 цього Закону, в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Результати перевірок суб'єктів господарювання службовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, оформлюються відповідними актами.

Інші органи виконавчої влади здійснюють державний захист прав споживачів у межах своєї компетенції, визначеної законодавством.

Органи місцевого самоврядування з метою захисту прав споживачів мають право створювати при їх виконавчих органах структурні підрозділи з питань захисту прав споживачів, які вправі:

1) розглядати звернення споживачів, консультувати їх з питань захисту прав споживачів;

2) аналізувати договори, що укладаються продавцями (виконавцями, виробниками) із споживачами, з метою виявлення умов, які обмежують права споживачів;

3) у разі виявлення продукції неналежної якості, фальсифікованої, небезпечної для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього природного середовища терміново повідомляти про це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, інші органи, що здійснюють контроль і нагляд за якістю і безпекою продукції;

4) у разі виявлення фактів реалізації продукції, яка не супроводжується необхідною, доступною, достовірною, своєчасною інформацією та відповідними документами, або продукції з простроченим строком придатності – тимчасово зупиняти реалізацію продукції до пред'явлення інформації, супровідних документів або припиняти її реалізацію;

5) готувати подання до органу, який видав дозвіл на провадження відповідного виду діяльності, для вирішення питання про тимчасове зупинення його дії чи про дострокове анулювання у разі систематичного порушення прав споживачів;

б) подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів.

Службові особи органів виконавчої влади, які здійснюють захист прав споживачів, зобов'язані суворо додержуватися вимог законодавства. За невиконання або неналежне виконання обов'язків службові особи притягаються до відповідальності згідно із законодавством. Скарги на рішення органів виконавчої влади, що здійснюють захист прав споживачів, їх службових осіб, а також на дії таких осіб розглядаються в порядку, визначеному законодавством. Подання скарги не зупиняє виконання рішення органу виконавчої влади, що здійснює захист прав споживачів, його службових осіб, а також дій таких осіб.

Що ж стосується взаємодії з правоохоронними органами то працівники правоохоронних органів надають службовим особам

органів виконавчої влади, що здійснюють захист прав споживачів, допомогу у виконанні ними службових обов'язків та припиняють незаконні дії фізичних осіб, які перешкоджають виконанню покладених на них функцій.

Забезпечення безпеки підприємницької діяльності та правове регулювання банкрутства

Розвиток вітчизняного підприємництва здійснюється у досить складних умовах. Перш за все, тут позначаються особливості перехідного періоду України до ринкових відносин та на сьогодні складна політична ситуація в державі, в регіоні та в світі, які в свою чергу породжують різноманітні труднощі та загрози підприємницької діяльності. Останні є настільки суттєвими і небезпечними, що захист та протидія їм стає однією із умов ведення бізнесу.

Тобто підприємництво на даний час не може бути ефективним без здійснення відповідних заходів забезпечення його безпеки.

За таких умов, незважаючи на те, що питання безпеки підприємницької діяльності у законодавчому порядку практично не врегульовані, значна частина (понад 70%) комерційних підприємств, банків здійснюють заходи безпеки, орієнтуючись на підзаконні акти міністерств та відомств, а також на власні нормативні документи. На сьогодні в Україні накопичено певний досвід організації безпеки підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, який ми вам подаємо в цій темі.

Під безпекою діяльності комерційного підприємства, банку мається на увазі стан стійкої життєдіяльності, за якою забезпечується реалізація їх основних інтересів і пріоритетних цілей, захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов функціонування.

Основна мета безпеки діяльності комерційного підприємства, банку – унеможливити завдання їх збитків або зменшити вигоди та забезпечити ефективну діяльність та якісну реалізацію комерційних операцій та угод. Головним критерієм ефективності та якості безпеки діяльності підприємств, банку є стабільність їх фінансового й економічного розвитку відповідно до планів і завдань незалежно від зміни ситуації.

Досягнення мети безпеки відбувається через виконання відповідних завдань. До них належать:

- захист законних інтересів підприємств, установ, банків і їх співробітників;
- профілактика та запобігання правопорушенням та злочинним посяганням на власність, діяльність та персонал підприємств, банків;

- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз діяльності підприємства, банку, вжиття заходів, щодо їх нейтралізації;
- виявлення внутрішніх та зовнішніх причин та умов, які можуть сприяти заподіянню підприємству, банку, їх працівникам, клієнтам, акціонерам матеріальної, моральної та іншої шкоди, перешкоджати їх нормальній діяльності;
- оперативне реагування елементів структури підприємства, банку на виявлені загрози та негативні тенденції розвитку зовнішньої та внутрішньої обстановки;
- виявлення причин та формування умов, сприятливих для реалізації підприємством, банком своїх основних інтересів;
- виховання та навчання персоналу підприємства, банку з питань безпеки;
- послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців щодо підризу безпеки підприємства, банку;
- збереження та ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів підприємства, банку.

Основні принципи безпеки:

1. законність;
2. самостійність та відповідальність;
3. економічна доцільність;
4. компетентність;
5. цілеспрямованість;
6. координація та взаємодія;
7. конфіденційність;

Надійність та ефективність безпеки визначаються через реалізацію відповідних вимог.

Безперервність безпеки. Забезпечення безпеки не може бути одноразовим актом. Це – процес постійний, безперервний, який визначає обґрунтування та реалізацію найбільш раціональних форм, методів, способів і шляхів створення, удосконалення і розвитку системи безпеки, безперервне управління нею, контроль за її функціонуванням.

Плановість безпеки. Заходи безпеки не повинні бути хаотичними або відставати від фактичних подій. Плановість передбачає запобіжний характер безпеки.

Конкретність безпеки. Захисту підлягають конкретні об'єкти, загроза яким може завдати шкоди підприємству, банку.

Активність безпеки. Передбачається постійне прагнення до виявлення загроз підприємству, банку, своєчасної і ефективної їх нейтралізації.

Універсальність безпеки. Заходи безпеки повинні перекривати всі можливі напрями виникнення загроз незалежно від місця дій.

Комплексність безпеки. Для забезпечення безпеки необхідно застосовувати всі форми і методи захисту в повному обсязі, але законні.

Розглядаючи безпеку підприємницької діяльності як багатоступеневу систему, слід визначити її види та форми організації. Види безпеки – це сукупність ознак, які характеризують готовність підприємства, банку протистояти загрозам його діяльності.

Серед видів безпеки можливо виділити:

- **Особисту безпеку** – здатність персоналу протистояти загрозам його життю, здоров'ю, професійній діяльності на основі оволодіння нормами та правилами безпечної поведінки.
- **Колективну безпеку** – здатність підрозділів підприємства, банку забезпечувати ефективний режим роботи в умовах діяльності різноманітних дестабілізуючих факторів.
- **Економічну безпеку** – стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності підприємства, банку гарантований захист фінансових і матеріальних ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни зовнішньої та внутрішньої ситуації.
- **Інформаційну безпеку** – стан інформаційних ресурсів підприємства, банку, за якого забезпечується необхідний рівень інформованості керівництва, персоналу, а також зовнішнього середовища, та ефективний захист всіх видів інформації від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Заходи безпеки можуть бути реалізовані у формі охорони (фізичної, технічної), режимних заходів (впровадження системи захисту інформації), інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підприємства, (комерційної розвідки) тощо.

Основними елементами системи безпеки діяльності підприємства, банку є заходи безпеки, технології безпеки, сили безпеки і засоби безпеки.

Заходи загального характеру:

1. здійснення організаційно-правового впливу на діяльність персоналу підприємства, банку з питань безпеки;
2. добір, перевірка(застосування томографів “детекторів брехні”) і контроль роботи персоналу, розробка ефективної кадрової політики і програм стимулювання праці.
3. охорона підприємства, банку;
4. організація спеціального діловодства;
5. захист інформаційних ресурсів;
6. удосконалення технології виробництва, введення в них елементів захисту;
7. формування позитивного іміджу підприємства, банку;
8. планування та забезпечення діяльності підприємства, банку в кризових ситуаціях;
9. забезпечення безпеки експлуатації споруд і будівель, їх комунікаційних систем;
10. створення систем сповіщення персоналу ;

11. розробка заходів відповідальності за порушення встановлених правил безпеки діяльності;

Заходи спеціального характеру:

1. організація і ведення комерційної розвідки (промисловий шпionаж) формування інформаційних ресурсів;
2. інформаційно-аналітичні дослідження контрагентів, клієнтів, партнерів і конкурентів;
3. взаємодія з правоохоронними органами з питань забезпечення безпеки діяльності;
4. вжиття заходів щодо протидії, виявлення, локації дій і актів недобросовісної конкуренції і промислового шпionажства;
5. проведення службових розслідувань;
6. вжиття заходів щодо дезінформації конкурентів.

Ураховуючи, що безпека підприємницької діяльності реалізується у формах охорони, режиму та інформаційно-аналітичного забезпечення доцільно подальший розгляд цих питань.

Охорона та охоронна діяльність

Охоронна діяльність підприємницької роботи (структур) здійснюється через надання послуг охорони (охоронного бізнесу) та шляхом виконання відповідних охоронних заходів штатними підрозділами охорони підприємств, банків.

Інформаційна безпека

Розвиток ринкових відносин неминує призводити до підвищеного попиту на виробничо-економічну та ділову інформацію і до необхідності розширення обміну нею між суб'єктами підприємницької діяльності. Тобто в умовах ринку набувають актуальності інформаційні відносини суб'єктів господарювання.

Досвід підприємницької діяльності вказує на існування чотирьох видів інформаційних ризиків:

- Ризик витоку і руйнування необхідної для діяльності підприємства, банку інформації, особливо такої, що містить відомості таємного або конфіденційного характеру;
- Ризик використання в діяльності підприємства, банку необ'єктивної інформації;
- Ризик відсутності у керівництва об'єктивної інформації;
- Ризик поширення ким-небудь у зовнішньому середовищі невідповідної або небезпечної інформації.

Інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності

На сьогодні, в умовах елементів ринкової економіки не можливо підприємницьким структурам функціонувати, не маючи об'єктивної,

повної та достовірної інформації про те, що відбувається у обраному ними сегменті ринку. При цьому в обов'язковому порядку необхідно враховувати, що діяльність підприємства. Банку значною мірою залежить від умов, які пропонуються, а то і нав'язуються оточуючим середовищем, визначаються певним балансом інтересів різних фінансово-політичних та інших угруповувань, спілок, окремих осіб тощо. Крім того, досить часто такі умови впливають не із логіки подій, а із емоцій, особистих симпатій і антипатій. В такій ситуації досить часто постає питання, як прийняти найбільш об'єктивне й ефективне рішення, забезпечити подальше існування свого бізнесу, його перспективний розвиток. Важливого значення для сучасного бізнесу набуває інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності.

Слід зауважити, що однією з основних складових забезпечення ефективного бізнесу поряд з фінансовими, економічними, кадровими та іншими необхідними ресурсами є його інформаційний ресурс. Наскільки цей ресурс буде об'ємним і якісним, настільки впевнено буде почувати себе на ринку те чи інше підприємство, банк, фізична особа-підприємець.

Проведення у справах про банкрутство

Одним з найважливіших питань, що мають пріоритетне значення при дослідженні інституту банкрутства, є визначення власне поняття “банкрутство” в сучасному розумінні банкрутство означає фінансовий крах боржника, який стає неспроможним виконати майнові зобов'язання перед своїми кредиторами. В світовій практиці під банкрутством розуміється визнана судом абсолютна неплатоспроможність боржника. Абсолютна неплатоспроможність боржника означає неможливість для боржника задовольнити вимоги кредиторів в даний момент і можливість подібного задоволення в майбутньому.

Порядок розгляду справ про банкрутство

Справи про банкрутство юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців розглядаються господарським судом за правилами, передбаченими Господарським процесуальним кодексом України, з урахуванням особливостей, визначених Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника, або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 року №2343-ХІІ із змінами та доповненнями (далі закон). Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і розглядаються ними за місцезнаходженням боржника – юридичної особи або місцем проживання фізичної особи – підприємця.

Право на звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство мають боржник, кредитор.

Справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено законом.

Безспірні вимоги кредиторів – грошові вимоги кредиторів, підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника. До складу цих вимог, у тому числі щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), не включаються неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції.

Суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника, у тому числі спори про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України. Якщо справа не підсудна даному господарському суду, матеріали справи надсилаються господарським судом за встановленою підсудністю в порядку, визначеному Господарським процесуальним кодексом України.

Заява про порушення справи про банкрутство

Заява про порушення провадження у справі про банкрутство подається боржником або кредитором у письмовій формі та повинна містити:

- найменування господарського суду, до якого подається заява;
- ім'я або найменування боржника, його місцезнаходження або місце проживання, ідентифікаційний код юридичної особи та реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності);
- ім'я або найменування кредитора, його місцезнаходження або місце проживання, ідентифікаційний код юридичної особи та реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності);
- виклад обставин, що є підставою для звернення до суду;
- перелік документів, що додаються до заяви.

До заяви про порушення справи про банкрутство додаються:

- докази сплати судового збору, крім випадків, коли згідно із законом він не підлягає сплаті;
- довіреність чи інший документ, що засвідчує повноваження представника, якщо заяву підписано представником;
- докази того, що сума безспірних вимог кредитора (кредиторів) сукупно становить не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, якщо інше не передбачено цим Законом;
- рішення суду про задоволення вимог кредитора, що набрало законної сили;
- відповідна постанова органу державної виконавчої служби про відкриття виконавчого провадження з виконання вимог кредитора;
- докази того, що сума вимог кредитора (кредиторів) не забезпечена повністю заставою майна боржника (за наявності застави).

До заяви боржника додаються також:

- установчі документи боржника - юридичної особи;
- бухгалтерський баланс боржника на останню звітну дату;
- перелік кредиторів боржника, вимоги яких визнаються боржником, із зазначенням загальної суми грошових вимог усіх кредиторів, а також щодо кожного кредитора – його імені або найменування, його місцезнаходження або місця проживання, ідентифікаційного коду юридичної особи або реєстраційного номера облікової картки платника податків (за наявності), суми грошових вимог (загальної суми заборгованості, заборгованості за основним зобов'язанням та суми неустойки (штрафу, пені) окремо), підстав виникнення зобов'язань, а також строку їх виконання згідно із законом або договором;
- перелік майна боржника із зазначенням його балансової вартості та місцезнаходження, а також загальна балансова вартість майна;
- перелік майна, що перебуває у заставі або є обтяженим у інший спосіб, його місцезнаходження, вартість, а також інформація про кредиторів, на користь яких вчинено обтяження майна боржника, їх ім'я або найменування, місцезнаходження або місце проживання, ідентифікаційні коди юридичних осіб або реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності), суми їх грошових вимог, підстави виникнення зобов'язань, а також строки їх виконання згідно із законом або договором;
- довідка органів приватизації (органів, уповноважених управляти об'єктами державної власності) стосовно наявності або відсутності на балансі підприємства, щодо якого порушено справу про банкрутство, державного майна, що в процесі приватизації (корпоратизації) не увійшло до його статутного капіталу;

- перелік осіб, що мають невиконані зобов'язання перед боржником, із зазначенням вартості таких зобов'язань, терміну виконання та підстав виникнення;
- відомості про всі рахунки боржника, відкриті в банках та інших фінансово-кредитних установах, їх реквізити;
- відомості про всі рахунки, на яких обліковуються цінні папери, що належать боржнику, їх реквізити;
- протокол загальних зборів (конференції) працівників боржника, відповідне рішення первинної профспілкової організації боржника (за наявності кількох первинних організацій – їхнє спільне рішення), на яких обраний представник працівників боржника для участі у справі про банкрутство, якщо такі збори (конференція) відбулися до подачі заяви боржника до господарського суду;
- копія спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, а в разі закінчення терміну дії такого дозволу – довідка про наявність у боржника матеріальних носіїв секретної інформації (технічної документації, виробів, їхніх дослідних зразків тощо);
- рішення власника майна (органу, уповноваженого управляти майном) боржника про звернення до господарського суду із заявою про порушення провадження у справі про банкрутство;
- інші документи, які підтверджують неплатоспроможність боржника.

Боржник подає заяву до господарського суду за наявності майна, достатнього для покриття судових витрат, якщо інше не передбачено законом. Боржник зобов'язаний звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство у разі виникнення таких обставин:

- задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності);
- під час ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлено неможливість боржника задовольнити вимоги кредиторів у повному обсязі;
- в інших випадках, передбачених законом.

Заява кредитора, крім відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, повинна містити відомості про розмір вимог кредитора до боржника із зазначенням окремо розміру неустойки (штрафу, пені), яка підлягає сплаті.

До заяви кредитора додаються також:

- копія виконавчого документа;
- докази надсилання боржнику копії заяви і доданих до неї документів;

- до заяви кредитора – органу доходів і зборів чи інших органів, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, додаються докази вжиття заходів до отримання відповідної заборгованості у встановленому законодавством порядку.

Заява кредитора може ґрунтуватися на об'єднаній заборгованості боржника за сукупністю його різних зобов'язань перед цим кредитором.

Кредитори мають право об'єднати свої вимоги до боржника і звернутися до суду з однією спільною заявою. Така заява підписується всіма кредиторами, які об'єднали свої вимоги до боржника. За подання заяви про порушення справи про банкрутство справляється судовий збір у порядку, передбаченому законом.

У разі відсутності підстав для відмови у прийнятті або для повернення заяви про порушення справи про банкрутство господарський суд приймає заяву до розгляду, про що не пізніше п'яти днів з дня її надходження виносить ухвалу, в якій зазначаються:

- дата проведення підготовчого засідання суду;
- прізвище, ім'я та по батькові арбітражного керуючого, визначеного автоматизованою системою з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України.

Підготовче засідання суду проводиться не пізніше чотирнадцятого дня з дня винесення ухвали про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство, а за наявності поважних причин (здійснення сплати грошових зобов'язань кредиторам тощо) – не пізніше тридцятого дня. Ухвала про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство надсилається сторонам та органу державної виконавчої служби за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника, державному реєстратору за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника, органу, уповноваженому управляти державним майном боржника, у статутному капіталі якого частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, арбітражному керуючому, визначеному автоматизованою системою з числа осіб, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України.

Відмова у прийнятті заяви про порушення справи про банкрутство

Господарський суд не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви про порушення справи про банкрутство відмовляє у її прийнятті, якщо:

- провадження у справі про банкрутство боржника не допускається згідно із законом;
- справа не підсудна даному господарському суду;

- стосовно боржника - юридичної особи або фізичної особи - підприємця вже порушено справу про банкрутство;
- юридичну особу - боржника припинено в установленому законодавством порядку;
- підприємницька діяльність фізичної особи - підприємця, яка є боржником, припинена в установленому законодавством порядку;
- до боржника заявлено вимоги, які не є безспірними;
- вимоги кредитора повністю забезпечені заставою майна боржника; господарським судом затверджено план санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство згідно зі статтею 6 Закону;
- з інших підстав, передбачених статтею 62 Господарського процесуального кодексу України, з урахуванням вимог Закону.

Про відмову у прийнятті заяви виноситься ухвала, яка надсилається заявнику разом із заявою та доданими до неї документами.

Порушення провадження у справі про банкрутство

Перевірка обґрунтованості вимог заявника, а також з'ясування наявності підстав для порушення провадження у справі про банкрутство здійснюються господарським судом у підготовчому засіданні, яке проводиться в порядку, передбаченому цим Законом.

Неявка у підготовче засідання сторін та представника державного органу з питань банкрутства, а також відсутність відзиву боржника не перешкоджають проведенню засідання.

У підготовчому засіданні господарський суд розглядає подані документи, заслуховує пояснення сторін, оцінює обґрунтованість заперечень боржника, а також вирішує інші питання, пов'язані з розглядом справи.

Якщо справа порушується за заявою кредитора, господарський суд перевіряє обґрунтованість його вимог, їх безспірність, вжиття заходів щодо примусового стягнення за цими вимогами в порядку виконавчого провадження.

У разі звернення до господарського суду боржника із заявою про порушення справи про банкрутство у підготовчому засіданні з'ясовуються ознаки неплатоспроможності боржника або її загрози.

У разі якщо до господарського суду до дня підготовчого засідання надійшло кілька заяв і провадження справи про банкрутство порушено за однією з них, інші ухвалою господарського суду приєднуються до матеріалів справи і розглядаються одночасно.

У разі визнання вимог заявника необґрунтованими господарський суд оцінює обґрунтованість вимог інших заяв кредиторів, приєднаних до матеріалів справи, і вирішує питання про порушення провадження у справі про банкрутство у порядку, передбаченому цією статтею.

За наслідками розгляду заяви про порушення справи про банкрутство та відзиву боржника господарський суд виносить ухвалу про:

- порушення провадження у справі про банкрутство;
- відмову у порушенні провадження у справі про банкрутство.

Розгляд позовних вимог конкурсних кредиторів до боржника

У разі якщо до боржника, щодо якого порушена справа про банкрутство, пред'явлений позов, який ґрунтується на грошових зобов'язаннях боржника, що виникли до порушення провадження у справі про банкрутство, суди мають у встановленому процесуальним законом порядку приймати такі позовні заяви і вирішувати спір за цією вимогою по суті за правилами позовного провадження до офіційного оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство. Про офіційне оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство розпорядник майна повідомляє суд, який розглядає позовні вимоги конкурсних кредиторів до боржника. Цей суд (суди) після офіційного оприлюднення відповідного оголошення має зупинити позовне провадження та роз'яснити позивачу зміст частини четвертої статті 23 закону, зазначивши про це в ухвалі або в протоколі судового засідання.

Якщо позивач не звернувся у тридцятиденний строк з дня офіційного оприлюднення оголошення про порушення справи про банкрутство із заявою про визнання його грошових вимог до боржника у справі про банкрутство, суд, який розглядає позовну заяву, після закінчення тридцятиденного строку з моменту офіційного оприлюднення поновлює позовне провадження та відмовляє у задоволенні позову. У разі звернення позивача із заявою про визнання його грошових вимог до боржника у справі про банкрутство після винесення ухвали господарського суду за результатами розгляду цих вимог позовне провадження підлягає припиненню на підставі пункту 2 частини першої статті 80 Господарського процесуального кодексу України. Якщо у порушенні провадження у справі про банкрутство відмовлено або провадження у справі про банкрутство припинено, позовне провадження підлягає поновленню і позов розглядається по суті. Положення частин першої - четвертої цієї статті не застосовуються до позовів за вимогами кредиторів, на які не поширюється дія мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Забезпечення вимог кредиторів

Господарський суд має право за клопотанням сторін або учасників справи про банкрутство чи за своєю ініціативою вжити заходів до забезпечення вимог кредиторів.

Господарський суд за клопотанням розпорядника майна, кредиторів або з власної ініціативи може заборонити боржнику укладати без згоди арбітражного керуючого (розпорядника майна) правочини (договори), а також зобов'язати боржника передати цінні папери, майно, інші цінності на зберігання третім особам, вчинити чи утриматися від вчинення певних дій або вжити інших заходів для збереження майна боржника (у тому числі шляхом позбавлення боржника права розпорядження його нерухомим майном без згоди розпорядника майна або суду, який розглядає справу про банкрутство; накладення арешту на конкретне рухоме майно боржника), про що виноситься ухвала. У процедурі розпорядження майном за клопотанням розпорядника майна, сторін або інших учасників справи про банкрутство, що містить підтверджені відомості про перешкоджання керівником боржника виконанню повноважень розпорядника майна, а також про вчинення керівником боржника дій, що порушують права та законні інтереси боржника або кредиторів, господарський суд має право відсторонити керівника боржника від посади та покласти виконання його обов'язків на розпорядника майна. Про усунення керівника боржника від посади господарський суд виносить ухвалу.

Заходи щодо забезпечення вимог кредиторів діють відповідно до дня введення процедури санації і призначення керуючого санацією або до прийняття постанови про визнання боржника банкрутом, відкриття ліквідаційної процедури і призначення ліквідатора, або до припинення провадження у справі.

Господарський суд має право скасувати або змінити заходи щодо забезпечення вимог кредиторів до настання зазначених обставин, про що виноситься ухвала.

Мораторій на задоволення вимог кредиторів

Мораторій на задоволення вимог кредиторів – це зупинення виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію. Мораторій на задоволення вимог кредиторів вводиться одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство, про що зазначається в ухвалі господарського суду. Ухвала є підставою для зупинення виконавчого провадження. Про запровадження мораторію розпорядник майна повідомляє органи державної виконавчої служби за місцезнаходженням (місцем проживання) боржника та знаходженням його майна.

Протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів:

- забороняється стягнення на підставі виконавчих та інших документів, що містять майнові вимоги, у тому числі на предмет застави, за якими стягнення здійснюється в судовому або в позасудовому порядку відповідно до законодавства, крім випадків перебування виконавчого провадження на стадії розподілу стягнутих з боржника грошових сум (у тому числі одержаних від продажу майна боржника), перебування майна на стадії продажу з моменту оприлюднення інформації про продаж, а також у разі звернення стягнення на заставлене майно та виконання рішень у немайнових спорах;
- забороняється виконання вимог, на які поширюється мораторій;
- не нараховується неустойка (штраф, пеня), не застосовуються інші фінансові санкції за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань із задоволення всіх вимог, на які поширюється мораторій;
- зупиняється перебіг позовної давності на період дії мораторію;
- не застосовується індекс інфляції за весь час прострочення виконання грошового зобов'язання, три проценти річних від простроченої суми тощо.

Дія мораторію на задоволення вимог кредиторів не поширюється на вимоги поточних кредиторів; на виплату заробітної плати та нарахованих на ці суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та життю громадян; на виплату авторської винагороди, аліментів, а також на вимоги за виконавчими документами немайнового характеру, що зобов'язують боржника вчинити певні дії чи утриматися від їх вчинення. Дія мораторію також не поширюється на задоволення вимог кредиторів у разі одночасного задоволення вимог кредиторів у процедурі розпорядження майном керуючим санацією згідно з планом санації або ліквідатором у ліквідаційній процедурі в порядку черговості, встановленому законом.

Стягнення грошових коштів за вимогами кредиторів за зобов'язаннями, на які не поширюється дія мораторію, провадиться з рахунку боржника в установі банку. Контроль за такими стягненнями здійснює арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор). Таке звернення стягнення на майно боржника за вимогами, на які не поширюється дія мораторію, здійснюється виключно за ухвалою господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство боржника.

Дія мораторію припиняється з дня припинення провадження у справі про банкрутство. Щодо активів боржника, які перебувають у податковій заставі, то вони можуть бути звільнені господарським судом з податкової застави, про що виноситься ухвала у судовому засіданні за участю органу доходів і зборів.

Введення процедури розпорядження майном боржника

Під розпорядженням майном розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, проведення аналізу його фінансового становища, а також визначення наступної оптимальної процедури (санації, мирової угоди чи ліквідації) для задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів.

Розпорядник майна – фізична особа, яка відповідно до судового рішення господарського суду забезпечує здійснення процедури розпорядження майном. Про призначення розпорядника майна виноситься ухвала. Процедура розпорядження майном боржника вводиться строком на сто п'ятнадцять календарних днів і може бути продовжена господарським судом за вмотивованим клопотанням розпорядника майна, комітету кредиторів або боржника не більше ніж на два місяці.

Розпорядник майна зобов'язаний:

- розглядати заяви кредиторів про грошові вимоги до боржника, які надійшли в установленому цим Законом порядку;
- вести реєстр вимог кредиторів;
- повідомляти кредиторів про результати розгляду їхніх вимог;
- вживати заходів для захисту майна боржника;
- аналізувати фінансово-господарську діяльність, інвестиційне становище боржника та його становище на ринках;
- виявляти (за наявності) ознаки фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства;
- скликати збори кредиторів та організувати їх проведення;
- надавати державному органу з питань банкрутства відомості, необхідні для ведення Єдиного реєстру підприємств, щодо яких порушено справу про банкрутство;
- надавати господарському суду та комітету кредиторів звіт про свою діяльність, відомості про фінансове становище боржника, пропозиції щодо можливості відновлення платоспроможності боржника;
- не пізніше двох місяців від дня порушення провадження у справі про банкрутство разом з боржником організувати та забезпечити проведення інвентаризації майна боржника та визначити його вартість;
- брати участь у розробці плану санації у випадках, передбачених цим Законом, та за можливості проведення санації боржника розробити разом з боржником не пізніше двох місяців від дня порушення провадження у справі про банкрутство план санації боржника та подати його на розгляд комітету кредиторів;
- виконувати інші повноваження, що передбачені законом.

Повноваження розпорядника майна припиняються з дня припинення провадження у справі про банкрутство, а також у разі затвердження господарським судом мирової угоди, призначення керуючого санацією або ліквідатора, якщо інше не передбачено законом.

Попереднє засідання господарського суду

Попереднє засідання господарського суду проводиться не пізніше двох місяців та десяти днів, а у разі великої кількості кредиторів – не пізніше трьох місяців після проведення підготовчого засідання суду. Про попереднє засідання суду повідомляються сторони, а також інші учасники провадження у справі про банкрутство, визнані такими відповідно до цього Закону. Обов'язок щодо такого повідомлення суд може покласти на розпорядника майна або боржника. У попередньому засіданні господарський суд розглядає всі вимоги кредиторів, у тому числі щодо яких були заперечення боржника і які не були внесені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, а також ті, що визнані боржником та внесені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, і вирішує питання про його затвердження.

За результатами розгляду вимог кредиторів господарський суд виносить ухвалу, в якій зазначаються:

- розмір та перелік усіх визнаних судом вимог кредиторів, які вносяться розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів;
- розмір та перелік не визнаних судом вимог кредиторів;
- дата проведення зборів кредиторів та комітету кредиторів;
- дата підсумкового засідання суду, на якому буде винесено ухвалу про санацію боржника чи постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, чи ухвалу про припинення провадження у справі про банкрутство або ухвалу про продовження строку процедури розпорядження майном та відкладення підсумкового засідання суду, яке має відбутися у строки, встановлені частиною другою статті 22 закону.

Закінчення процедури розпорядження Майном

У підсумковому засіданні суду у процедурі розпорядження майном боржника здійснюється перехід до наступної судової процедури (процедури санації, ліквідації, мирової угоди) або припиняється провадження у справі. До закінчення процедури розпорядження майном боржника збори кредиторів зобов'язані прийняти одне з таких рішень:

- схвалити план санації та подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і затвердження плану санації;

- відхилити план санації та подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації;
- подати до господарського суду клопотання про введення процедури санації і зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації у разі його неподання боржником;
- подати до господарського суду клопотання про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури;
- подати до господарського суду клопотання про укладення мирової угоди.

У підсумковому засіданні господарський суд за пропозицією розпорядника майна боржника та на підставі рішення зборів кредиторів приймає одне з таких судових рішень:

- ухвалу про введення процедури санації та затвердження плану санації у разі схвалення плану санації боржника зборами кредиторів та погодження його забезпеченими кредиторами в порядку, встановленому статтею 30 закону;
- ухвалу про введення процедури санації та зобов'язання керуючого санацією підготувати план санації у разі відхилення плану санації боржника зборами кредиторів або неподання його боржником;
- постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;
- ухвалу про припинення провадження у справі про банкрутство;
- ухвалу про продовження строку процедури розпорядження майном та відкладення підсумкового засідання суду в межах граничного строку, визначеного законом.

Введення процедури санації боржника

Господарський суд за клопотанням комітету кредиторів виносить ухвалу про введення процедури санації строком на шість місяців. За вмотивованим клопотанням керівника санації чи комітету кредиторів цей строк може бути продовжено господарським судом, але не більше ніж на дванадцять місяців.

Під санацією розуміється система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника. Керуючий санацією боржника призначається господарським судом у порядку, встановленому цим Законом, з числа арбітражних керуючих, якщо інше не передбачено цим Законом.

Керуючий санацією – фізична особа, яка відповідно до рішення господарського суду організовує здійснення процедури санації боржника.

З моменту винесення ухвали про введення процедури санації:

- керівник боржника звільняється з посади у порядку, визначеному законодавством;
- управління боржником переходить до керуючого санацією;
- зупиняються повноваження органів управління боржника – юридичної особи щодо управління та розпорядження майном боржника, повноваження органів управління передаються керуючому санацією, за винятком повноважень, передбачених планом санації.

Органи управління боржника протягом трьох днів з дня прийняття рішення про введення процедури санації та призначення керуючого санацією зобов'язані здійснити передачу керуючому санацією бухгалтерської та іншої документації боржника, його печаток, штампів, матеріальних та інших цінностей.

Арешт на майно боржника та інші обмеження його дій щодо розпорядження майном можуть бути накладені виключно у межах процедури санації та у разі, якщо вони не перешкоджають виконанню плану санації та не суперечать інтересам конкурсних кредиторів. Господарський суд за заявою керуючого санацією знімає арешт з майна боржника чи інші обмеження щодо розпорядження його майном у разі, якщо такі арешти чи обмеження перешкоджають виконанню плану санації, господарській діяльності боржника та відновленню його платоспроможності. Офіційне оприлюднення повідомлення про введення процедури санації здійснюється на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України в мережі Інтернет. Таке повідомлення містить характеристики і тип виробництва боржника, суми кредиторської заборгованості, строк подачі заявок інвесторами, який не може перевищувати двох місяців, тощо.

План санації боржника

Протягом трьох місяців з дня винесення ухвали про санацію боржника керуючий санацією у випадках, передбачених цим Законом, зобов'язаний подати суду розроблений та схвалений комітетом кредиторів план санації боржника. Керуючий санацією зобов'язаний попередньо погоджувати план санації державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, з органом, уповноваженим управляти державним майном. Цей орган у десятиденний строк з дня одержання проекту плану санації зобов'язаний його розглянути та надати свій висновок про погодження або відмову у погодженні плану санації. Дії (бездіяльність) уповноважених державних органів щодо погодження плану санації можуть бути оскаржені керуючим санацією до

господарського суду у межах провадження справи про банкрутство. У разі наявності інвесторів план санації розробляється за участю інвесторів та підписується інвесторами. Інвестор - особа, яка приймає рішення щодо внесення власних, позичених та залучених майнових і інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування та несе відповідальність за невиконання своїх зобов'язань.

Інвестор має право:

- брати участь в обговоренні плану санації;
- брати участь у судових засіданнях під час процедури санації;
- знайомитися з матеріалами справи про банкрутство, бухгалтерськими, статистичними документами боржника;
- оскаржувати судові рішення, прийняті під час процедури санації.

Під реструктуризацією підприємства розуміється здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, підвищенню ефективності виробництва, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та повному або частковому задоволенню вимог кредиторів. У разі якщо планом санації передбачено звільнення працівників, праця яких не може бути задіяною під час його виконання, керуючий санацією до передбачуваного звільнення має подати первинній профспілковій організації відповідну інформацію, а також провести консультації з профспілками щодо вжиття заходів для запобігання звільненню, зведення кількості звільнених працівників до мінімальної або пом'якшення наслідків будь-якого звільнення. Вихідна допомога в такому разі виплачується за рахунок боржника або коштів від продажу майна боржника, або кредиту, одержаного для цієї

Продаж у процедурі санації майна боржника як цілісного майнового комплексу

З метою відновлення платоспроможності та задоволення вимог кредиторів боржника план санації може передбачати продаж майна боржника як цілісного майнового комплексу. Заходи для забезпечення вимог кредиторів стосовно майна боржника, яке підлягає продажу згідно з планом санації, скасовуються ухвалою господарського суду. Під час продажу майна боржника як цілісного майнового комплексу в установленому порядку відчужуються всі види майна, призначеного для здійснення підприємницької діяльності боржника, у тому числі приміщення, споруди, обладнання, інвентар, сировина, продукція, права вимоги, права на знаки (позначення), що індивідуалізують боржника, його продукцію, роботи, послуги (фірмове найменування, знаки для товарів і послуг), інші права, які належать боржнику, за

винятком прав і обов'язків, які не можуть бути передані іншим особам. Під час продажу майна боржника як цілісного майнового комплексу, що здійснюється відповідно до цієї статті, грошові зобов'язання боржника, в тому числі зобов'язання щодо невикористаних та своєчасно не повернутих коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності на дату прийняття господарським судом заяви про порушення справи про банкрутство, не включаються до складу майнових активів підприємства-боржника.

Під час продажу майна боржника як цілісного майнового комплексу всі трудові договори (контракти), що укладені до дати такого продажу, продовжують діяти, при цьому права та обов'язки роботодавця переходять до покупця майна боржника.

Сума, одержана від продажу майна боржника як цілісного майнового комплексу, включається до складу майнових активів боржника. Продаж майна боржника як цілісного майнового комплексу провадиться на аукціоні в порядку, встановленому законом.

Початкова ціна майна боржника як цілісного майнового комплексу, що виставляється на аукціон, визначається відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та інших нормативно-правових актів.

Якщо суми, вирученої від продажу майна боржника як цілісного майнового комплексу, недостатньо для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, керуючий санацією пропонує кредиторам укласти мирову угоду. У разі якщо мирова угода не укладена, господарський суд визнає боржника банкрутом та відкриває ліквідаційну процедуру. До затвердження господарським судом мирової угоди або визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури керуючий санацією не має права здійснювати розрахунки з кредиторами.

Ліквідаційна процедура

У випадках, передбачених цим Законом, господарський суд у судовому засіданні за участю сторін приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру строком на дванадцять місяців. Банкрут – боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом.

Під ліквідацією розуміється припинення суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення в порядку цього Закону вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

Неявка у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про час і місце такого засідання, не перешкоджає провадженню у справі. За клопотанням комітету кредиторів або інвесторів, або власника майна (органу, уповноваженого управляти майном) банкрута чи з власної ініціативи господарський суд може прийняти рішення про введення процедури санації й після визнання

боржника банкрутом у разі наявності плану санації та до початку продажу майна банкрута. З дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури:

- господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу з виготовлення продукції у разі можливості її продажу за виключенням укладення та виконання договорів, що мають на меті захист майна банкрута або забезпечення його збереження (підтримання) у належному стані, договорів оренди майна, яке тимчасово не використовується, на період до його продажу в процедурі ліквідації тощо;
- строк виконання всіх грошових зобов'язань банкрута вважається таким, що настав;
- у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань (у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів)), крім витрат, безпосередньо пов'язаних із здійсненням ліквідаційної процедури;
- припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), процентів та інших економічних санкцій за всіма видами заборгованості банкрута;
- відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю;
- продаж майна банкрута допускається в порядку, передбаченому цим Законом;
- скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника. Накладення нових арештів або інших обмежень щодо розпорядження майном банкрута не допускається;
- вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, можуть пред'являтися тільки в межах ліквідаційної процедури протягом двох місяців з дня офіційного оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає. Кредитори, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не є конкурсними, а їх вимоги погашаються в шосту чергу в ліквідаційній процедурі;
- виконання зобов'язань боржника, визнаного банкрутом, здійснюється у випадках і порядку, передбачених цим розділом.

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури припиняються повноваження органів управління банкрута щодо управління банкрутом та розпорядження його майном, якщо цього не було зроблено раніше, керівник банкрута звільняється з роботи у

зв'язку з банкрутством підприємства, а також припиняються повноваження власника (власників) майна банкрута.

З метою виявлення кредиторів з вимогами за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, здійснюється офіційне оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури на офіційному веб-сайті Вишого господарського суду України в мережі Інтернет.

Повідомлення про визнання боржника банкрутом і про відкриття ліквідаційної процедури мають містити:

- найменування та інші реквізити боржника, визнаного банкрутом;
- найменування господарського суду, в провадженні якого знаходиться справа про банкрутство;
- дату прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури;
- відомості про ліквідатора (ліквідаційну комісію).

У постанові про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури господарський суд призначає ліквідатора банкрута з урахуванням вимог, установлених цим Законом, з числа арбітражних керуючих, якщо інше не передбачено цим Законом. За клопотанням ліквідатора, погодженим з комітетом кредиторів, господарський суд призначає членів ліквідаційної комісії. У разі ліквідації державного підприємства або підприємства, у статутному капіталі якого державна частка становить більш ніж п'ятдесят відсотків, господарський суд призначає членами ліквідаційної комісії представника органу, уповноваженого управляти державним майном, та за необхідності – представника органу місцевого самоврядування. До складу ліквідаційної комісії банкрута включаються представники кредиторів, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, фінансових органів та профспілки, а в разі необхідності – також представники спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, Антимонопольного комітету України, органу, уповноваженого управляти державним майном, та представник органів місцевого самоврядування.

Протягом п'ятнадцяти днів з дня призначення ліквідатора відповідні посадові особи банкрута зобов'язані передати бухгалтерську та іншу документацію банкрута, печатки і штампи, матеріальні та інші цінності банкрута ліквідатору. У разі ухилення від виконання зазначених обов'язків відповідні посадові особи банкрута несуть відповідальність відповідно до законів України. Під час проведення ліквідаційної процедури ліквідатор зобов'язаний використовувати тільки один рахунок боржника в банківській установі. Інші рахунки, виявлені при проведенні ліквідаційної процедури, підлягають закриттю ліквідатором. Залишки коштів на цих рахунках перераховуються на основний рахунок боржника. Кошти, які надходять при проведенні

ліквідаційної процедури, зараховуються на основний рахунок боржника. З основного рахунка здійснюються виплати кредиторам у порядку черговості, визначеному цим Законом. У разі ліквідації підприємства – банкрута, зобов'язаного згідно із законодавством передати територіальній громаді об'єкти житлового фонду, в тому числі гуртожитки, дитячі дошкільні заклади та об'єкти комунальної інфраструктури, арбітражний керуючий (ліквідатор) передає, а орган місцевого самоврядування приймає такі об'єкти без додаткових умов у порядку, встановленому законодавством.

Оцінка майна банкрута

Майно, яке підлягає реалізації у ліквідаційній процедурі, оцінюється ліквідатором. Початковою вартістю цілісного майнового комплексу є сукупність визнаних у встановленому законом порядку вимог кредиторів. Під час продажу майна банкрута на аукціоні вартість майна, що визначається ліквідатором, є початковою вартістю.

Оцінка майна державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків, здійснюється обов'язково із залученням суб'єктів оціночної діяльності у порядку, визначеному Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні».

Продаж майна банкрута

Після проведення інвентаризації та оцінки майна ліквідатор здійснює продаж майна банкрута такими способами:

- проведення аукціону;
- продаж безпосередньо юридичній або фізичній особі.

Вибір способів продажу активів здійснюється ліквідатором з метою забезпечення його відчуження за найвищою ціною.

На аукціоні можуть продаватися:

- основні засоби (нерухомість, незавершене будівництво, транспортні засоби, будівельні матеріали тощо);
- відокремлений структурний підрозділ банкрута як частина цілісного майнового комплексу;
- необоротні активи банкрута;
- дебіторська заборгованість на умовах договору про відступлення права вимоги банкрута.

Ліквідатор має право самостійно проводити торги на аукціоні відповідно до законодавства або залучити на підставі договору організатора аукціону – юридичну особу, яка відповідно до установчих документів має право проводити торги. Організатор аукціону не може бути заінтересованою особою стосовно кредитора чи боржника. Майно банкрута, щодо обігу якого встановлено обмеження, продається на

закритих торгах за ціною, не нижче звичайної. У закритих торгах беруть участь особи, які відповідно до законодавства можуть мати зазначене майно у власності чи на підставі іншого речового права. Ліквідатор здійснює продаж цінних паперів та похідних фінансових активів через професійного учасника фондового ринку в порядку, визначеному законодавством України, згідно з договором, укладеним між ліквідатором і торговцем цінними паперами. Ліквідатор здійснює продаж майна боржника у вигляді цілісного майнового комплексу. У разі якщо продати майно боржника у вигляді цілісного майнового комплексу не вдалося, ліквідатор здійснює продаж майна боржника частинами.

Черговість задоволення вимог кредиторів

Кошти, одержані від продажу майна банкрута, спрямовуються на задоволення вимог кредиторів у порядку, встановленому цією статтею. При цьому:

1) у першу чергу задовольняються:

- вимоги щодо виплати заборгованості із заробітної плати перед працюючими та звільненими працівниками банкрута, грошові компенсації за всі невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрядженнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин та нарахованих на ці суми страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, у тому числі відшкодування кредиту, отриманого на ці цілі;
- вимоги кредиторів за договорами страхування;
- витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство в господарському суді та роботою ліквідаційної комісії, у тому числі:
- витрати на оплату судового збору;
- витрати кредиторів на проведення аудиту, якщо аудит проводився за рішенням господарського суду за рахунок їхніх коштів;
- витрати заявника на публікацію оголошення про порушення справи про банкрутство, введення процедури санації, визнання боржника банкрутом;

- витрати на публікацію в офіційних друкованих органах інформації про порядок продажу майна банкрута;
- витрати на публікацію в засобах масової інформації про поновлення провадження у справі про банкрутство у зв'язку з визнанням мирової угоди недійсною;
- вимоги щодо виплати основної грошової винагороди арбітражному керуючому;
- вимоги щодо відшкодування витрат арбітражного керуючого, пов'язаних з виконанням ним повноважень розпорядника майна, керуючого санацією боржника або ліквідатора банкрута;
- витрати арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), пов'язані з утриманням і збереженням майнових активів банкрута;
- витрати Гарантійного фонду виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, пов'язані з набуттям ним права регресної вимоги щодо зернового складу, – у розмірі всієї виплаченої ним суми відшкодування вартості зерна;

2) у другу чергу задовольняються:

- вимоги із зобов'язань, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, шляхом капіталізації у ліквідаційній процедурі відповідних платежів, у тому числі до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України за громадян, які застраховані в цьому фонді, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, зобов'язань із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, крім вимог, задоволених позачергово, з повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а також вимоги громадян – довірительів (вкладників) довірчих товариств або інших суб'єктів підприємницької діяльності, які залучали майно (кошти) довірительів (вкладників);

3) у третю чергу задовольняються:

- вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);
- вимоги центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом;

4) у четверту чергу задовольняються:

- вимоги кредиторів, не забезпечені заставою, у тому числі і вимоги кредиторів, що виникли із зобов'язань у процедурі розпорядження майном боржника чи в процедурі санації боржника;

5) у п'яту чергу задовольняються:

- вимоги щодо повернення внесків членів трудового колективу до статутного капіталу підприємства;

- вимоги щодо виплати додаткової грошової винагороди керуючому санацією або ліквідатору у частині 5 відсотків обсягу стягнутих на користь боржника активів (повернення грошових коштів, майна, майнових прав), які на дату порушення провадження у справі про банкрутство перебували у третіх осіб;
- вимоги щодо виплати додаткової грошової винагороди керуючому санацією або ліквідатору у частині 3 відсотків обсягу погашених вимог конкурсних кредиторів, які підлягають позачерговому задоволенню та віднесені до конкурсних згідно з цим Законом;

б) у шосту чергу задовольняються інші вимоги.

Вимоги кожної наступної черги задовольняються у міру надходження на рахунок коштів від продажу майна банкрута після повного задоволення вимог попередньої черги, крім випадків, установлених цим Законом. У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторі однієї черги. У разі відмови кредитора від задоволення визнаної в установленому порядку вимоги ліквідатор (ліквідаційна комісія) не враховує суму грошових вимог цього кредитора.

Вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними.

Звільнення працівників боржника. Пільги і компенсації звільненим працівникам

Звільнення працівників боржника може здійснюватися після порушення провадження у справі про банкрутство та призначення господарським судом розпорядника майна відповідно до вимог законодавства України про працю з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Вихідна допомога звільненим працівникам боржника виплачується арбітражним керуючим у встановленому порядку з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Питання про працевлаштування звільнених працівників вирішується відповідно до законодавства України про працю та про зайнятість населення.

На звільнених працівників боржника поширюються гарантії, встановлені законодавством України про працю та про зайнятість населення.

Продаж майна в провадженні у справі про банкрутство

Продаж майна на аукціоні

Продаж майна боржника в провадженні у справі про банкрутство здійснюється в порядку, встановленому цим Законом, шляхом проведення торгів у формі аукціону, за винятком майна, продаж якого відповідно до законодавства України здійснюється шляхом проведення закритих торгів. Продажу підлягають всі види майна боржника, призначеного для здійснення господарської діяльності, за винятком прав і обов'язків, які не можуть бути передані іншим особам.

Порядок організації проведення аукціонів у провадженні у справах про банкрутство та вимоги до їх організаторів стосовно майна державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, установлюються органом, уповноваженим управляти державним майном.

Організатор аукціону повинен провести аукціон протягом двох місяців з дня укладення договору про проведення аукціону, якщо інше не встановлено законом або договором. Аукціон (крім електронних торгів) проводиться у робочий день та у робочий час. Граничний строк подання пропозицій щодо ціни на електронних торгах визначається у робочий день та у робочий час.

Вимоги до веб-сайтів, на яких проводяться електронні торги

При проведенні аукціонів в електронній формі (електронних торгів), а також при розміщенні оголошення про проведення аукціону та відомостей про результати аукціону на веб-сайтах технологічні та програмні засоби повинні забезпечувати всім бажаним можливість пошуку інформації за датою розміщення оголошення, датою та місцем проведення аукціону, видом майна, ціною, видом договору, що укладається, а також можливість анонімного перегляду, копіювання та роздрукування інформації на основі поширених веб-оглядачів та редакторів без необхідності застосування спеціально створених для цього технологічних та програмних засобів, цілодобово, без обмежень та стягнення плати.

Організатор аукціону не пізніше як за 15 робочих днів до дня початку аукціону оприлюднює на веб-сайті державного органу з питань банкрутства та Вищого господарського суду України (при проведенні електронних торгів – також на своєму веб-сайті) оголошення про проведення аукціону, а також письмово повідомляє про проведення аукціону власника майна, замовника та інших осіб, визначених замовником.

Під час продажу на аукціоні права вимоги про проведення аукціону також повідомляється боржник. Під час продажу на аукціоні

нерухомого майна оголошення повинно бути також розміщено на нерухомому майні. Організатор аукціону забезпечує доступ до інформації про майно, що підлягає продажу, а також можливість ознайомитися з майном за його місцезнаходженням. Організатор аукціону зобов'язаний забезпечити його фіксацію технічними засобами. Організатор аукціону зобов'язаний забезпечити ведення його відеозапису, крім проведення електронних торгів. Організатор аукціону зобов'язаний зберігати носії із записом аукціону протягом не менш як семи років з дня його проведення.

Організатор аукціону зобов'язаний негайно надавати копії записів аукціону в поширених форматах медіафайлів усім бажаним безоплатно на наданий носій або на власний носій за умови оплати його вартості.

Переможець аукціону, учасники якого відповідно до цього Закону не сплачують гарантійних внесків, зобов'язаний сплатити запропоновану ним ціну у межах 40 прожиткових мінімумів відразу після оголошення його переможцем аукціону. Організатор аукціону зобов'язаний забезпечити технічні можливості для негайної оплати готівкою або платіжною картою. Протягом п'яти днів з дати підписання цього протоколу замовник аукціону надсилає переможцеві торгів пропозицію щодо укладення договору купівлі-продажу майна разом з проектом цього договору відповідно до поданої переможцем торгів пропозиції щодо встановлення ціни цього майна.

У разі придбання переможцем кількох лотів договір укладається окремо на кожний лот. Переможець торгів повинен протягом п'яти днів з дня одержання проекту договору підписати його та перерахувати кошти за придбане майно на зазначений у протоколі номер банківського рахунка. Строк оплати може бути продовжено за згодою організатора аукціону, але не довше ніж на десять календарних днів, за умови сплати переможцем торгів не менш як 50 відсотків ціни продажу майна.

Мирова угода

Під мировою угодою у справі про банкрутство розуміється домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється шляхом укладення угоди між сторонами.

Мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство. У процедурі розпорядження майном боржника мирову угоду може бути укладено лише після виявлення всіх кредиторів і затвердження господарським судом реєстру вимог кредиторів. Рішення про укладення мирової угоди від імені кредиторів приймається комітетом кредиторів більшістю голосів кредиторів – членів комітету та вважається прийнятим за умови, що всі

кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника, висловили письмову згоду на укладення мирової угоди. Рішення про укладення мирової угоди приймається від імені боржника керівником боржника чи арбітражним керуючим (керуючим санацією, ліквідатором), які виконують повноваження органів управління та керівника боржника і підписують її. Власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника має право брати участь в обговоренні умов мирової угоди в процедурах санації та ліквідації. Арбітражний керуючий зобов'язаний попередньо погоджувати мирову угоду з органом, уповноваженим управляти державним майном, стосовно державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків. Цей орган у десятиденний строк з дня одержання проекту мирової угоди зобов'язаний його розглянути та надати свій висновок про погодження або відмову у погодженні мирової угоди.

З прийняттям рішення про укладення мирової угоди припиняється дія процедур розпорядження майном боржника, санації та ліквідації. Якщо мирова угода містить умови про виконання зобов'язань боржника третьою особою, то така мирова угода має бути підписана керівником третьої особи (якщо нею є юридична особа) чи суб'єктом підприємницької діяльності – фізичною особою.

Мирова угода може бути укладена тільки щодо вимог, забезпечених заставою, вимог другої та наступних черг задоволення вимог кредиторів, визначених цим Законом. У разі якщо умови мирової угоди передбачають розстрочку чи відстрочку або прощення (списання) боргів чи їх частини, орган стягнення зобов'язаний погодитися із задоволенням частини вимог з податків, зборів (обов'язкових платежів) на умовах такої мирової угоди з метою забезпечення відновлення платоспроможності підприємства. При цьому податковий борг, який виник у строк, що передував трьом повним календарним рокам до дня подання заяви про порушення справи про банкрутство до господарського суду, визнається безнадійним та списується, а податкові зобов'язання чи податковий борг, які виникли у строк протягом трьох останніх перед днем подання заяви про порушення справи про банкрутство до господарського суду календарних років, розстрочується (відстрочується) або списується на умовах мирової угоди. Зазначену мирову угоду підписує керівник відповідного органу доходів і зборів за місцезнаходженням боржника.

Не підлягає прощенню (списанню), відстрочці та/або розстрочці за умовами мирової угоди заборгованість із заробітної плати перед працюючими та звільненими працівниками банкрута, грошові компенсації за невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при

службових відрядженнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин.

Не підлягає прощенню (списанню) за умовами мирової угоди заборгованість із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, невикористаних та своєчасно не повернутих коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Погашення вимог кредиторів за умовами мирової угоди здійснюється з дотриманням черговості, встановленої цим Законом.

Мирова угода укладається у письмовій формі та підлягає затвердженню господарським судом, про що зазначається в ухвалі господарського суду про припинення провадження у справі про банкрутство. Мирова угода набирає чинності з дня її затвердження господарським судом і є обов'язковою для боржника (банкрута), кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою, кредиторів другої та наступних черг.

Одностороння відмова від мирової угоди не допускається.

Мирова угода повинна містити положення про:

- розміри, порядок і строки виконання зобов'язань боржника;
- відстрочку чи розстрочку або прощення (списання) боргів чи їх частини.

Крім того, мирова угода може містити умови щодо:

- виконання зобов'язань боржника третіми особами;
- задоволення вимог кредиторів іншими способами, що не суперечать закону.

Розгляд мирової угоди в господарському суді

Сторона мирової угоди протягом п'яти днів з дня укладення мирової угоди повинна подати до господарського суду заяву про її затвердження.

До заяви про затвердження мирової угоди додаються:

- текст мирової угоди;
- протокол засідання комітету кредиторів, на якому було прийнято рішення про укладення мирової угоди;
- список кредиторів із зазначенням поштової адреси, номера (коду), що ідентифікує платника податків, та суми заборгованості;
- зобов'язання боржника щодо погашення заборгованості із заробітної плати перед працюючими та звільненими працівниками банкрута, грошові компенсації за всі невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з

оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрадженьнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин;

- зобов'язання боржника щодо відшкодування всіх витрат, відшкодування яких передбачено у першу чергу, крім вимог кредиторів, забезпечених заставою;
- письмові заперечення кредиторів, які не брали участі в голосуванні про укладення мирової угоди чи проголосували проти укладення мирової угоди, за їх наявності;
- попереднє погодження мирової угоди органом, уповноваженим управляти державним майном, стосовно державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків.

Про дату розгляду мирової угоди господарський суд повідомляє сторони мирової угоди. Неявка цих осіб не перешкоджає розгляду справи.

Господарський суд зобов'язаний заслухати кожного присутнього на засіданні кредитора, у якого виникли заперечення щодо укладення мирової угоди, навіть якщо на засіданні комітету кредиторів він голосував за укладення мирової угоди. Затвердження господарським судом мирової угоди є підставою для припинення провадження у справі про банкрутство. Протягом п'яти днів з дня затвердження господарським судом мирової угоди керуючий санацією або ліквідатор повідомляє про це орган або посадову особу органу, до компетенції якого належить призначення керівника (органів управління) боржника, у разі потреби забезпечує проведення зборів чи засідання відповідного органу та продовжує виконувати повноваження керівника (органів управління) боржника до призначення в установленому порядку керівника (органів управління) боржника.

Винесення господарським судом ухвали про відмову в затвердженні мирової угоди не перешкоджає укладенню нової мирової угоди з іншими умовами.

Припинення провадження у справі про банкрутство

Господарський суд припиняє провадження у справі про банкрутство, якщо:

1) боржник не внесений до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;

2) юридичну особу, яка є боржником, припинено в установленому законодавством порядку, про що є відповідний запис в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;

3) у провадженні господарського суду є справа про банкрутство того ж боржника;

4) затверджений звіт керуючого санацією боржника в порядку, передбаченому цим Законом;

5) затверджена мирова угода в порядку, передбаченому цим Законом;

6) затверджений звіт ліквідатора в порядку, передбаченому цим Законом;

7) боржник виконав усі зобов'язання перед кредиторами;

8) до боржника після офіційного оприлюднення оголошення про порушення провадження у справі про його банкрутство не висунуто вимог;

9) згідно із законом справа не підлягає розгляду в господарських судах України;

10) підприємницька діяльність фізичної особи - підприємця, яка є боржником, припинена в установленому законодавством порядку, про що зроблено відповідний запис в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;

11) господарським судом не встановлені ознаки неплатоспроможності боржника;

12) в інших випадках, передбачених законом.

Загальні положення про банкрутство фізичної особи – підприємця

Правила, передбачені цією статтею, застосовуються до відносин, пов'язаних з визнанням фізичної особи - підприємця банкрутом.

Підставою для визнання фізичної особи - підприємця банкрутом є його нездатність задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та/або виконати обов'язок із сплати обов'язкових платежів. Заява про порушення справи про банкрутство фізичної особи - підприємця може бути подана в господарський суд фізичною особою - підприємцем, який є боржником, або його кредиторами. Заяву про порушення справи про банкрутство фізичної особи - підприємця можуть подати кредитори, за винятком кредиторів, вимоги яких пов'язані з зобов'язаннями, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, кредиторів, які мають вимоги щодо стягнення аліментів, а також інші вимоги особистого характеру. Кредитори, вимоги яких пов'язані із зобов'язаннями, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, кредитори, які мають вимоги щодо стягнення аліментів, а також інші вимоги за зобов'язаннями, нерозривно пов'язаними з особою кредитора, мають право заявити свої вимоги під час провадження у справі про банкрутство.

До заяви фізичної особи - підприємця про порушення справи про банкрутство може бути доданий план погашення його боргів, копії якого надсилаються кредиторам та іншим учасникам провадження у справі про банкрутство. Якщо відсутні заперечення кредиторів, господарський суд може затвердити план погашення боргів, що є підставою для зупинення провадження у справі про банкрутство на строк не більше трьох місяців.

План погашення боргів повинен включати:

- строк його виконання;
- розмір суми, яка щомісяця залишається боржнику – фізичній особі - підприємцю та членам його сім'ї для споживання;
- розмір суми, яка буде щомісяця надаватися для погашення вимог кредиторів.

Господарський суд має право за вмотивованим клопотанням учасників провадження у справі про банкрутство фізичної особи - підприємця змінити план погашення боргів, у тому числі збільшити чи зменшити строк його виконання, розмір суми, яка щомісяця залишається боржнику і членам його сім'ї на споживання. Якщо в результаті виконання боржником плану погашення боргів вимоги кредиторів задоволені в повному обсязі, провадження у справі про банкрутство припиняється. У разі визнання фізичної особи - підприємця банкрутом до складу ліквідаційної маси не включається майно фізичної особи - підприємця, на яке згідно з цивільним процесуальним законодавством України не може бути звернено стягнення, та майно, яке перебуває у заставі з підстав, не пов'язаних із здійсненням такою особою підприємницької діяльності.

Господарський суд має право за вмотивованим клопотанням фізичної особи - підприємця та інших учасників провадження у справі про банкрутство, виключити із складу ліквідаційної маси майно фізичної особи - підприємця, на яке згідно з цивільним процесуальним законодавством може бути звернено стягнення, якщо майно є неліквідним чи дохід від реалізації якого істотно не вплине на задоволення вимог кредиторів. Загальна вартість майна фізичної особи - підприємця, яка виключається із складу ліквідаційної маси відповідно до положень цієї частини, не може перевищувати шести з половиною тисяч гривень. Перелік майна фізичної особи - підприємця, яке виключається із складу ліквідаційної маси відповідно до положень цієї частини, затверджується господарським судом, про що виноситься ухвала, яка може бути оскаржена у встановленому порядку.

Правочини (договори) фізичної особи - підприємця, пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна фізичної особи - підприємця заінтересованим особам протягом року до порушення провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані господарським судом недійсними за заявою кредиторів.

*Розгляд господарським судом справи
про банкрутство фізичної особи – підприємця*

Одночасно з прийняттям заяви про порушення справи про банкрутство фізичної особи - підприємця господарський суд накладає арешт на майно фізичної особи - підприємця, за винятком майна, на яке згідно із законодавством України не може бути звернено стягнення, та майна, що перебуває в заставі з підстав, не пов'язаних із здійсненням такою особою підприємницької діяльності. За клопотанням фізичної особи - підприємця господарський суд може звільнити з-під арешту майно (частину майна) у разі укладення договору поруки чи іншого забезпечення виконання зобов'язання фізичної особи - підприємця третіми особами.

За заявою фізичної особи - підприємця господарський суд може відкласти розгляд справи про банкрутство не більше ніж на два місяці для проведення фізичною особою - підприємцем розрахунків з кредиторами чи укладення мирової угоди. За наявності відомостей про відкриття спадщини на користь фізичної особи - підприємця господарський суд має право зупинити провадження у справі про банкрутство для вирішення у встановленому законом порядку питання щодо спадщини. Якщо у встановлений частиною другою цієї статті строк фізичною особою - підприємцем не подано доказів задоволення вимог кредиторів і в зазначений строк не укладено мирової угоди, господарський суд визнає фізичну особу - підприємця банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру.

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання фізичної особи - підприємця банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури:

- строки виконання зобов'язань фізичної особи - підприємця вважаються такими, що настали;
- припиняється нарахування неустойки (штрафу, пені), відсотків та інших фінансових (економічних) санкцій за всіма зобов'язаннями фізичної особи - підприємця, крім зобов'язань, не пов'язаних із здійсненням такою особою підприємницької діяльності;
- припиняється стягнення з фізичної особи - підприємця за всіма виконавчими документами, за винятком виконавчих документів за вимогами про стягнення аліментів, а також за вимогами про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадян, та за вимогами, не пов'язаними із здійсненням такою особою підприємницької діяльності.

У постанові про визнання фізичної особи - підприємця банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури господарський суд призначає ліквідатора банкрута в порядку, встановленому цим Законом для призначення розпорядника майна. Ліквідатором відкриває спеціальний банківський рахунок, на який зараховуються кошти, отримані від продажу майна банкрута, та здійснюються розрахунки з кредиторами

банкрута. Офіційне оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури здійснюється в порядку, встановленому цим Законом, із зазначенням строку пред'явлення кредитором вимог до банкрута, який не може перевищувати двох місяців.

З моменту прийняття господарським судом рішення про визнання фізичної особи - підприємця банкрутом і про відкриття ліквідаційної процедури втрачає силу державна реєстрація фізичної особи як приватного підприємця, а також анулюються видані йому ліцензії на здійснення окремих видів підприємницької діяльності. Продажу підлягає все майно фізичної особи - підприємця, за винятком майна, що не включається до складу ліквідаційної маси, якщо інше не передбачено цим Законом.

*Особливості задоволення вимог
кредиторів фізичної особи - підприємця, визнаної банкрутом*

Господарський суд розглядає вимоги, заявлені кредиторами або боржником, у строки, передбачені частиною восьмою статті 91 закону. За наслідками розгляду зазначених вимог господарський суд виносить ухвалу про порядок і розмір задоволення вимог кредиторів. До задоволення вимог кредиторів із коштів, внесених на спеціальний банківський рахунок, відшкодовуються витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство фізичної особи - підприємця і виконанням постанови господарського суду про визнання фізичної особи - підприємця банкрутом. Вимоги кредиторів задовольняються в такій черговості:

- у першу чергу задовольняються вимоги кредиторів за зобов'язаннями, забезпеченими заставою майна фізичної особи - підприємця; вимоги громадян, перед якими фізична особа - підприємець несе відповідальність за заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, шляхом капіталізації відповідних періодичних платежів, у тому числі до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України за громадян, які застраховані у цьому Фонді у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, вимоги щодо стягнення аліментів; розрахунки щодо виплати вихідної допомоги та оплати праці особам, які працюють за трудовим договором (контрактом), і щодо виплати авторської винагороди, а також задовольняються вимоги, що виникли із зобов'язань щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування;
- у другу чергу задовольняються вимоги щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів);
- у третю чергу проводяться розрахунки з іншими кредиторами.

Вимоги кожної наступної черги задовольняються після задоволення вимог попередньої черги.

За недостатності коштів для задоволення у повному обсязі всіх вимог однієї черги кошти розподіляються між кредиторами відповідної черги пропорційно сумам їхніх вимог.

Після завершення розрахунків з кредиторами фізична особа – підприємець, визнана банкрутом, звільняється від подальшого виконання грошових вимог кредиторів, що були заявлені після визнання фізичної особи – підприємця банкрутом, за винятком вимог, передбачених абзацом третім частини третьої цієї статті.

Вимоги, заявлені після закінчення строку, встановленого частиною восьмою статті 91 закону, задовольняються в останню чергу.

Вимоги кредиторів щодо відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадян, вимоги щодо стягнення аліментів, а також інші вимоги особистого характеру, які не були задоволені в порядку виконання постанови господарського суду про визнання фізичної особи – підприємця банкрутом або які погашені частково чи не заявлені після визнання фізичної особи - підприємця банкрутом, можуть бути заявлені після закінчення провадження у справі про банкрутство фізичної особи – підприємця відповідно в повному обсязі або в незадоволеній їх частині в порядку, встановленому цивільним законодавством.

Звільнення фізичної особи - підприємця від зобов'язань, передбачених абзацами першим і другим частини третьої цієї статті, не допускається у разі, якщо судовим рішенням, що набрав законної сили, боржник притягнутий до кримінальної або адміністративної відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з банкрутством, умисне або фіктивне банкрутство, якщо такі правопорушення вчинені у справі про банкрутство.

Господарський суд за вмотивованим клопотанням будь-кого з учасників у справі про банкрутство, арбітражного керуючого або за власною ініціативою може не допустити звільнення фізичної особи - підприємця від зобов'язань, якщо боржник:

- ухилявся від виконання зобов'язань щодо погашення боргів;
- вчинив дії щодо приховування майна;
- не надавав необхідну інформацію або надавав недостовірну інформацію господарському суду, який розглядає справу про банкрутство.

Про заборону звільнення фізичної особи - підприємця від зобов'язань у зв'язку з припиненням провадження у справі про банкрутство господарський суд виносить ухвалу, яка підлягає негайному виконанню. Протягом п'яти років після визнання фізичної особи - підприємця банкрутом не може бути порушено провадження у справі про банкрутство за його заявою. За вмотивованим клопотанням кредитора (кредиторів) передбачені абзацами першим і другим частини третьої цієї статті правила щодо звільнення боржника від зобов'язань

не застосовуються, якщо фізична особа - підприємець протягом зазначеного періоду повторно буде визнана банкрутом.

Протягом трьох років після визнання фізичної особи - підприємця банкрутом ця особа не може бути зареєстрована як фізична особа - підприємець, придбавати майно або грошові кошти у кредит, укладати договір поруки, передавати майно у заставу. Правила, передбачені частиною восьмою цієї статті, не застосовуються до фізичної особи - підприємця, якщо у процедурі банкрутства боржник повністю сплатив усі борги.

Особливості банкрутства фермерського господарства

Підставою для визнання фермерського господарства банкрутом є його неспроможність задовольнити протягом шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та/або зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Заява підприємця – голови фермерського господарства про порушення справи про банкрутство подається до господарського суду за наявності письмової згоди всіх членів фермерського господарства.

Заява підписується головою фермерського господарства.

До заяви голови фермерського господарства про порушення справи про банкрутство також додаються документи, які містять відомості:

- про склад і вартість майна фермерського господарства;
- про склад і вартість майна, яке належить членам фермерського господарства на праві власності;
- про розмір доходів, які можуть бути одержані фермерським господарством після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт.

Зазначені документи додаються головою фермерського господарства до відзиву на подану кредитором заяву про порушення справи про банкрутство.

Головою фермерського господарства у двомісячний строк з дня прийняття господарським судом заяви про порушення справи про банкрутство фермерського господарства може бути подано до господарського суду план відновлення платоспроможності фермерського господарства. У разі якщо здійснення заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності фермерського господарства, дасть змогу фермерському господарству, зокрема за рахунок доходів, які можуть бути одержані фермерським господарством після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт, погасити вимоги за грошовими

зобов'язаннями, господарським судом вводиться процедура розпорядження майном фермерського господарства.

Про введення процедури розпорядження майном фермерського господарства господарським судом виносяться ухвала. Процедура розпорядження майном фермерського господарства вводиться на строк закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації вирощеної (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції. Зазначений строк не може перевищувати п'ятнадцяти місяців. Процедуру розпорядження майном фермерського господарства може бути достроково припинено господарським судом за заявою розпорядника майна чи будь-кого із кредиторів у разі:

- невиконання заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності фермерського господарства;
- наявності інших обставин, які свідчать про неможливість відновлення платоспроможності фермерського господарства.

Після дострокового припинення процедури розпорядження майном фермерського господарства фермерське господарство визнається господарським судом банкрутом і відкривається ліквідаційна процедура. Для проведення процедури розпорядження майном фермерського господарства господарським судом призначається розпорядник майна в порядку, встановленому цим Законом.

У разі визнання господарським судом фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури до складу ліквідаційної маси фермерського господарства включаються нерухоме майно, яке перебуває у спільній власності членів фермерського господарства, в тому числі насадження, господарські та інші будівлі, меліоративні та інші споруди, продуктивна і робоча худоба, птиця, сільськогосподарська та інша техніка і обладнання, транспортні засоби, інвентар, та інше майно, набуті для фермерського господарства на загальні кошти його членів, а також право оренди земельної ділянки та інші майнові права, які належать фермерському господарству і мають грошову оцінку. У разі банкрутства фермерського господарства земельна ділянка, надана фермерському господарству в тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди, використовується відповідно до Земельного кодексу України.

Майно, що належить голові та членам фермерського господарства на праві приватної власності, а також інше майно, стосовно якого доведено, що воно набуто на доходи, які не є у спільній власності членів фермерського господарства, не включаються до складу ліквідаційної маси. Нерухоме майно, а також майнові права щодо нерухомого майна, які включаються до складу ліквідаційної маси фермерського господарства, можуть бути продані тільки на аукціоні, обов'язковими умовами якого є збереження цільового призначення сільськогосподарських об'єктів, що продаються. 3 дня прийняття

постанови про визнання фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури діяльність фермерського господарства припиняється. Господарський суд надсилає копію постанови про визнання фермерського господарства банкрутом до органу, який здійснив державну реєстрацію фермерського господарства, та органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням фермерського господарства.

Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор)

*Вимоги до арбітражного керуючого
(розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора)*

Арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну або економічну освіту, стаж роботи за фахом не менше трьох років або одного року на керівних посадах після отримання повної вищої освіти, пройшов навчання та стажування протягом шести місяців у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства, володіє державною мовою та склав кваліфікаційний іспит.

На підприємствах, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) повинен мати допуск до державної таємниці, а в разі його відсутності – отримати такий допуск у встановленому законодавством порядку.

Не може бути арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) особа:

- 1) яка визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною;
- 2) яка має судимість за вчинення корисливих злочинів;
- 3) яка не здатна виконувати обов'язки арбітражного керуючого за станом здоров'я;
- 4) якій заборонено обіймати керівні посади;
- 5) якій відмовлено в наданні допуску до державної таємниці або скасовано раніше наданий допуск за порушення законодавства у сфері охорони державної таємниці, якщо такий допуск є необхідним для виконання обов'язків, визначених цим Законом, у разі якщо з часу такої відмови або скасування пройшло менше року.

Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) має посвідчення та печатку, опис і порядок використання яких встановлює державний орган з питань банкрутства. Арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) повинен один раз на два роки підвищувати кваліфікацію в порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства. Арбітражний

керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) виконує повноваження за грошову винагороду. Грошова винагорода арбітражного керуючого за виконання повноважень розпорядника майна визначається в розмірі двох мінімальних заробітних плат за кожний місяць виконання ним повноважень або в розмірі середньомісячної заробітної плати керівника боржника за останні дванадцять місяців його роботи до порушення провадження у справі про банкрутство, якщо такий розмір перевищує дві мінімальні заробітні плати. Розмір грошової винагороди арбітражного керуючого за виконання повноважень розпорядника майна не може перевищувати п'яти мінімальних заробітних плат за кожний місяць виконання ним повноважень.

Питання для самостійної роботи:

1. Хто не може бути арбітражним управляючим?
2. Назвіть підстави визнання фермерського господарства банкрутом.
3. Визначте права інвестора.
4. Охарактеризуйте заяву про порушення справи про банкрутство.
5. Що таке мораторій на задоволення вимог кредиторів?
6. Що таке санація підприємства?
7. Що таке банкрутство підприємства?
8. Дайте характеристику національного законодавства про захист прав споживачів.
9. Охарактеризуйте договірне право та визначте істотні умови господарського договору.
10. Дайте характеристику підприємству.
11. Назвіть форми підприємств.
12. Дайте визначення казенного підприємства.
13. Охарактеризуйте дочірнє підприємство та головне (холдінг) підприємство.
14. Охарактеризуйте права споживача на непродовольчі товари.
15. Процедура реєстрації фермерського господарства.
16. Загальна характеристика особистого селянського господарства.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ (витяг)

Стаття 41. *Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.*

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. *Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.*

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополією становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. *Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.*

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Стаття 44. *Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.*

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.

Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

Стаття 45. *Кожен, хто працює, має право на відпочинок.*

Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

Стаття 46. *Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.*

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства юстиції України
14.10.2011 № 3178/5

РЕЄСТРАЦІЙНА КАРТКА	
Форма 3	на проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридичної особи
I. Відомості про юридичну особу:	
Ідентифікаційний код юридичної особи	<input style="width: 100%;" type="text"/>
Повне найменування юридичної особи	
Організаційно-правова форма юридичної особи	
<input style="width: 100%; height: 20px;" type="text"/>	
Назва юридичної особи	
<input style="width: 100%; height: 50px;" type="text"/>	
Перелік змін до установчих документів, щодо яких проводиться державна реєстрація (необхідне відмітити)	
Зміна повного найменування юридичної особи	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна скороченого найменування юридичної особи	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна місцезнаходження юридичної особи (у разі зазначення його в установчих документах)	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна розміру статутного або складеного капіталу юридичної особи	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна складу засновників юридичної особи	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна відомостей про засновників юридичної особи	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна видів економічної діяльності юридичної особи	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Дані про розпорядчий акт, на підставі якого внесено зміни до розпорядчого акта, на підставі якого створено орган державної влади, орган місцевого самоврядування (непотрібне викреслити)	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна центрального чи місцевого органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить державне підприємство або частка держави в статутному капіталі юридичної особи, якщо ця частка становить не менше 25 відсотків	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна відомостей про органи управління юридичної особи	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Зміна мети установи	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>
Інші зміни (у тому числі зміни до установчих документів, які не пов'язані з внесенням відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців)	<input style="width: 100%;" type="checkbox"/>

Сторінку заповнив _____ (прізвище, ініціали) _____ (підпис) _____ (дата)

II. Відомості про юридичну особу з урахуванням змін																																							
Повне найменування юридичної особи																																							
Організаційно-правова форма юридичної особи																																							
Назва юридичної особи*																																							
Скорочене найменування юридичної особи*																																							
Найменування юридичної особи англійською мовою (за наявності)*																																							
Скорочене найменування юридичної особи англійською мовою (за наявності)*																																							
Місцезнаходження юридичної особи																																							
УКРАЇНА										Область										Автономна Республіка Крим																			
Район області										Район міста										Поштовий індекс																			
Місто										Селище міського типу										Селище										Село									
Вулиця (інший тип елемента вулично-дорожньої мережі) — зазначається разом з назвою																																							
Будинок										Корпус										Тип приміщення**										№									
Розмір статутного або складеного капіталу (грн.)*																																							
Відомості про органи управління юридичною особою (їх найменування відповідно до установчих документів)																																							
Вищий										Виконавчий										Інший***																			

* Зазначається згідно з відомостями, що містяться в установчих, розпорядчих документах.

**Зазначається тип приміщення – квартира, кімната, кабінет або офіс тощо.

***Зазначається, якщо є інший орган управління юридичної особи, передбачений установчими документами цієї юридичної особи.

Сторінку заповнив _____

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(дата)

Склад засновників юридичної особи*															
Повне найменування** або прізвище, ім'я, по батькові засновника															
Ідентифікаційний код (реєстраційний номер облікової картки платника податків) засновника***															
Місцезнаходження (місце постійного проживання) засновника															
УКРАЇНА			або країна резидентства, або громадянство засновника (країна)												
Область				Автономна Республіка Крим											
Район області				Район міста				Поштовий індекс							
Місто		Селище міського типу				Селище				Село					
Вулиця (інший тип елемента вулично-дорожньої мережі) — зазначається разом з назвою															
Будинок		Корпус		Тип приміщення****						№					
Розмір внеску до статутного або складеного капіталу (грн.)**															
Включено до складу															
				Виключено зі складу								Зміна відомостей про засновника			
Повне найменування** або прізвище, ім'я, по батькові засновника															
Ідентифікаційний код (реєстраційний номер облікової картки платника податків) засновника***															
Місцезнаходження (місце постійного проживання) засновника															
УКРАЇНА			або країна резидентства, або громадянство засновника (країна)												
Область				Автономна Республіка Крим											
Район області				Район міста				Поштовий індекс							
Місто		Селище міського типу				Селище				Село					
Вулиця (інший тип елемента вулично-дорожньої мережі) — зазначається разом з назвою															
Будинок		Корпус		Тип приміщення****						№					
Розмір внеску до статутного або складеного капіталу (грн.)**															
Включено до складу															
				Виключено зі складу								Зміна відомостей про засновника			

*Якщо засновників більше двох, заповнюється відповідна кількість аркушів третьої сторінки реєстраційної картки форми 3.

**Значається згідно з відомостями, що містяться в установчих, розпорядчих документах.

***Якщо засновником виступає іноземна юридична особа, зазначене поле не заповнюється.

****Значається тип приміщення — квартира, кімната, кабінет або офіс тощо.

Сторінку заповнив _____

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(дата)

Додаток В

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства юстиції України
14.10.2011 N 3178/5

Форма 10		РЕЕСТРАЦІЙНА КАРТКА	
		на проведення державної реєстрації фізичної особи - підприємця	
I. Відомості про фізичну особу - підприємця			
Прізвище _____			
Імя _____			
По батькові _____			
Реєстраційний номер облікової картки платника податків _____			
Паспортні дані*:		серія _____	номер _____
Місце проживання фізичної особи - підприємця:		УКРАЇНА або громадянство (країна) _____	
Область _____ Автономна Республіка Крим _____			
Район області _____		Район міста _____	Поштовий індекс _____
Місто _____ Селище міського типу _____ Селище _____ Село _____			
Вулиця (інший тип елемента вулично-дорожньої мережі) — зазначається разом з назвою _____			
Будинок _____		Корпус _____	Тип приміщення** _____ N _____
Види діяльності фізичної особи - підприємця			
N з/п	Код виду економічної діяльності	Назва виду економічної діяльності заповнюється відповідно до КВЕД (на момент реєстрації вид економічної діяльності, який записаний першим, вважається основним)	
Додаткова інформація про фізичну особу - підприємця			
Зв'язок з фізичною особою - підприємцем			
Телефон 1 _____		Телефон 2 _____	
Факс _____		Адреса сторінки в Інтернеті _____	
Адреса електронної пошти _____			
Інші відомості _____			
II. Спосіб отримання виписки з Єдиного державного реєстру (потрібне відмітити)			
Видати заявнику _____		Поштове відправлення _____	

*Тільки для осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та мають відмітку в паспорті.
**Зазначається тип приміщення - квартира, кімната, кабінет або офіс тощо.

Картку заповнив _____
(прізвище, ініціали) (підпис) (дата)

ГЛОСАРІЙ

Арбітражний керуючий – фізична особа, призначена господарським судом у встановленому порядку в справі про банкрутство як розпорядник майна, керуючий санацією або ліквідатор з числа осіб, які отримали відповідне свідоцтво і внесені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) України.

Банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Безпека продукції – відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення і утилізації продукції.

Боржник – суб'єкт підприємницької діяльності (юридична особа або фізична особа – підприємець), неспроможний виконати протягом трьох місяців свої грошові зобов'язання після настання встановленого строку їх виконання, які підтвержені судовим рішенням, що набрало законної сили, та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено цим Законом. Фізична особа - підприємець є боржником лише за зобов'язаннями, які виникли у неї у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності. Боржником не можуть бути відокремлені структурні підрозділи юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо).

Введення продукції в обіг – дії суб'єкта господарювання, спрямовані на виготовлення або ввезення на митну територію України продукції з подальшою самостійною або опосередкованою реалізацією на території України.

Виконавець – суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги.

Виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців – документ, що містить відомості про юридичну особу або її відокремлені підрозділи, або фізичну особу - підприємця, визначені цим Законом, і використовується для їх ідентифікації під час провадження господарської діяльності та відкриття рахунку в банку.

Виробник – суб'єкт господарювання, який: виробляє товар або заявляє про себе як про виробника товару чи про виготовлення такого товару на замовлення, розмішуючи на товарі та/або на упаковці чи супровідних документах, що разом з товаром передаються споживачеві, своє найменування (ім'я), торговельну марку або інший елемент, який ідентифікує такого суб'єкта господарювання; або імпортує товар.

Відокремлений підрозділ юридичної особи – це філія, інший підрозділ юридичної особи, що знаходиться поза її місцезнаходженням та виробляє продукцію, виконує роботи або операції, надає послуги від імені юридичної особи, або представництво, що здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи.

Гарантійний строк – строк, протягом якого виробник (продавець, виконавець або будь-яка третя особа) бере на себе зобов'язання про здійснення безоплатного ремонту або заміни відповідної продукції у зв'язку з введенням її в обіг.

Грошове зобов'язання – зобов'язання боржника сплатити кредиторі певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених законодавством України. До грошових зобов'язань відносяться також зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; зобов'язання, що виникають внаслідок неможливості виконання зобов'язань за договорами зберігання, підряду, найму (оренди), ренти тощо та які мають бути виражені у грошових одиницях. До складу грошових зобов'язань боржника, в тому числі зобов'язань щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, не включаються неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції, визначені на дату подання заяви до господарського суду, а також зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі. Склад і розмір грошових зобов'язань, у тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сума кредитів з урахуванням відсотків, які зобов'язаний сплатити боржник, визначаються на день подання до господарського суду заяви про порушення справи про банкрутство, якщо інше не встановлено цим Законом.

Державний реєстратор – посадова особа центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, яка

відповідно до цього Закону від імені держави здійснює державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Договір – усний чи письмовий правочин між споживачем і продавцем (виконавцем) про якість, терміни, ціну та інші умови, за яких реалізується продукція. Підтвердження вчинення усного правочину оформляється квитанцією, товарним чи касовим чеком, квитком, талоном або іншими документами (далі – розрахунковий документ).

Договір, укладений на відстані, – договір, укладений продавцем (виконавцем) із споживачем за допомогою засобів дистанційного зв'язку.

Договір, укладений поза торговельними або офісними приміщеннями, – договір, укладений із споживачем особисто в місці, іншому ніж торговельні або офісні приміщення продавця.

Електронне повідомлення – інформація, надана споживачу через телекомунікаційні мережі, яка може бути у будь-який спосіб відтворена або збережена споживачем в електронному вигляді.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (далі – Єдиний державний реєстр) – автоматизована система збирання, накопичення, захисту, обліку та надання інформації про юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Заінтересовані особи стосовно боржника – юридична особа, створена за участю боржника, юридична особа, що здійснює контроль над боржником, юридична особа, контроль над якою здійснює боржник, юридична особа, з якою боржник перебуває під контролем третьої особи, власники (учасники, акціонери) боржника, керівник боржника, особи, що входять до складу органів управління боржника, головний бухгалтер (бухгалтер) боржника, у тому числі звільнені з роботи за три роки до порушення провадження у справі про банкрутство, а також особи, які перебувають у родинних стосунках із зазначеними особами та підприємцем (фізичною особою) – боржником, а саме: подружжя та їх діти, батьки, брати, сестри, онуки, а також інші особи, щодо яких наявні обґрунтовані підстави вважати їх заінтересованими; для цілей цього Закону заінтересованими особами стосовно арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) чи кредиторів визнаються особи в такому ж переліку, як і заінтересовані особи стосовно боржника.

Засоби дистанційного зв'язку – телекомунікаційні мережі, поштовий зв'язок, телебачення, інформаційні мережі, зокрема Інтернет, які можуть використовуватися для укладення договорів на відстані.

Істотний недолік – недолік, який робить неможливим чи недопустимим використання товару відповідно до його цільового призначення, виник з вини виробника (продавця, виконавця), після його усунення проявляється знову з незалежних від споживача причин і при цьому наділений хоча б однією з нижченаведених ознак:

а) він взагалі не може бути усунутий;

б) його усунення потребує понад чотирнадцять календарних днів;

в) він робить товар суттєво іншим, ніж передбачено договором.

Консенсус – загальна згода, яка характеризується відсутністю серйозних заперечень по суттєвих питаннях у більшості заінтересованих сторін та досягається в результаті процедури, спрямованої на врахування думки всіх сторін та зближення розбіжних точок зору.

Кредитор – юридична або фізична особа, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають підтвержені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника; конкурсні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, які виникли до порушення провадження у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника; поточні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, які виникли після порушення провадження у справі про банкрутство; забезпечені кредитори – кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника (майнового поручителя).

Місце проживання фізичної особи – житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв'язок з фізичною особою – підприємцем.

Місцезнаходження юридичної особи – адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені (далі - виконавчий орган).

Модельний статут – типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності юридичних осіб відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов'язки та відносини, які пов'язані із створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних юридичних осіб.

Належна якість товару, роботи або послуги – властивість продукції, яка відповідає вимогам, встановленим для цієї категорії продукції у нормативно-правових актах і нормативних документах, та умовам договору із споживачем.

Начні правочини (договори) – правочини (договори) щодо розпорядження майном боржника, балансова вартість якого перевищує один відсоток балансової вартості активів боржника на день укладення правочину (договору).

Недолік – будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів і нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, наданій виробником (виконавцем, продавцем).

Неплатоспроможність – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через відновлення його платоспроможності.

Нечесна підприємницька практика – будь-яка підприємницька діяльність або бездіяльність, що суперечить правилам, торговим та іншим чесним звичаям та впливає або може вплинути на економічну поведінку споживача щодо продукції.

Нормативний документ – документ, який установлює правила, загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів. Цей термін охоплює такі поняття як «стандарт», «кодекс ustalеної практики» та «технічні умови».

Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Офісне приміщення – будь-яке приміщення (будівля тощо), в якому знаходиться суб'єкт господарювання або його філія, або його структурний підрозділ, або представництво.

Офіційне оприлюднення – оприлюднення відомостей про справу, про банкрутство на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України в мережі Інтернет.

Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого

самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами.

Погашені вимоги кредиторів – задоволені вимоги кредиторів, вимоги, щодо яких досягнуто згоди про припинення, у тому числі заміну зобов'язання або припинення зобов'язання в інший спосіб, а також інші вимоги, які відповідно до цього Закону вважаються погашеними.

Послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.

Поштове відправлення – рекомендований лист, посылка, поштова картка, бандероль, секограма, дрібний пакет, мішок, які приймаються для пересилання без оцінки відправником вартості вкладення з гарантуванням збереження документів відповідно до законодавства України.

Правочини (договори), щодо яких є заінтересованість – правочини (договори), сторонами яких є заінтересовані особи зі сторони боржника, арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора) чи кредиторів.

Представник працівників боржника – особа, уповноважена загальними зборами (конференцією), на яких присутні не менш як дві третини штатної чисельності працівників боржника, або відповідним рішенням первинної профспілкової організації боржника (а за наявності кількох первинних організацій – їх спільним рішенням) представляти їх інтереси під час провадження у справі про банкрутство з правом дорадчого голосу;

Принцип мовчазної згоди у сфері державної реєстрації – принцип, згідно з яким державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення або про проведення державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичною особою - підприємцем за її рішенням.

Продавець – суб'єкт господарювання, який згідно з договором реалізує споживачеві товари або пропонує їх до реалізації.

Продукція – будь-який виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб.

Реалізація – діяльність суб'єктів господарювання з продажу товарів (робіт, послуг).

Реєстраційна картка – документ встановленого зразка, який підтверджує волевиявлення особи щодо внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Реєстраційна справа – папка організаційно-облікового типу з документами або електронними документами, що подаються державному реєстратору відповідно до закону.

Робота – діяльність виконавця, результатом якої є виготовлення товару або зміна його властивостей за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.

Спеціалізований друкований засіб масової інформації – видання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, в якому відповідно до цього Закону публікуються відомості з Єдиного державного реєстру.

Споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції.

Сторони у справі про банкрутство – конкурсні кредитори (представник комітету кредиторів), боржник (банкрут).

Строк (термін) придатності – строк (термін), визначений нормативно-правовими актами, нормативними документами, умовами договору, протягом якого у разі додержання відповідних умов зберігання та/або експлуатації чи споживання продукції її якісні показники і показники безпеки повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів, нормативних документів та умовам договору.

Строк служби – календарний строк використання продукції за призначенням, починаючи від введення в обіг чи після ремонту, протягом якого виробник (виконавець) гарантує її безпеку та несе відповідальність за істотні недоліки, що виникли з його вини.

Торговельне приміщення – майновий комплекс, який займає окрему споруду (офісне приміщення) або який розміщено у спеціально призначеній та обладнаній для торгівлі споруді, де суб'єкт господарювання здійснює діяльність з реалізації товару.

Уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) суб'єкта підприємницької діяльності - боржника – особа, уповноважена загальними зборами учасників (акціонерів), що володіють більш як половиною статутного капіталу боржника, представляти їхні інтереси під час провадження у справі про банкрутство з правом дорадчого голосу.

Учасники у справі про банкрутство – сторони, забезпечені кредитори, арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор), власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, державний орган з питань банкрутства, Фонд державного майна України, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) суб'єкта підприємницької діяльності – боржника, а також у випадках, передбачених цим Законом, інші особи, які беруть участь у провадженні у справі про банкрутство.

Фальсифікована продукція – продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів та послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само неправомірним відтворенням товару іншої особи.

Фонди соціального страхування – Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ УКРАЇНИ

1. Безтелесна Л. Підприємництво у контексті людського розвитку / Л. Безтелесна // Економіка України. – 2003. – № 12. – С. 62 – 68.
2. Білодід Ю.М. Філософія: український світоглядний акцент / Ю.М. Білодід. – К. : Кондор, 2006. – 356 с.
3. Вдовиченко І. Проблеми розвитку підприємництва в Україні / І. Вдовиченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 7. – С. 20 – 22.
4. Винник О. Имущественная самостоятельность как необходимое условие для осуществления предпринимательской деятельности / О. Винник // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – №3. – 67 с.
5. Гапотій В.Д. А.М. Захист права інтелектуальної власності в Україні : [навч. посіб.] / В.Д. Гапотій, А.М. Солоненко. – Мелітополь, 2011. – 201 с.
6. Гапотій В.Д. Правознавство. Конспект лекцій у схемах : [практично-графічний навчальний посібник] / В.Д. Гапотій. – Мелітополь, 2013. – 176 с.
7. Гапотій В.Д. Системно-правовий термінологічний словник-довідник з окремих галузей права : [навч. посіб.] / В.Д. Гапотій, О.Г. Мінкова. – Мелітополь, 2012. – 361 с.
8. Голубенко О. Проблеми підприємництва в Україні / О. Голубенко // Діловий вісник. – 2004. – № 1. – С. 11 – 14.
9. Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р.
10. Духов В. Экономическая разведка и безопасность бизнеса / В. Духов. – К. : НФВ «Студцентр», 1997. – 175 с.
11. Дяків Р. Підприємництво: економіко-правові важелі підтримки та розвитку / Р. Дяків // Віче. – 2001. – № 9. – С. 56 – 64.
12. Ершова И.В. Предпринимательское право : [учебное пособ.] / И.В.Ершова, Т.М. Иванова. – М. : Юриспруденция. – 2000. – 560 с.
13. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ.
14. Закон України “Про власність” від 7 лютого 1991 р. – № 697-12 із змінами та доповненнями.
15. Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” від 15 травня 2003 р. – №755-ІV.
16. Закон України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 р. – № 2657-ХІІ.
17. Закон України “Про особисте селянське господарство” від 15 травня 2003 р. – № 742-ІV.

18. Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” від 15 грудня 1993 р. – № 3687-ХІІ.
19. Закон України “Про охорону прав на промислові зразки” від 15 грудня 1993 р. – № 3688-ХІІ.
20. Закон України “Про фермерське господарство” від 19 червня 2003 р. – № 973-ІV.
21. Земельний кодекс України, прийнятий 25 жовтня 2001 р.
22. Зубок М. Безопасность бизнеса в Украине или как ходитъ по минному полю / М. Зубок, В. Сацюк. – К. : Истина, 1998. – 224 с.
23. Комарницький І. Напрями активізації підприємницької діяльності малого підприємництва в процесі становлення ринкової моделі господарювання / І. Комарницький, В. Свірін // Регіональна економіка. – 2001. – № 2. – С. 50 – 58.
24. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.
25. Ластовецький А. Зміст і спрямування державного регулювання підприємництва за умов перехідної економіки в Україні / А. Ластовецький // Підприємство, господарство і право. – 2003. – № 5. – С. 125 – 129.
26. Мокряк В. Проблеми формування і розвитку підприємництва в процесі пострадянського трансформування суспільства / В. Мокряк, Е. Мокряк // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 49 – 57.
27. Петрушенко В.Л. Філософія: [курс лекцій]. – [3-тє вид., перероб. і доп.] / В.Л. Петрушенко. – К. : Каравела, 2004. – 544 с.
28. Підприємницьке право : [підручник за редакцією О.В. Старцева]. – К. : Истина, 2005. – 600 с.
29. Подольська Є.А. Філософія / Є.А. Подольська. – К. : Фірма, 2006. – 706 с.
30. Причепій Є.М. Філософія / Є.М. Причепій, А.М. Черній, В.Д. Гвоздецький, Л.А. Чекаль Л.А. – К. : Академвидав, 2001. – 576 с.
31. Романовський О. Мораль і етика в підприємницькій діяльності / О. Романовський, Ю. Романовська // Пам'ять століть. – 2004. – № 6. – С. 12 – 21.
32. Ронин Р. Своя разведка / Р. Ронин. – Минск, 1997. – 326 с.
33. Сизоненко В. Теорія підприємництва: здобутки і проблеми дослідження / В. Сизоненко // Економіка України. – 2002. – № 9. – С. 45 – 51.
34. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов: [кн. 1-3]. – М.: ЭКСМО, 1993. – 239 с.
35. Хант О. Разведка на службе вашего предприятия / О. Хант, В. Зартарьян. – К. : Укрзакордонвизасервис, 1992. – 160 с.

36. Целин Д.С. Философско-экономические аспекты предпринимательства / Д.С. Целин // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. – 2006. – № 5. – С. 39 – 44.
37. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р.
38. Цурківський Ю.П. Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності: Автореф. дис... канд. юрид. наук / Ю.П. Цурківський. – К., 2001. – 22 с.
39. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 351 с.

Навчальне видання

В.В. Молодиченко, В.Д. Гапотій,
О.В. Печерський, Р.І. Олексенко

Правове регулювання окремих видів підприємницької діяльності

Навчальний посібник

Підписано до друку 31 березня 2014 р., Формат 60*84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк цифровий. Умовні друковані аркуші 16,68
Наклад 300 примірників. Замовлення № 953

Видавець

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Адреса: 72312, м. Мелітополь, вул. Леніна, 20

Тел. (0619) 44 04 64

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції від 16.05.2012 р. серія ДК № 4324

Надруковано ФО-П Однорог Т.В.

72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграду, 3а

Тел. (067) 61 20 700

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції від 29.01.2013 р. серія ДК № 4477